

**ЖУРНАЛ 2004-ЖЫЛЫ
НЕГИЗДЕЛГЕН**

**ЖУРНАЛ ОСНОВАН
В 2004 ГОДУ**

**ISSN 1694-8106
Индекс 77366**

**КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫНЫН
КАБАРЛАРЫ**

**ИЗВЕСТИЯ
КЫРГЫЗСКОЙ АКАДЕМИИ ОБРАЗОВАНИЯ**

№ 1 (62)

Бишкек – 2024

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ**

КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ

Жылына 3 саны басылып чыгарылат

Негиздөөчүсү: Кыргыз билим берүү академиясы

Башкы редактору

Мамытов А.М. – педагогика илимдеринин доктору, профессор, КББАнын академиги

Башкы редактордун орун басары

Дюшеева Н.К. – педагогика илимдеринин доктору, профессор

Жоопту катчы

Дербишова Н.А.

Редакторлор: Карамолдоева С.К., Дуйшо кызы М.

Редколлегия мүчөлөрү:

Мамбетакунов Э.М.	КР УИА мүчө-корреспонденти, КББАнын академиги педагогика илимдеринин доктору, профессор
Байгазиев С.О.	филология илимдеринин доктору, профессор, КББАнын академиги
Добаев К.Д.	КББАнын мүчө-корреспонденти педагогика илимдеринин доктору, профессор
Рысбаев С.К.	КББАнын мүчө-корреспонденти педагогика илимдеринин доктору, профессор
Син Е.Е.	педагогика илимдеринин доктору, профессор
Асипова Н.А.	педагогика илимдеринин доктору, профессор
Калдыбаев С.К.	педагогика илимдеринин доктору, профессор
Муратов А.Ж.	педагогика илимдеринин доктору, профессор
Мааткеримов Н.О.	педагогика илимдеринин доктору, профессор
Мамбетакунов У.Э.	педагогика илимдеринин доктору, профессор
Токтомаматов А.Д.	педагогика илимдеринин кандидаты
Иманкулов М.К.	педагогика илимдеринин кандидаты, доцент
Ниязова А.М.	педагогика илимдеринин кандидаты
Коңурбаев Т.А.	педагогика илимдеринин кандидаты

Редакциянын дареги: Бишкек ш., Эркиндик гүлбагы 25

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ

КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

КЫРГЫЗСКАЯ АКАДЕМИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

Периодичность: 3 выпуска в год
Учредитель: Кыргызская академия образования

Главный редактор

Мамытов А.М. – доктор педагогических наук, профессор, академик КАО

Заместитель главного редактора

Дюшеева Н.К. – доктор педагогических наук, профессор

Ответственный секретарь

Дербишова Н.А.

Редакторы: Карамолдоева С.К., Дуйшо кызы М.

Редколлегия:

Мамбетакунов Э.М.	член-корреспондент НАН КР, академик КАО
Байгазиев С.О.	доктор педагогических наук, профессор доктор филологических наук, профессор, академик КАО
Добаев К.Д.	член-корреспондент КАО доктор педагогических наук, профессор
Рысбаев С.К.	член-корреспондент КАО доктор педагогических наук, профессор
Син Е.Е.	доктор педагогических наук, профессор
Асипова Н.А.	доктор педагогических наук, профессор
Калдыбаев С.К.	доктор педагогических наук, профессор
Муратов А.Ж.	доктор педагогических наук, профессор
Мааткеримов Н.О.	доктор педагогических наук, профессор
Мамбетакунов У.Э.	доктор педагогических наук, профессор
Токтомаматов А.Д.	кандидат педагогических наук
Иманкулов М.К.	кандидат педагогических наук, доцент
Ниязова А.М.	кандидат педагогических наук
Коңурбаев Т.А.	кандидат психологических наук

Адрес редакции: г. Бишкек, бульвар Эркиндик, 25

БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИННОВАЦИЯ

ОБРАЗОВАНИЕ И ИННОВАЦИИ

EDUCATION AND INNOVATION

*Мамытов Абакир,
педагогика илимдеринин доктору, профессор,
Кыргыз билим берүү академиясы,
башкы илимий кызматкер,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары*

**МЕКТЕП ОКУУЧУЛАРЫНЫН ДЕНЕ ТАРБИЯСЫ: УЧУРДАГЫ АБАЛЫ
ЖАНА ЖАКШЫРТУУНУН ПЕДАГОГИКАЛЫК ШАРТТАРЫ**

*Мамытов Абакир,
доктор педагогических наук, профессор,
Кыргызская академия образования,
главный научный сотрудник,
Кыргызская Республика, город Бишкек*

**ФИЗИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ ШКОЛЬНИКОВ: СЕГОДНЯШНЕЕ СОСТОЯНИЕ
И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ**

*Mamytov Abakir,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Kyrgyz Academy of Education,
Chief Researcher,
Kyrgyz Republic, Bishkek city*

**PHYSICAL EDUCATION OF SCHOOLCHILDREN: CURRENT STATE
AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR IMPROVEMENT**

Аннотация: Макалада Кыргызстандын мектеп окуучуларынын дене тарбиясынын учурдагы абалы, жакшыртуунун педагогикалык шарттары мүнөздөлөт. Мектеп дене тарбиясына тийиштүү материалдык-техникалык базанын абалы, дене тарбия сабагынын сапатын камсыз кылууда олуттуу роль ойноочу жагдайлар жана мектеп дене тарбиясын башкаруу багыты боюнча орун алган көйгөйлөр жана аларды чечүү жолдору сунушталат.

Аннотация: В статье охарактеризовано современное состояние физической

культуры школьников Кыргызстана, педагогические условия ее совершенствования. Анализируется состояние материально-технической базы, относящейся к школьному физическому воспитанию, обстоятельства, играющие существенную роль в обеспечении качества уроков физического воспитания, а также имеющиеся проблемы и пути их решения по направлению управления физическим воспитанием школьников.

Annotation: The article describes the current state of physical culture of

schoolchildren in Kyrgyzstan, the pedagogical conditions for its improvement. The article analyzes the state of the material and technical base related to school physical education, the circumstances that play a significant role in ensuring the quality of physical education lessons, as well as the existing problems and ways to solve them in the direction of managing physical education of schoolchildren.

Түйүндүү сөздөр: мектеп дене тарбиясы, педагогикалык шарттар, жакшыртуу жолдору.

Ключевые слова: физическое воспитание школьников, педагогические условия, пути совершенствования.

Key words: physical education school, pedagogical conditions, ways of improvement.

Киришүү. Кыргызстанда мектеп окуучуларынын дене тарбиясын жүргүзүүгө мамлекет тарабынан кам көрүлөт жана окуучулардын дене тарбиясын 3 формада жүргүзүү милдеттендирилет. Алар дене тарбия сабагын окутуу (базистик окуу планда каралат), класстан тышкары жана мектептен тышкары массалык физкультуралык-спорттук иш чараларды уюштуруу жана окуучуларды кеңири тартуу (дене тарбия мугалиминин милдетинде каралат). Дене тарбия сабагы 1-11-класстарда жумасына 2 саат (жылына 68 саат) көлөмдө мектептин менчик формасына жана тибине карабай өтүлөт [1]. Тийиштүү сабактардын мазмуну ченемдик-укуктук актылардын жаңыланышына жараша илимий-педагогикалык жоболорду жана тажрыйбаларды жетекчиликке алуу менен билим берүү жана илим министрлиги тарабынан бекитилет. Дене тарбия сабагына катышуу үчүн окуучулар медициналык кароодон өтүшөт, ден соолугуна байланыштуу көйгөй орун алган учурда окуучу медициналык дарылоо тобуна катталат жана атайын программанын негизинде машыгуу уюштурулат. Дене тарбия сабагындагы соңку мазмундук жаңылануу мектеп билиминин үчүнчү муундагы мамлекеттик стандарты бекитилгендигине байланыштуу 2023/2024 – окуу

жылынан баштап ишке ашырла баштады [2-5].

Класстан тышкары массалык-физкультуралык иш-чараларга дене тарбия мугалимдерин, мектептен тышкары иш-чараларга дене тарбия мугалимдерин жана спорт машыктыруучуларын тартуу каралган. Тийиштүү иш-чаралардын жылдык планын мектеп жетекчилиги бекитет, спорттук секциялардагы машыгуулар тийиштүү спорттун түрү боюнча даярдалган программанын негизинде жүргүзүлөт жана окуучулардын ар түрдүү спорттук мелдештерге катышуу мүмкүнчүлүгүн түптөйт. Мектеп окуучулары катышкан физкультуралык-спорттук иш-чаралардын жана расмий спорттук мелдештердин системасы мамлекеттик башкаруу органы тарабынан уюштурулат жана башкарылат.

Жогоруда белгиленген мамлекеттик кам көрүү совет доорунда жогорку деңгээлде болгону белгилүү. Ал эми анын учурдагы абалы атайын изилдөө жүргүзүүнү, заманбап талаптарга жооп беришин аныктоону жана жакшыртуунун педагогикалык шарттарын аныктоону талап кылат. Мына ушул жагдайлар макаланын максаты иретинде аныкталып, адабий булактарды, расмий ченемдик-укуктук актыларды, дене тарбия сабагынын сапатына таасир тийгизүүчү жагдайларды анализдөө, баалоо жана жалпылоо методдорун колдонуу менен коштолду.

Негизги мазмун. Адабий булактардын жана дене тарбия сабагынын сапатына таасир тийгизүүчү жагдайлардын анализи төмөнкүлөрдү көрсөттү. Теориялык көз караштан алганда мектеп окуучуларынын дене тарбиясынын натыйжалуу болушуна олуттуу таасир тийгизүүчү 3 педагогикалык шарт маанилүү роль ойноорун белгилесе болот [6]. Алардын катарына:

1) мектептин материалдык-техникалык базасынын дене тарбия жаатындагы заманбап талаптарга жооп бериши;

2) дене тарбия сабагынын сапаттуу өтүлүшү, класстан тышкары жана мектептен тышкары иш-чаралардын максаттуу уюштурулушу, спорттун түрлөрү боюнча түзүл-

гөн ийримдердин жана секциялардын натыйжалуу иштеши, массалык физкультуралык жана спорттук мелдештердин үзгүлтүксүз өткөрүлүп турушу, мектептердин кесипкөй мугалимдер менен камсыз болушу;

3) дене тарбия жана спорт иш-чаралары менен байланышкан маселелердин билим берүү жана илим министрлиги тарабынан натыйжалуу чечилиши. Алардын катарына дене тарбия мугалимдерин даярдап, өз учурунда адистик квалификациясын жогорулатуу, илимий иштерди жүргүзүүгө буюртма берип дене тарбия процессинин методикалык коштолушун камсыз кылуу, окуучулардын сергек жашоо образын калыптандыруу максатында массалык физкультуралык-спорттук иш-чараларды уюштуруу жана аларды каржылоо маселелерин колго алуу кирет.

Биринчи шарттын (мектептин материалдык-техникалык базасы) учурдагы абалын дене тарбия жаатындагы заманбап талаптарга толук кандуу жооп бербейт деп баалоого татыктуу. Мындай ырастоону билим берүү жана илим министрлигинин алдындагы Республикалык дене тарбия, спорт жана маданият методикалык борборунун 2023-жылы жүргүзгөн мониторингине таянып чыгардык [7]. Анткени, тийиштүү отчетто көпчүлүк мектептердин материалдык-техникалык базасы эски экендиги, дене тарбия процесси инвентарлар жана жабдуулар менен начар жабдылганы баса белгиленген. Бишкек жана Ош шаарларында ички миграция олуттуу таасир тийгизүүчү факторго айланганы, кырдаалдын курч экендиги тастыкталган. Анткени, кечки күз жана кыш мезгилинде дене тарбия сабагын спорттук залда өтүү чоң көйгөйгө айланат (долбоордук сыйымдуулуктан 1,5-2 эсеге чоң) жана сабактын сапаты кескин төмөндөйт.

Мектептердин басымдуу көпчүлүгүндө (94%) спорт залдары, ачык асман алдындагы спорт аянтчалары (69%) бар, ал эми Бишкектин айрым мектептеринде сууда сүзүү бассейндери да иштейт. Бирок, мектептердин ачык асман алдындагы спорт аянтчалары заманбап талаптарга жооп бербейт. Узундукка, бийиктикке секирүү

секторлору, чуркоо жолдору, спорттук оюн ойноо аянтчалары стандарттык талаптарга жооп бербейт. Алардын төшөлмөлөрү ар түрдүү – кадимки топурактан баштап, асфальт басылган фактыларды байма-бай жолуктурууга болот. Ал эми заманбап жасалма төшөлмөлүү спорттук аянтчасы бар мектептер сейрек кездешет. Ага байланыштуу жаан-чачын учурунда сапаттуу сабак өтүү мүмкүн болбойт, анткени спорттук аянтчалар кооптуу жагдайга айланат, травма алуу учурларын жогорулатат жана окуучунун ден соолугун бекемдөөгө терс таасир тийгизет.

Жалпы билим берүүчү мектептер инсандын дене тарбиясын калыптандырууда флагман болушу шарт. Бирок, тилекке каршы, билим берүү уюмдарынын дене тарбия жабдуулары жана инвентарлары менен камсыз болушу 28% дан ашпайт. Керектүү жабдуулар жана инвентарлар соңку мезгилге чейин коомдук негизде уюштурулган мектеп фондунун жардамы менен сатылып алынчу. Муктаждык чоң болгондуктан төмөнкү сапаттагы арзан жабдуулар жана инвентарлар алынып келгенин, алардын тез эле жараксыз болуп калганын, айыл жергесинде мындай мүмкүнчүлүктүн чектелүүлүгүн, ал эми 2023- жылдан баштап мектеп фонддорун иштетүүгө тыюу салынганын эсепке алсак [8], анда дене тарбия процессин жабдуулар жана инвентарлар менен камсыздоонун жаңы мамлекеттик механизм иштеп чыгуу зарылдыгы олуттуу экендиги талашсыз.

Мектеп окуучуларынын дене тарбиясын камсыз кылуучу материалдык-техникалык базанын көпчүлүгү эскирген, капиталдык ремонтту талап кылат, санитариялык-эпидемиологиялык эрежелерге жана талаптарга толук кандуу жооп бербейт [9]. Расмий эреженин талаптарына ылайык «спорт жана оюн аянтчаларынын бети катуу, футбол талаасында чөп, ал эми синтетикалык жана полимердик жабуулар колдонулса алар суукка чыдамдуу, дренаждар менен жабдылып, балдардын ден соолугуна зыян келтирбеген материалдардан жасалган болушу керек (18 пункт). Дене тарбия-спорт

аянтчасын жабдуу денгээли «Дене тарбия» предметинин окуу программаларын ишке ашырууну, ошондой эле секциялык спорттук сабактарды жана эс алуу иш-чараларын өткөрүүнү камсыз кылууга тийиш», – деп белгиленген (17 пункт).

Экинчи шарттын учурдагы абалы (дене тарбия сабагынын сапаттуу өтүлүшү, класстан тышкаркы жана мектептен тышкаркы иш-чаралардын максаттуу уюштурулушу, спорттун түрлөрү боюнча түзүлгөн ийримдердин жана секциялардын натыйжалуу иштеши, массалык физкультуралык жана спорттук мелдештердин үзгүлтүксүз өткөрүлүп турушу жана мектептердин кесипкөй мугалимдер менен камсыз болушу) төмөндөгүдөй мүнөздөлөт.

Дене тарбия сабагынын сапаттуу өткөрүлүшү мектептердин квалификациялуу мугалимдер менен камсыз болушунан көз каранды экендиги талашсыз. Ага байланыштуу мектеп билиминин негизги жана жогорку баскычтарында дене тарбия сабактарын адистик билими бар, ал эми башталгыч мектепте башталгыч мектеп мугалими квалификациясы бар адистер өтөрүн белгилейбиз. Дене тарбия сабактарын өтүп жаткан мугалимдердин 85% жогорку билимдүү, бирок алардын 45% жаш, эмгек тажрыйбасы 5 жылга жете элек адистер түзөт. Чүй облусунун, Ош, Жалал-Абад шаарларынын мектептеринде дене тарбия мугалимдери менен камсыздалышынын абалы канааттандырырлык деген баага татыктуу.

Жалпы жонунан караганда акыркы жылдары даярдалган дене тарбия мугалимдеринин адистик сапатына төмөндөө тенденциясы мүнөздүү. Анын бирден бир себеби дене тарбия мугалимдерин даярдоого жогорку окуу жайлардын жапырт киришиши, контракттык негизде билим берүүгө өтүшү, тийиштүү шарттарды түзбөй жеңил-желпи мамиле курушу менен байланыштуу.

Олуттуу жагдай башталгыч мектептеги дене тарбия сабагын өтүүдө орун алып келе жатканын да белгилейбиз. Укуктук жактан караганда аталган сабактарды башталгыч мектеп мугалими квалификациясы бар адис

өтүүгө уруксат берилген. Ага байланыштуу сааттарды бөлүштүрүүдө бул мүмкүнчүлүк кеңири колдонулат жана дене тарбия мугалими квалификациясы бар адистерди тийиштүү сабактарды өтүүгө тартууга басым жасалбайт. Адистик өнүткөн алганда, түзүлгөн кырдаал күтүлүүчү сапатты камсыз кылбайт жана орун алган жагдайды тартипке келтирүүнү талап кылат.

Класстан тышкары дене тарбия иш-чараларына кайрылып бир катар мектептерде сабакка чейинки гимнастика, физкультуралык тыныгуу өткөрүлүп келээрин, окуучулардын кызыгуусун эсепке алган спорттун түрлөрү боюнча ийримдерди, спорттук секцияларды, массалык спорттук мелдештерди жана майрамдарды уюштуруу тажрыйбасы бар экендигин белгилейбиз. Мектептен тышкары дене тарбия иш-чаралары окуучуларды адистештирилген спорттук мектептерге тартуу жана спорттук расмий мелдештерге катышуу формаларында жүргүзүлөт.

Бирок, дене тарбия жана спорт тармагында педагогикалык жана кесипкөй адистерди даярдоонун денгээли төмөндөө тенденциясына ээ экендигин четке кагууга болбойт. Тарыхый өнүткөн караганда совет доорунда гана жогорку билимдүү дене тарбия мугалимдеринин адистик квалификациясы бийик болчу. Анткени тийиштүү адистерди даярдоо менен бир жогорку окуу жай (физкультура институтунда) жана 2 педагогикалык училище (Жалал-Абадда, Нарында) алек болчу. Ал эми соңку мезгилге кайрылып дене тарбия адистерин даярдаган окуу жайлардын саны кескин өскөнүн жана контракттык негизде жогорку билимдүү дене тарбия мугалимин даярдоо массалык түргө айланганын белгилейбиз.

Дене тарбия мугалимдерин даярдоо боюнча салыштырма алгылыктуу иш-аракет эки окуу жайга мүнөздүү. Алар Бейшен Турусбеков атындагы Кыргыз мамлекеттик дене тарбия жана спорт академиясы жана Кыргыз-Түрк «Манас» университетинин дене тарбия жана спорт факультети. Аталган окуу жайларда спорттун классикалык (15 тен ашык түрү) жана улуттук түрлөрүн (улуттук

күрөш, ордо) каражат катары колдонуп дене тарбия мугалимдерин жана машыктыруучуларды даярдоо жакшы жолго коюлган. Окуу жайлардагы негизги-адистик программалар, профессордук-окутуучулардын сапаттык курамы, адистештирилген окуу китептердин фонду, илимий-методикалык иштердин багыты жана дене тарбия процессинде колдонулуучу материалдык-техникалык базанын абалы жакшы баага татыктуу.

Тилекке каршы, мындай бааны калган окуу жайларга карата берүүгө болбойт. Анткени, эгемендикке ээ болгон мезгилден баштап, өзгөчө контракттык негизде билим берүү тартиби киргизилген соң, дене тарбия адистерин даярдоого ЖОЖдордун олуттуу курамы байма-бай киришишти. Алар Баласагын атындагы Улуттук университет, Арабаев атындагы мамлекеттик университет, Ош мамлекеттик университети, Ош мамлекеттик педагогикалык университети, Кыргыз-Өзбек университети, Нарын, Ысык-Көл, Баткен университеттери, Бишкектеги музыкалык-педагогикалык училище. Аталган окуу жайлардагы негизги-адистик программалар, профессордук-окутуучулардын сапаттык курамы, атайын окуу китептердин фонду, илимий-методикалык иштердин жолго коюлушу жана дене тарбия процессинде колдонулуучу материалдык-техникалык базанын абалын оң баалоого мүмкүн эмес жана кесиптик жоопкерчилик менен тартипке келтирүүнү талап кылат [10].

Жогоруда белгиленген тенденция дене тарбия мугалимдерин даярдоонун санын көбөйткөнү менен, бүтүрүүчүлөрдүн кесипкөйлүк сапатын олуттуу төмөндөттү. Бул маселени чечүүдө чоң ишеним артып, адистик программаны көз карандысыз аккредитациялоо механизмдин киргизүү аракети деле ынанымдуу натыйжа берген жок.

Дене тарбия сабагынын сапаты мазмундук өзгөрүүлөрдүн талаптарын эсепке алуу менен камсыздалышы зарыл. Бул өңүттө мектеп билиминдеги предметтик стандарттарды жана окуу программаларын иштеп чыгуу менен министрликтин алдын-

дагы Кыргыз билим берүү академиясы алектенип келет. Ага байланыштуу учурда аракетте болуп жаткан мектептик жалпы билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү стандарттынын талаптарын жетекчиликке алуу менен (2022-жылы Министрлер Кабинети бекиткен) дене тарбия сабагы боюнча башталгыч, негизги жана орто мектептер үчүн жаңы муундагы 3 предметтик стандарт жана 3 окуу программалары иштелип чыккандыгын жана аларды 2023-2024-окуу жылынан баштап ишке киргизүү чечими кабыл алынганын белгилейбиз. Август кеңешмесинин алкагында жаңы мазмунду чечмелеген дене тарбия мугалимдери үчүн окутуулар уюштурулду (онлайн режиминде), методикалык көрсөтмөлөр даярдалып «Кутбилим» газетасына жарыяланды жана Кыргыз мамлекеттик дене тарбия жана спорт академиясында мугалимдерди даярдоо программаларына тийиштүү толуктоолор киргизилди [11-12]. Дене тарбия мугалимдеринин квалификациясын жогорулатуу маселеси Республикалык мугалимдердин квалификациясын жогорулатуу жана кайра даярдоо институтунда жана анын областтардагы филиалдарында жүргүзүлүп келет. 72 сааттык курстар атайын графикке ылайык он-лайн жана оф-лайн режимдеринде уюштурулат.

Дене тарбия сабагынын мазмундук өңүттө жаңыланышын бир катар негизги идеялар аныктады. Алардын өзөгүн окуучулардын негизги (маалыматтык, социалдык-коммуникативдик, өзүн-өзү таануу, көйгөйлөрдү чечүү) жана предметтик (физикалык, эмоционалдык-психологиялык жана социалдык саламаттыкты камсыздоо, кыймыл-аракет маданиятын калыптандыруу) компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу вазипасы түздү. Аталган компетенттүүлүктөр дене тарбия сабагынын күтүлүүчү натыйжасы катары таанылат жана аларды баалоонун индикаторлору, нормативдик критерийлери иштелип чыкты. Бул иш-аракет мурда орун алган тажрыйбага караганда олуттуу айырмаланат жана маанилүү кадам иретинде мүнөздөлөт.

Критериалдык нормаларды илимий өңүттөн негиздөө үзгүлтүксүз жүргүзүлүп турушу шарт. Ага байланыштуу Кыргыз билим берүү академиясында бийик тоолуу шартта туруктуу жашап жана башталгыч мектепте окуган окуучулардын дене бой жактан жетилишин, физикалык даярдыгын баалоо изилдөөлөрү уюштурулган. Бул изилдөөнүн натыйжалары дене тарбия сабагына мазмундук тактоолорду киргизүүдө жана нормативдик критерийлерди негиздөөдө колдонулат. Тилекке каршы адистик курамдын жана каржылык мүмкүнчүлүктүн жетишсиздиги ири масштабдуу изилдөө келечегине ээ кылбай келет [13].

Кызыктар чөйрөсүндө мектеп окуучуларынын дене тарбиясын улуттук спорттун түрлөрүн жана оюндарын негизги каражат катары колдонуп жүргүзүү идеясы баймабай көтөрүлүп келет. Ага байданыштуу сунуштун илимий-методологиялык негизине кайрылып төмөндөгүлөрдү белгилөө зарыл деп эсептейбиз. Маселе дене тарбия сабагынын бир жумалык көлөмү окуучулардын жашоо образында кеңири орун алып келе жаткан кыймыл-аракет дефицитине карата анын оптималдуу режимин сунуштоого барып такалат. Илимий көз караштан алганда кыймыл-аракеттин бир жумалык оптималдуу режими 6 сааттан кем болбошу максатка ылайык деп бааланат. Дүйнөлүк тажрыйбага кайрылып мектеп билиминдеги дене тарбия сабагынын бир жумалык жүктөмү олуттуу айырмаланаарын белгилейбиз. Мисалы, Японияда дене тарбия сабагы жумасына 6, Европа өлкөлөрүндө 4, Россиянын кээ бир субъектилеринде жана Казакстанда 3 саат көлөмүндө өткөрүлөт. Ал эми Кыргызстанда 2 саат менен чектелет.

Ошондуктан мазмундук маселе окуучунун сабак учурунда активдүү кыймыл-аракетте болушун камсыз кылуу, анын денебой жактан жетилишине оң таасир тийгизүүчү көнүгүүлөрдү жана спорттун түрлөрүн кеңири колдонуу менен чечилиши шарт. Ага байланыштуу, окуучунун пассивдүү абалда болушу, ошондой эле акыл-эмгегине негизделген спорттун түрлөрүн жана оюндарын (шахмат, шашки, тогуз коргоол ж.б.у.с.) дене

тарбия сабагынын программасына киргизүү колдонулбайт.

Дене тарбия сабагынын мазмундук линиясы бардык мектептерде милдеттүү өздөштүрүүнү талап кылган негизги (48 саат) жана вариативдик (20 саат) бөлүмдөрдөн турушу расмий окуу программасында каралган. Негизги бөлүм булчун системасын, дене сапаттарын өнүктүрүүгө багытталган гимнастикалык көнүгүүлөрдү, жеңил атлетика спортунун түрлөрүн (жүгүрүү, секирүү, ыргытуу) жана спорттук оюндарды (волейбол, баскетбол) өздөштүрүүнү талап кылат. Ал эми вариативдик бөлүмдүн мазмуну жергиликтүү шартты, адистик жана материалдык-техникалык мүмкүнчүлүктү эсепке алуу менен дене тарбия мугалими тарабынан аныкталат. Ага байланыштуу дене тарбия сабагынын алкагында кошумча спорттун түрлөрүн (сууда сүзүү, футбол, мини-футбол, лыжа тебүү), кыргыз күрөш, ордо ж.б.у.с. улуттук спорттун түрлөрүн кеңири колдонуу мүмкүнчүлүгү орун алаарын белгилейбиз.

Ал эми улуттук оюндарга кайрылып, жүгүрүү, секирүү, ыргытуу, тартышуу ж.б.у.с. мелдештик иш-аракеттерге негизделген кыймылдуу оюндарды колдонуу башталгыч мектептин окуу программасында каралганын тастыктайбыз. Программанын негизги бөлүмүндө мындай каражаттарды колдонууга 16-18 саат (программанын 2.5 пункту) каралган, предметтер аралык байланышты камсыз кылуу максатында ар кандай аталыштагы оюндар да сунушталган (2.6 пункту), ал эми программанын вариативдүү бөлүмүндө 20 саатка чейин мугалимге кыймылдуу оюндарды эркин тандоо укугу берилген. Негизги жана орто мектепке сунушталган окуу программаларынын вариативдүү бөлүмдөрүндө спорттун улуттук түрлөрүн дене тарбия каражаты катары колдонуу мүмкүнчүлүгү көрсөтүлгөн. Мындай мүмкүнчүлүк тийиштүү адис жана материалдык база болгон учурда 20 саат көлөмүндө ишке ашырылат.

Белгилеп кетүүчү дагы бир жагдай, учурдагы материалдык-техникалык база спорттун улуттук түрлөрүн мектеп дене

тарбиясына байма-бай киргизүүгө мүмкүндүк бербейт. Анткени, улуттук спорттун түрлөрүнүн дээрлик көпчүлүгү (көк-бөрү, оодарыш, кыз-кумай, тыйын эңмей, аччабыш, жорго салыш, кулатуу, жаа атуу) мектеп жашындагы балдар үчүн опурталдуу болсо, кээ бирлери (тогуз коргоол) окуучунун кыймыл-аракет активдүүлүгү менен коштолбойт. Улуттук күрөш үчүн атайын килем төшөө талап кылынса, ордо оюнун ойнотуу үчүн ачык асман алдында аянтча даярдалышы зарыл. Эгерде белгиленген талаптар четке кагылса, анда окуучунун коопсуздугун камсыздоо көйгөйү жаралат. Мына ушул себептерге байланыштуу спорттун улуттук түрлөрүн дене тарбия сабагынын окуу программасындагы вариативдүү бөлүмүндө тийиштүү шарттар түзүлгөн учурда колдонуу максатка ылайыктуу деп эсептейбиз.

Үчүнчү шарттын учурдагы абалы мектептеги дене тарбия жана спорт иш-чаралары менен байланышкан маселелерди министрликтин деңгээлинде чечүү менен байланыштуу экендигин, алардын бир катары макаланын башында чагылдырылганын белгилөө менен бирге окуучулардын сергек жашоо образын калыптандыруу маселелерине кеңирирээк токтолобуз.

Тарыхый өңүттөн караганда узак жылдар бою билим берүү жана илим министрлигине караган балдардын жана өспүрүмдөрдүн спорттук мектептери (50дөн ашык) жигердүү иштеп, миңдеген окуучулардын сергек жашоо образын калыптандыруу маселесин чечүүдө олуттуу роль ойношчу. Илимий-методикалык камсыздоо маселелери менен министрликтин аппаратындагы дене тарбия бөлүмү, ал эми физкультуралык-спорттук массалык иш-чараларды жүргүзүү менен Республикалык «Жаштык» борбору алек болоор эле. Республикалык борбордун сууда сүзүү бассейнинде, гимнастика, спорттук оюндар, күрөш залдарында, министрликке караштуу балдардын жана өспүрүмдөрдүн спорттук мектептеринде спорттук секциялар иштеп, тийиштүү адистер окуучулардын күнүмдүк жашоо образын калыптандыруунун үстүнөн

иштеп келишчү. Жыл сайын мектеп окуучуларынын спартакиадасы, студенттердин универсиадасы жана билим берүү кызматкерлеринин мелдештери өткөрүлүүчү.

Тилекке каршы, жогоруда белгиленген структуралар жана мүмкүнчүлүктөр бүгүнкү күнү жок. Алардын бардыгы маданият министрлигинин алдындагы спорт департаментине өткөрүлүп берилгенине (2017ж) байланыштуу мектеп дене тарбиясындагы ырааттуу система бузулду. Соңку мезгилге мүнөздүү спорттук мелдештерди коммерциялык негизде жүргүзүү өнөктүгү мектеп окуучуларына да жайылтылды. 2021-жылы негизделген «Мектеп лигасынын» регламентине ылайык тийиштүү мелдешке катышуу укугу ар бир спорттун түрү боюнча түзүлгөн командага катышуу акысын (взносун) төлөгөн учурда ыйгарыла турган болду [14]. Окуучулардын дене тарбиясын камсыз кылуучу ишмердүүлүктүн башка түрлөрү четке кагылып коммерциялык мелдеш өткөрүүгө карата жасалган басым күч алды. Натыйжада мектеп окуучулардын дене тарбиясы, анын жүргүзүлүшү жана башкарылышы министрликтин алкагында кескин начарлады.

Түзүлгөн кырдаалды оңдоо аракети эки жыл мурда көрүлгөнүн (А. Бейшеналиев), бирок министрлердин тез алмашуусунун айынан (Б. Купешов) ишке ашпай калганын да белгилөө зарыл. Ошол учурда министрликтин курамында тарбия маселелерин координациялаган бөлүм ачылып, бир кызматкер окуучулардын дене тарбия иштеринин куратору болгон. Бирок, министр алмашкан соң бөлүм жоюлуп кеткен.

Биздин көз карашыбызда министрликтин курамындагы тарбия иштери бөлүмдү жана штаттык бирдикти кайрадан калыбына келтирүү, «Жаштык» борборун, балдардын жана өспүрүмдөрдүн спорттук мектептерин билим берүү министрлигине кайтаруу зарылдыгы бар. Анткени, билим берүү тармагында 1 млн 400 миңден ашык окуучу окуйт жана алар менен тийиштүү жумуш алып баруу олуттуу маселе экендигин четке кагууга болбойт.

Корутунду. Кыргызстандын мектеп окуучуларынын дене тарбиясынын учурдагы

абалы олуттуу жана системдүү иш-чараларды демилгелөөгө муктаж. Тийиштүү иш-чаралар материалдык-техникалык базанын заманбап талаптарга толук кандуу жооп берүү, дене тарбия мугалимдерин даярдоо системасын тартипке келтирүү жана мектеп окуучуларынын дене тарбиясын башкаруу маселелерин өзгөртүү максаттарын көздөшү зарыл.

Адабияттар:

1. Жалпы билим берүүчү мектептер үчүн 2023-2024-окуу жылына базистик окуу планы [Текст]: / Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин 2023-жылдын 1-августундагы № 4807/1 буйругу. [Электрондук ресурс]: <https://edu.gov.kg/media/uploads/2023/08/17/hzavul.pdf>.
2. Кыргыз Республикасынын мектептик жалпы билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү стандарты. Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин 22-июлундагы токтому менен бекитилген, 2022 № 393. [Электрондук ресурс] <https://online.toktom.kg/NewsTopic/6697>.
3. Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүү уюмдарынын 1-4-класстары үчүн «Дене тарбия» предметтик стандарты. Иштеп чыгуучулар А. Мамытов, М. Мамбетова / [Электрондук ресурс]: <https://kao.kg/wp-content/uploads/2023>
4. Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүү уюмдарынын 5-9-класстары үчүн «Дене тарбия» предметтик стандарты. Иштеп чыгуучулар А. Мамытов, М. Мамбетова / [Электрондук ресурс]: <https://kao.kg/wp-content/uploads/2023>
5. Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүү уюмдарынын 10-11-класстары үчүн «Дене тарбия» предметтик стандарты. Иштеп чыгуучулар А. Мамытов, М. Мамбетова / [Электрондук ресурс]: <https://kao.kg/wp-content/uploads/2023>.
6. Мамытов, А. Дене маданияты теориясы. Жалпы негиздери [Текст]: / А. Мамытов, К. Джанузаков // Окуу куралы – Бишкек, 2019. – 168 б.
7. Состояние физической культуры в общеобразовательных организациях Кыргызской Республики (Аналитическая справка) [Текст]: / Республиканский методический центр физического воспитания, спорта и культуры при Министерстве образования и науки Кыргызской Республики. Декабрь, 2023 год.
8. «О запрете сбора незаконных денежных средств в государственных и муниципальных общеобразовательных организациях Кыргызской Республики» / Приказ министерства образования и науки Кыргызской Республики № 3363/1 от 01.06. 2023 года. [Электрондук ресурс]: <https://edu.gov.kg/>.
9. Санитарно-эпидемиологические правила и нормативы «Санитарно-эпидемиологические требования к условиям и организации обучения в общеобразовательных организациях» (прил. 6). Постановление Правительства КР от 11 апреля 2016 года № 201 (в редакции постановления Правительства КР от 17 июня 2019 года № 295).
10. Мамытов, А. Улуттук спорттун түрлөрүнө адистешкен жогорку билимдүү дене тарбия мугалимдерин Кыргызстанда даярдоонун актуалдуу проблемалары [Текст]: / А. Мамытов // Түрк элдеринин салттуу спорт оюндары жана XII Эл аралык симпозиумунун материалдары. – Бишкек, 2023. – С. 33-39.
11. Мамытов, А. Окуучу жаштардын дене тарбиясынын модернизацияланган мазмунун ишке киргизүү боюнча методикалык сунуштар [Текст]: / А. Мамытов // «Кутбилим», 23-август 2023ж.
12. Мамытов, А. Основные идеи, заложенные в предметные стандарты по физической культуре нового поколения в Кыргызской Республике, и пути их реализации [Текст]: / А. Мамытов // Вестник физической культуры и спорта. № 1 (31), 2023. – С. 100-105.
13. Мамытов, А. Кыргызстандын орто жана бийик тоолуу шарттарында жашаган 7-11

жаштагы эркек балдардын дене бой жактан жетилүү жана физикалык даярдык абалы [Текст]: / А. Мамытов, Шумкарбек Окен уулу // Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2023. – № 3 (61). – С. 3-13.

14. Регламент школьной лиги Кыргызстана [Текст]: [Электрондук ресурс]: <https://mektepliga.kg/regulations/>.

*Камчиева Асель Мансуровна,
научный сотрудник,
Кыргызская академия образования,
Кыргызская Республика, город Бишкек,
e-mail: Kamchieva.asel@gmail.com*

РЕЗУЛЬТАТЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ЭКСПЕРИМЕНТА ПО ФОРМИРОВАНИЮ МАТЕМАТИЧЕСКОЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ 5-х КЛАССОВ

*Камчиева Асель Мансуровна,
Кыргыз билим берүү академиясы,
илимий кызматкер,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары,
e-mail: Kamchieva.asel@gmail.com*

5-КЛАССТАРДЫН ОКУУЧУЛАРЫНЫН МАТЕМАТИКАЛЫК САБАТТУУЛУКТУ КАЛЫПТАНДЫРУУ БОЮНЧА ПЕДАГОГИКАЛЫК ЭКСПЕРИМЕНТТИН ЖЫЙЫНТЫКТАРЫ

*Kamchieva Asel Mansurovna,
Researcher,
Kyrgyz Academy of Education,
Kyrgyz Republic, Bishkek city,
e-mail: Kamchieva.asel@gmail.com*

RESULTS OF A PEDAGOGICAL EXPERIMENT ON FORMING MATHEMATICAL LITERACY STUDENTS OF 5th CLASSES

Аннотация: В статье перечислены ученые, сделавшие огромный вклад в развитие современной теории тестирования. Впервые интерпретируются результаты научного исследования оценки и диагностики математической грамотности в 5-х классах общеобразовательных организаций г. Бишкека. Основное содержание статьи связано с формированием инструментария, состоящего из системы практико-ориентированных заданий, указаны статистические данные, в которых отражены образовательные достижения учащихся. Сделаны выводы о уровне

формирования математической грамотности учащихся, даны рекомендации всем участникам образовательного процесса на формирование математической грамотности высокого уровня.

Аннотация: Макалада заманбап тес-тирлөө теориясын өнүктүрүүгө зор салым кошкон окумуштуулардын тизмеси келтирилген. Биринчи жолу Бишкек шаарындагы жалпы билим берүү уюмдарынын 5-классынын математикалык сабаттуулугун баалоо жана диагностикалоо боюнча илимий изилдөөнүн жыйынтыгы чечмеленүүдө. Макаланын негизги мазмуну окуучулардын

окуу жетишкендиктерин чагылдырган жана практикага багытталган тапшырмалар системасынан турган инструменттердин топтомун түзүү менен байланышкан; Окуучулардын математикалык сабаттуулугунун өнүгүү деңгээли жөнүндө корутундулар чыгарылып, окуу процессинин бардык катышуучуларына жогорку деңгээлдеги математикалык сабаттуулукту калыптандыруу үчүн сунуштар берилет.

Annotation: *The article lists scientists who have made a huge contribution to the development of modern testing theory. For the first time, the results of a scientific study of the assessment and diagnosis of mathematical literacy in the 5th grade of general education organizations in Bishkek are interpreted. The main content of the article is related to the formation of a toolkit consisting of a system of practice-oriented tasks; statistical data are indicated that reflect the educational achievements of students. Conclusions are drawn about the level of development of students' mathematical literacy, recommendations are given to all participants in the educational process for the formation of high-level mathematical literacy.*

Ключевые слова: *государственный стандарт, компетентностный подход, классическая теория тестирования, математическая грамотность, текстовая задача, педагогический эксперимент, PISA.*

Түйүндүү сөздөр: *мамлекеттик стандарт, компетенттүүлүк мамиле, классикалык тест теориясы, математикалык сабаттуулук, тексттик маселе, педагогикалык эксперимент, PISA.*

Key words: *state standard, competency-based approach, classical testing theory, mathematical literacy, word problem, pedagogical experiment, PISA.*

Введение. Сущность методологии модернизации школьного образования в Кыргызской Республике (далее КР) на основе компетентностного подхода означает, что все применяемые в указанной сфере меры должны носить системный характер и учитывать то содержание и специфику

требований, которые предусмотрены в Государственном стандарте школьного общего образования (далее Государственный стандарт), введенного в практику, начиная с 2014 года. Указанная методология модернизации школьного образования легла в основу и ныне действующего нового государственного стандарта, утвержденного в 2022 году Правительством КР. Отличительной его особенностью является то, что нацеленность системных мер, принимаемых в рамках компетентностного подхода, отражается и фиксируется на результативно-целевом уровне. На данный момент одной из форм системной оценки верности выбора направления модернизации образования диагностируется международными исследованиями PIRLS, TIMSS, PISA. «Мы считаем, что оценочные исследования, проводимые в Кыргызстане по международным стандартам, позволяют получить ценную информацию о состоянии школьного образования, сравнивать подготовленность наших учащихся с достижениями своих сверстников и в целом осуществлять мониторинг качества образования в стране» [10, с. 5].

В действующем государственном стандарте обозначены новые ориентиры – ключевые результаты (компетентности) [7] для школьного общего образования, а также совокупность общих принципов определения целей образования, используемых при отборе его содержания, организации и оценки образовательных процессов. Проводимые нами исследования сопровождались с применением значительно отличающегося от существовавшего в сложившейся практике исследований, новым инструментарием диагностики результатов обучения к математике. Мы имеем ввиду то, что инструментарий диагностики математической грамотности нами был разработан на основе классической теории тестирования, т.е. соблюдая предписанный в ней алгоритм разработки тестовых заданий. В этой связи, были проведена предтестная апробация разработанного инструментария диагностики, осуществлен психометрический анализ полученных по ее итогам

данных на предмет соответствия каждого тестового задания требованиям валидности, надежности, сложности и вариативности. При обнаружении недостаточной информативности тестового задания были приняты меры по их замене на более надежные, и тем самым обеспечивались должная их объективность и надежность.

Цель исследования: проведение диагностических исследований в оценке полученных данных по формированию математической грамотности учащихся 5-6-х классов, которая сложилась в общеобразовательной школе.

Руководствуясь вышеуказанными предпосылками, которые определяли методологические основы проводимых исследований, в качестве их **объекта исследования** был выделен учебный процесс по математике, проводимый в 5-6-х классах в общеобразовательных школах КР, направленный на реализацию стандартов нового поколения, а **предмет исследования** – основные компоненты математической грамотности обучающихся, которые формируются на базе ключевых и предметных математических компетентностей, и представляющие собой как ожидаемый совокупный результат обучения по указанному предмету.

Исходя из особенностей объекта и предмета исследований были определены ряд методов научного исследования и решены вопросы целесообразности их применения.

Методы исследования. *Метод педагогического эксперимента.* Педагогический эксперимент проводился в два этапа. Первый (констатирующий) этап организовался с целью диагностики математической грамотности учащихся 5-6-х классов, обучающихся в Кыргызской Республике по стандартам нового поколения, и оценки ее текущего состояния. Было проведено тестирование 70 учащихся 5-х классов, обучающихся в учебно-воспитательном комплексе школы-гимназии № 29 и авторском воспитательном комплексе школы-гимназии № 6 г. Бишкека. В естественных условиях обучения в школе, где реализуются стан-

дарты образования КР, была определена математическая грамотность учащихся, которая охарактеризовала текущее состояние вопроса. Второй (формирующий) этап педагогического эксперимента проводился с целью надлежащего формирования математической грамотности учащихся 5-х классов, обучающихся в КР по стандартам нового поколения, и предусматривал комплектование экспериментальной и контрольной группы. В экспериментальной группе (70 учеников) были использованы портфолио текстовых заданий, разработанное по специальной модели и схеме в целях совершенствования математической грамотности учащихся 5-6-х классов, а в методике проведения уроков доминировало использование проблемных методов обучения, использование комплексных тестов для текущей оценки и соблюдение четырех педагогических условий, важность которых обоснована теоретическими исследованиями. Что касается учебного процесса в контрольной группе (70 учеников), то его организация базировалась на сложившихся традиционные методы обучения к математике.

Основное содержание. С организационной точки зрения исследования были проведены в три этапа. На третьем этапе (2023-2024 гг.) – результативно-обобщающем этапе проведены: обработка, систематизация и обобщение результатов педагогического эксперимента, включая работу над оформлением диссертации и внедрением результатов исследования.

Теоретические основы разработки инструментария диагностики были определены исходя из требований классической теории тестирования и теории компетентностного обучения, которым предписывают, что прежде всего важное значение имеют предварительное представление и описание планируемых результатов обучения к математике [8]. Реализация этого требования означает необходимость тщательной работы над такими элементами инструментария диагностики:

1. *Тестовые задания* – это текстовые задачи, предложенные учащимся 5-6-х классов для решения.

2. *Инструкции для проведения теста* – четкие и подробные инструкции для учащихся о том, как проходить тест, как заполнять ответы (округление выбранного ответа или нескольких ответов, ведение галочкой выбраного суждения или нескольких суждений, заполнение выделенного квадрата ответом, запись полного решения задания).

3. *Ключи ответов* – это справочные материалы, которые определяют правильные ответы на каждое тестовое задание.

4. *Шкала оценивания* – это набор критериев или шкал, используемых для оценки ответов учащихся.

5. *Инструменты администрирования* – это все необходимые материалы и ресурсы для проведения тестирования (бумажные или электронные формы тестов).

6. *Материалы для анализа результатов* – инструменты и методы, используемые для анализа и интерпретации результатов тестирования (статистические программы, таблицы и графики).

7. *Документация и отчетность* – документы, содержащие информацию о тесте, его целях, процессе проведения, результаты и рекомендации на основе этих результатов.

Созидательная работа по вышеуказанному алгоритму действий обязательно должна иметь место, ибо результаты анализа соответствующей литературы свидетельствуют, что именно в такой последовательности разработанные тесты более точно и качественно позволяют оценить конечный результат обучения в общеобразовательной организации к предмету математика и способны установить пробелы в знаниях, совершенствовать необходимые умения и навыки школьников, закладывать основы учебной самостоятельности, формировать умения рефлексии, самоанализа и самоконтроля [2].

Важное значение имело также то, что разрабатываемые тесты должны были быть ориентированы не только на решение учебных задач, но и на обучение учащегося к работе с тестовыми заданиями, накапливая у

учащегося соответствующий опыт работы, развивая умения контролировать самого себя, в том числе находить и исправлять собственные ошибки [12].

Разрабатывая тест, состоящий из текстовых заданий, мы стремились к их стандартизации, в том числе увязывая их с решением проблем диагностики сформированности математической грамотности учащихся. Такое видение имело отправное значение, поскольку оно подчеркнуто в классической теории тестирования и такое мнение разделяют многие ученые, проводящие оценочные исследования как за рубежом, так и в Кыргызстане.

В контексте исследуемой нами проблемы определенным интерес, безусловно, представляли научные труды Ш.А. Амонашвили [1], В.В. Давыдова [4], Л.В. Занкова [6], И.Я. Лернера [9], Н.Ф. Талызиной [11], Д.Б. Эльконина [13], Л.С. Выгодского [4], В.А. Далингер [5] и других, выполненные в области определения содержания и структуры образовательных достижений учащихся. Вышеуказанными учеными были выявлены закономерности, которые свойственны к содержанию и структуре образовательных достижений учащихся. Однако, очевидным является другое – вышеуказанные исследования были выполнены в условиях реализации в школьном образовании знаниевого подхода, и они не могли объективно показать, как наилучшим образом сформировать математическую грамотность и осуществлять ее диагностику в условиях реализации компетентностного подхода. Это обстоятельство актуализировало необходимость поиска новых подходов к разработке научно-обоснованных способов решения возникшей педагогической проблемы.

Исходя из вышеуказанного, на этапе разработки тестов основной акцент было сделано на уточнение содержания и объема текстов, предназначенных для учащихся. С точки зрения теории стандартизированные тесты должны быть в состоянии представлять учителям информацию о том, насколько хорошо ученики думают, раз-

мышляют и решают проблемы внутри отдельных академических областей. Для того, чтобы быть полезной информация, генерируемая таким текстом, должна быть связана с учебной программой и интегрирована в процесс обучения. Таким образом, она предоставляет учителям четкие данные, позволяющие им увидеть связь между результатами учащегося в тесте и учебной практикой, и позволяет корректировать процесс обучения и улучшить ситуацию в классе.

Разрабатывая тесты были учтены основные положения учения Л.С. Выготского об основных уровнях овладения учебным материалом, т.е. наличие уровня актуального развития, означающего овладения учебным материалом на уровне актуальных действий, задающих границы исполнительской компетенции учащегося и зоны ближайшего развития, означающего овладения учебным материалом на уровне «перспективных действий» [4]. Последние, как правило, находятся на стадии формирования и могут быть совершены в сотрудничестве с учителем или одноклассниками.

Тестовый материал состоит из критериально-ориентированных тестов. В каждом тестовом задании было заложено измерение уровня формирования математической грамотности – как обретенные знания учащихся, выработанные математические навыки и умения могут быть использованы в решении реальных жизненных задач.

С целью диагностики и формирования математической грамотности у учащихся 5-6-х классов, соблюдая педагогические условия, разработанные нами, в 2023/2024 учебном году проведен формирующий этап педагогического эксперимента. Базами эксперимента были УВК ШГ № 29, УВК ШГ № 6 г. Бишкека. В эксперименте приняли участие учащиеся 5-х классов в количестве 34 чел. в экспериментальном (далее ЭК – 34 учеников) и 36 чел. в контрольном (КК – 36 учеников) классах. Учебный процесс был организован в объеме 136 часов в год (4 часа в неделю), и в экспериментальных 5-х

классах предложена программа школьного компонента и предмета по выбору в объеме 68 часа (2 часа в неделю).

Календарно-тематическим планом учебного процесса, предложенным для ЭК, было предусмотрено широкое применение открытых текстовых заданий, которые используются в практике проведения международного исследования PISA. Такие задания готовились заранее, подвергались к практической апробации (2000-2022 гг.), тщательному психометрическому анализу и легли в основу модернизации содержания занятий. Что касается содержания учебного процесса, организованного в КК, оно осталось без изменения.

В ходе тестирования, учащиеся выполнили задания закрытого типа с выбором одного верного ответа (далее – первый тип), задания открытого типа с кратким конструктивным ответом (далее – второй тип) и задания открытого типа с развернутым ответом (далее – третий тип). Ученикам 5-х классов предстояло выполнить 6 заданий первого типа. В этих заданиях ученик самостоятельно должен был сформулировать ответ и выбрать соответственно его среди предложенных ответов. В следующие четыре задания – второго типа, где предусматривается следующее: сравнение величин, арифметические действия, классификация чисел (учащиеся вписывали ответ в предложенное место-ячейку число, группу чисел, выражение). В два последних задания – третьего типа (сравнение чисел, объем тела), учащийся подробно записывал решение задачи, формулировал и обосновывал ответ. Эти задания позволили оценить сформированность математической грамотности после внедрения новых уроков в определенной области математики 5-го класса: смогли ли учащиеся рассуждать о предложенной модели проблемной ситуации через призму арифметики, начальной геометрии – планиметрии, а также определить умение грамотно изложить математическую мысль. Все задания были объединены по содержательным линиям и по уровням усвоения знаний, умений и навыков предметного стандарта

Кыргызской Республики нового поколения [9].

По результатам обсуждения и решения однотипных заданий на уроках школьного компонента предмета математика и предмета по выбору – математическая грамотность в экспериментальных классах проводилась апробация инструмента диагностики формирования математической грамотности.

В первой четверти, учащиеся экспериментальных и контрольных классов (5-М, 5-В) в ходе бланочного тестирования показали следующие результаты (рис. 2).

Разница между экспериментальными и контрольными классами по некоторым содержательным линиям не высока, что говорит о верном подборе образовательных организаций по следующим критериям:

1. Регион – город Бишкек, классы с русским языком обучения.

2. Выбранные образовательные организации являются гимназиями, программы предмета «Математика» 5-х классов не предусматривает углубленного изучения с

большим количеством часов, но возможным внедрением школьного компонента – 1 час в учебную неделю.

3. Учебный методический материал базовый, соответствует предложенному списку учебной литературы – учебники авторов: Кыдыралиев С.К., Урдалетова А.Б., Дайырбекова Г.М. — Б., 2018. – 288 бет; Виленкин Н.Я. и другие – 2002 г. выше.

Как свидетельствуют результаты (рис. 1) формирующего эксперимента, высокая доля выполнения заданий закрытого типа репродуктивного уровня первой содержательной линии, что испытуемые знакомы с технологией классического тестирования и смогли справиться с заданием с выбором одного верного ответа, правильно могут определить разряды чисел (в ЭК – 80%, в КК – 72%), знают единицы измерения площади, периметра прямоугольника, квадрата (в ЭК – 76%, в КК – 63%), но в тоже время не смогли провести классификацию чисел (в ЭК – 27%, в КК – 23%).

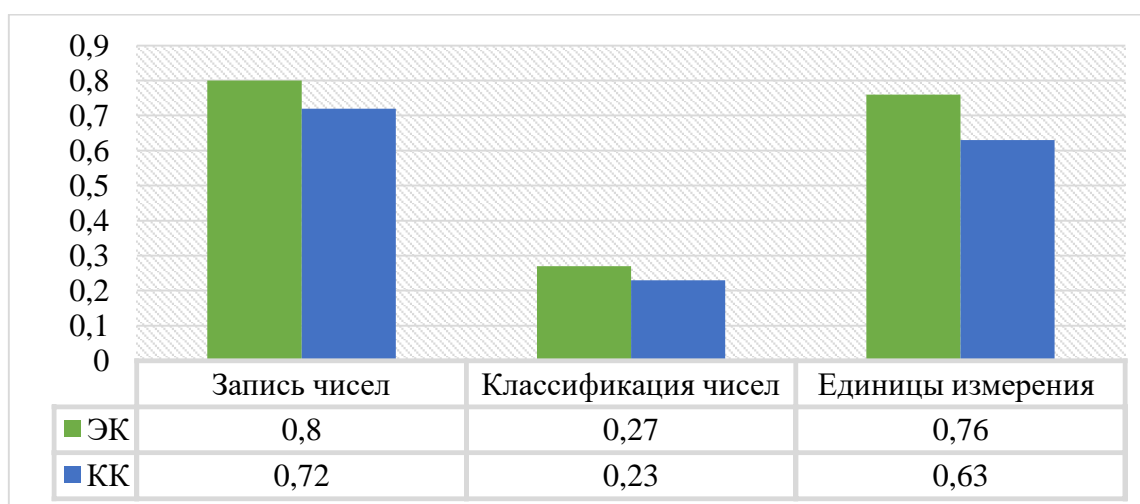

Рисунок 1. Результаты экспериментальных и контрольных классов выполнения заданий по первой содержательной линии (репродуктивный уровень)

Вышеуказанное позволяет нам отметить о том, что обучающиеся экспериментального класса уверенно решают задания на математическую грамотность, разбираясь в контекстах задания, применяя мыслитель-

ную деятельность более высокого порядка – анализ, синтез, рассуждение и оценка. В процессе обучения по предложенной нами программе лучше проявляет креативный подход к ситуативно-проблемной текстовой

задаче, и при этом ученики показывают самостоятельное усвоение необходимых знаний, в отличие от результатов контрольного класса, что видно на рис. 2.

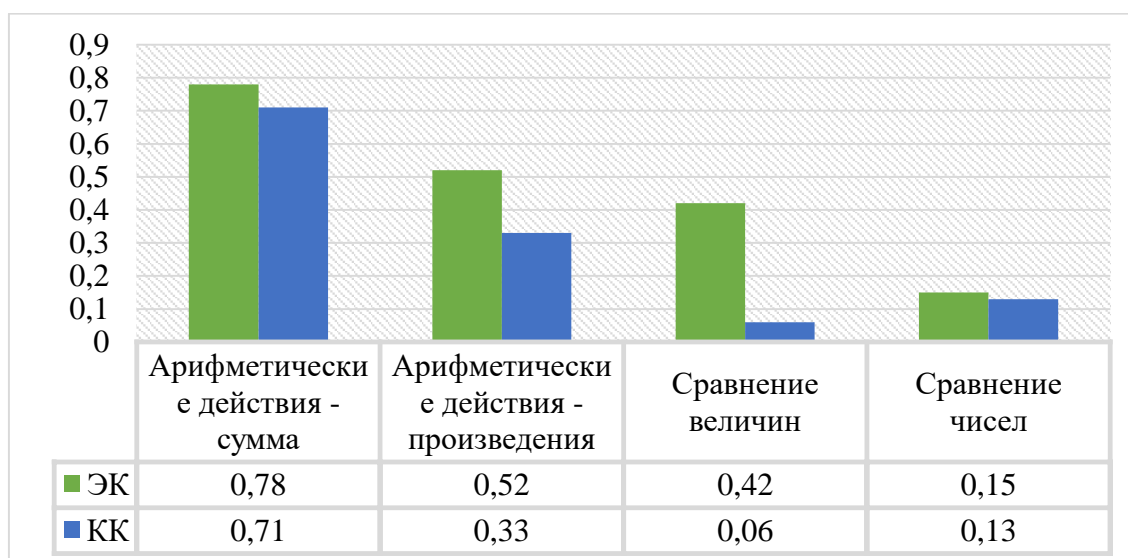

Рисунок 2. Результаты экспериментальных и контрольных классов выполнения заданий по первой содержательной линии (продуктивный уровень)

В тоже время разница с результатами экспериментальными и контрольными классами по второй содержательной линии и более высоко уровня (рис. 3) показывает, что формат открытых заданий на заполнения ячейки кратким конструируемым ответом меньше выполнили в контрольных классах: задание на составление уравнения и его решения в ЭК выполнили 60%, в КК – 35%, на отношение величин с разными единицами измерений ЭК – 73%, КК – 50%, на составление численных выражений и вычисление

их в определенных условиях ЭК – 70%, а КК – 40%, а вот текстовая задача на долю привело замешательство ЭК – 6%, КК – 40%, что говорит о сформированном навыке решения текстовых задач по этой теме учебной программы.

Прежде всего в формирующем эксперименте обращалось внимание на достижение учащихся в тестовых задачах с составлением алгоритма и рационального способа решения.

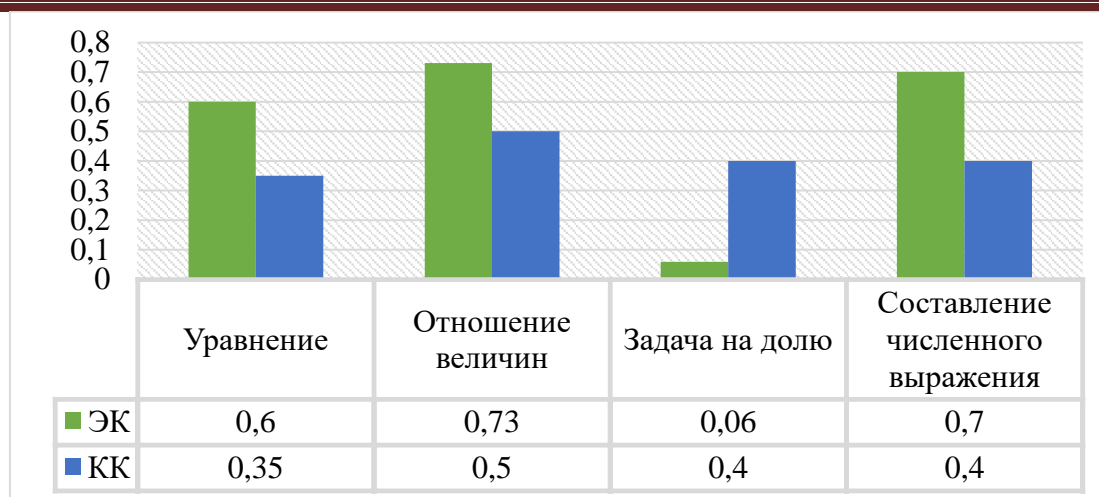

Рисунок 3. Результаты экспериментальных и контрольных классов выполнения заданий по второй содержательной линии (продуктивный уровень)

По результатам анализа образовательных достижений учащихся экспериментального класса 5-М, данный на рисунке № 6, уровень достижений сильно различается в задании с содержанием на пропорцию и меру измерения ЭК 73%, КК 50%, а в остальных заданиях статистический размах от 5%-10%. В задании на нахождение значения после подстановки и деления с остатком КК показал результат выше, чем ЭК на 5-10 %. Анализ диаграммы показывает, что есть наиболее успешные навыки и умения, приобретенные учеником КК, чем учеником ЭК.

В части решения текстовых задач по содержательной линии – пространство и форма, результаты учащихся ЭК выше, чем КК на 9%-20% (рис. 4), что обращает на себя внимание – постоянное и уверенное внедрение тестовых задач, составленных на формирование математической грамотности учащихся, ведет к росту образовательных достижений в области геометрии. Самый высокий прирост достижений учащихся ЭК показали именно в текстовом задании, структура которого сильно отличалась от традиционного представления задачи в учебниках 5 класса.

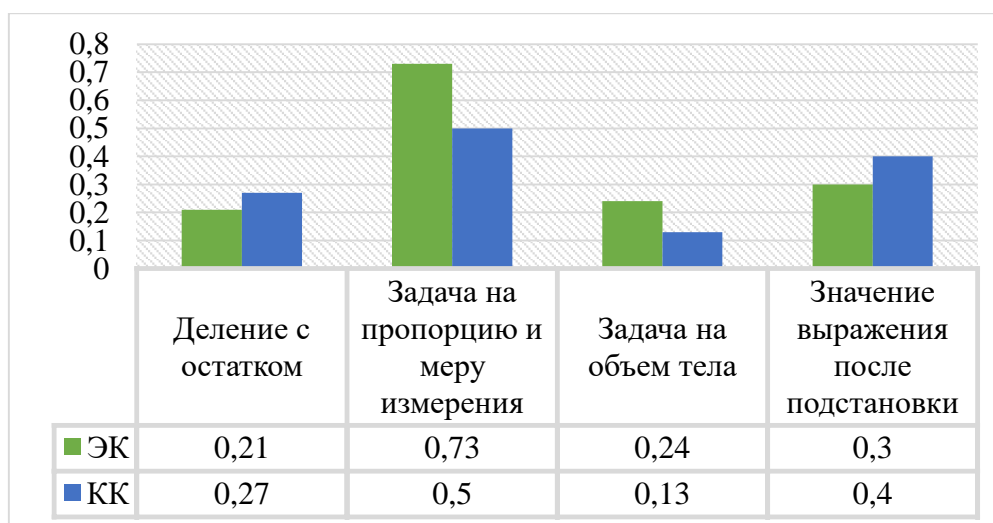

Рисунок 4. Результаты экспериментальных и контрольных классов выполнения заданий по третьей содержательной линии (продуктивный уровень)

Анализ результатов пятиклассников следующих заданий, сформированных по четвертой содержательной линии – введение в статистику и теорию вероятности показал, что, хотя предметный стандарт 2015 года содержит эту содержательную линию, но в учебниках по предмету заданий такого типа мало или они отсутствуют. Анализируя результаты ЭК и КК 5-х классов сравнительный график наложения обоих результатов (рис. 5). Наиболее заметное изменение роста образовательных результатов в общем распределении, наблюдается в заданиях первого и второго типа по первой содержательной линии, так как диагностические задания этого типа довольно распространены

в технологии оценки. В сравнении с контрольными классами экспериментальные классы показывают хорошие результаты по второй и третьей содержательным линиям, здесь были предложены задания второго и третьего типа с статистическим размахом от 5% – 20%. Но в тоже время существует вопросы по четвертой содержательной линии, результаты заданий показали довольно низкий процент. Это говорит о том, что задания на выбор верного суждения или определения научности и достоверности информации для учащихся пятых классов остаются сложными. В целом результаты экспериментального класса выше, чем результаты контрольного класса (см. на рис. 5).

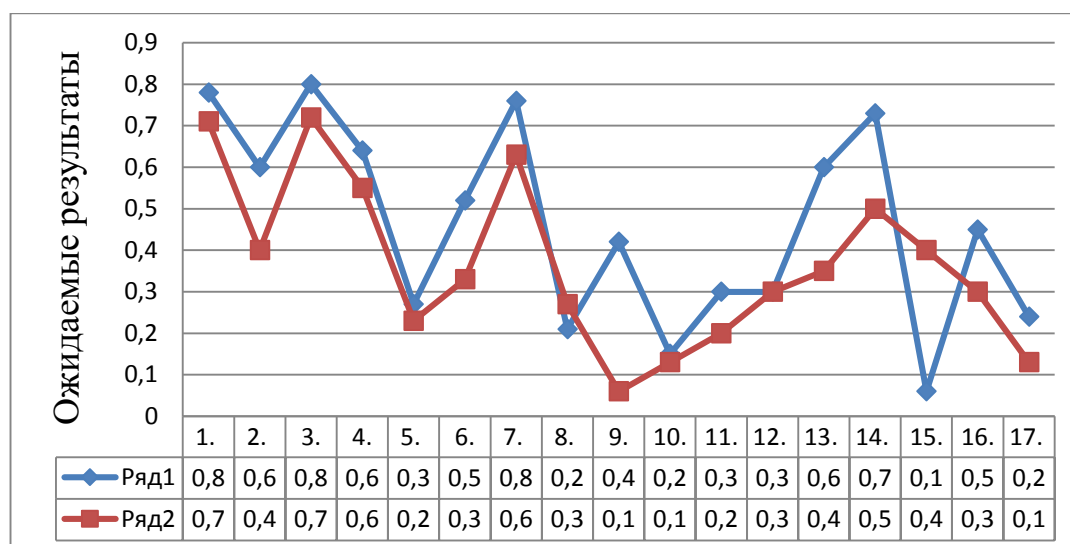

Рисунок 5. График распределения результатов экспериментального (ряд 1) и контрольного (ряд 2) 5-х классов

В ЭК классе в программе предмета заложены текстовые задания из других, современных источников. Среди этих источников присутствуют электронные ресурсы, видео и тестовые материалы на различных сайтах. Таким образом, низкий уровень образовательных достижений, учащихся 5-х классов по этим текстовым заданиям инструмента формирующего эксперимента, как ЭК, так и КК, основано на серьезном отставании теоретического материала современного УМК по математике в

5-х классах образовательных организаций Кыргызской Республики.

Вывод. Экспериментальная работа с учениками 5-х классов общеобразовательных организаций с сентября 2023 по апрель 2024 года проводилась в три этапа: констатирующий, диагностический и формирующий.

Эксперимент показал, что полученные навыки и умения решать проблемные, практико-ориентированные, ситуационные задания предугадывают внедрение компетентного подхода в математическом образовании в среднем звене образовательных

организаций. Внедрение таких заданий не только повышает уровень математической грамотности, но и выполняет общеобразовательные, междисциплинарные и интегрирующие функции школьной программы предмета «Математика».

Эффективное использование разработанных текстовых заданий, методов характеристик и системы оценивания требует от преподавателя математики применения инновационных методов обучения и изменяет роль современного педагога в целенаправленном управлении учебным процессом на уроке математики.

Литература:

1. Амонашвили, Ш.А. Психолого-дидактические особенности оценки как компонента учебной деятельности. / Ш.А. Амонашвили // Вопросы психологии. – 1975. №4. – С. 35-38.
2. Виноградова, Л.В. Методика преподавания математики в средней школе. Учеб. пособ / Л.В. Виноградова. – Ростов на/Д.: Феникс, 2004.
3. Выготский, Л.С. Педагогическая психология. / Под. ред. В.В. Давыдова. / Л.С. Выготский. – М.: АСТ; Астрель; Люкс, 2005. – 671 с.
4. Давыдов, В.В. Проблемы развивающего обучения: учеб. пособие / В.В. Давыдов. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 288 с.
5. Далингер В.А. Текстовые сюжетные задачи, их классификация и методические рекомендации по обучению учащихся их решению // *Aktuální Pedagogika*. 2016. – № 1. – С. 46–56.
6. Занков Л.В. Обучение и развитие (избр. психол. труды). / Л.В. Занков. – М., 1990. – 424 с., Часть 1, гл. 3.
7. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // *Высшее образование сегодня*. – № 5. 2003.
8. Леонтьева Ю.К. Проблема развития математической грамотности учащихся 5-6 классов / Ю.К. Леонтьева // Университетский комплекс как региональный центр образования, науки и культуры: Материалы Всероссийской научно-методической конференции, Оренбург, 03–05 февраля 2016 года. – Оренбург: Оренбургский государственный университет, – 2016. – С. 2849-2851.
9. Лернер, И.Я. Проблемное обучение / И.Я. Лернер. – М., 1974.
10. Мамытов, А. Формирование системы оценивания образовательных достижений учащихся общеобразовательных школ Кыргызской Республики в контексте международной передовой практики (аналитический обзор) / А. Мамытов // *Известия Кыргызской академии образования*. – Бишкек, 2021. – № 2 (54). – С. 3-21.
11. Талызина, Т.Ф. Теоретические основы контроля в учебном процессе. / Т.Ф. Талызина. – Знание, 1983. – 96 с.
12. Фирсов, В.В. Планирование обязательных результатов обучения математике / В.В. Фирсов. – М.: Просвещение, 1989. – 236 с.
13. Эльконина, Д.Б., Давыдова В.В. Возрастные возможности усвоения знаний: (млад. кл. шк.) / Под ред. Д.Б. Эльконина, В.В. Давыдова. – М.: Просвещение, 1966. – 442 с.

Рецензент:

*Син Е.Е.,
доктор педагогических наук, профессор*

*Ибирайым кызы Айжан,
педагогика илимдеринин кандидаты,
Кыргыз билим берүү академиясы,
ага илимий кызматкер,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары*

МЕКТЕПТЕ ЭЛЕКТРОНДУК ОКУТУУ МЕТОДДОРУНУН КЛАССИФИКАЦИЯСЫ

*Ибирайым кызы Айжан,
кандидат педагогических наук,
старший научный сотрудник,
Кыргызская академия образования,
Кыргызская Республика, город Бишкек*

КЛАССИФИКАЦИЯ ЭЛЕКТРОННЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ В ШКОЛЕ

*Ibiraıym kyzy Aıjan,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Researcher,
Kyrgyz Academy of Education,
Kyrgyz Republic, Bishkek city*

CLASSIFICATION OF ELECTRONIC LEARNING METHODS IN SCHOOL

Аннотация: Макалада мектептеги электрондук окутуу (ЭО) методдорунун классификациялары каралат. Автор алгач изилдөөлөргө кайрылып, андан соң электрондук окутуунун методикасы өзгөчө аныкталышы керектигине токтолгон. Электрондук окутуунун методикасы – бул заманбап методдордун, коммуникациялык технологиялардын каражаттарын жана мугалимдин заманбап ишмердүүлүгүн камтыган компоненттердин байланышы. Негизги мектептеги электрондук окутуунун методикасынын компоненттери: электрондук окутуунун максаты; электрондук окутуунун мазмуну; электрондук окутуу процесси; электрондук окутуудагы жекече мотивация; электрондук окутуунун коммуникациялык каражаттары; мугалимдин

оперативдик ишмердүүлүгү; электрондук окутуудагы баалоо. Бул компоненттердин маани, мазмуну макалада кеңири ачылып жазылат. Методиканын жогорудагыдай компоненттеринин аткарылышы электрондук окутууну толук кандуу ишке ашыраарын көрсөтөт. Жыйынтыгында ЭО методдорунун классификацияларын сунуштайт.

Аннотация: В статье рассматриваются классификации электронных методов обучения в школе. Автор сначала обратился к исследованиям, а затем определил методы электронного обучения. А также отмечает, что метод электронного обучения – это сочетание современных методов, средств коммуникационных технологий и современной деятельности педагога. Компоненты метода электронного

обучения в основной школе: цель электронного обучения, содержание электронного обучения, электронный процесс обучения, индивидуальная мотивация в электронном обучении, коммуникационные средства электронного обучения, оперативная деятельность преподавателя и оценивание в электронном обучении. Раскрыты смысл и внутреннее содержание этих компонентов. Делается вывод, что реализация вышеперечисленных компонентов методики позволит полностью реализовать электронное обучение. В результате предлагаются классификации методов ЭО в школе.

Annotation: The article discusses the classification of electronic teaching methods in school. The e-learning method is a combination of modern methods, communication technologies and modern teacher activities, she notes. Components of the e-learning method in basic school: the purpose of e-learning; contents of e-learning; electronic learning process; individual motivation in e-learning; communication tools for e-learning; operational activities of the teacher; and assessment in e-learning. The meaning and internal content of these components are revealed. It is concluded that the implementation of the above components of the methodology will make it possible to fully implement e-learning. As a result, classifications of e-learning methods in schools are proposed.

Түйүндүү сөздөр: негизги мектеп, электрондук окутуу, электрондук окутуу методикасы, методдор, окутуу компоненттери, мугалимдин даярдыгы.

Ключевые слова: основная школа, электронное обучение, методика электронного обучения, методы, компоненты обучения, подготовка учителей.

Key words: basic school, e-learning, e-learning methodology, methods, learning components, teacher training.

Киришүү. Википедияда методика – белгилүү бир даяр «рецепт», алгоритм, кандайдыр бир максаттуу иш-аракеттерди жасоо процедурасы катары аныкталат [15]. Бул аныктама жалпы жана бардык аракет-

терге тиешелүү. Ал эми окутууга келсек, мында методика жеке билим берүү процессинде педагогикалык ишмердүүлүктүн конкреттүү методдорун, ыкмаларын жана жөндөмдөрүн баяндоо катары мүнөздөлөт [10, 76-б.]. Педагогикада методиканы туура иштеп чыгуу менен, т.а. максатты туура коюу менен ага ылайык тандалып алынган окуу куралдары колдонулса, анда окутуунун натыйжасына жетүү кепилдигин алууга болот [10, 79-б.]. Демек, билим берүүдө методика – жеке билим берүү процесстериндеги педагогикалык иштин конкреттүү ыкмаларынын, жөндөмдөрүнүн, методдорунун сыпаттамасы [4], «Билим берүү ишмердүүлүгүнүн эрежелеринин жыйындысы» [12]. Методика – бул ыкмалардын, методдордун жана каражаттардын бирдиктүү системасы [14].

Бул аныктамалар электрондук окутуу методикасын аныктоого таяныч болуп берет. Бирок электрондук окутуу – бул окутуунун өзүнчө бир формасы болгондуктан анын өзгөчөлүү методикасын аныктоо зарылчылыгы келип чыгат. Себеби,

- биринчиден, электрондук окутуунун максаты салттуу окутуудан айырмалуу жана ага жараша милдеттери коюлат;
- экинчиден, электрондук окутуунун мазмуну салттуу окутуунун мазмунун эмес, бир нече аспектилүү материалдардын базасын камтыйт;
- үчүнчүдөн, электрондук окутууда ички мотивация жана өз алдынча окуу негизги мааниге ээ;
- төртүнчүдөн, электрондук окутууда информациялык-коммуникациялык каражаттарды, электрондук материалдарды жана интернет ресурстарын, платформаларын, сервистерин колдонуу менен предметтик компетенциялар калыптандырат.

Изилдөөнүн максаты. Негизги мектепте электрондук окутуу методикасын жана окутуу методдорунун классификацияларын аныктоо.

Изилдөөнүн методдору. Изилдөөлөргө анализ, системалык-структуралык, логикалык, моделдөө методдору колдонулду.

Негизги мазмуну. Электрондук окутуунун методикасы тууралуу айрым бир окумуштуулардын макалаларын анализдеп көргөндө бул эмгектерде кайра эле окутуунун заманбап методдору жана каражаттары каралат [1; 3; 5; 10; 11; 12; 13; 14].

Демек, электрондук окутуунун методикасы – бул заманбап методдордун, коммуникациялык технологиялардын каражаттарын жана мугалимдин заманбап ишмердүүлүгүн камтыган компоненттердин байланышы.

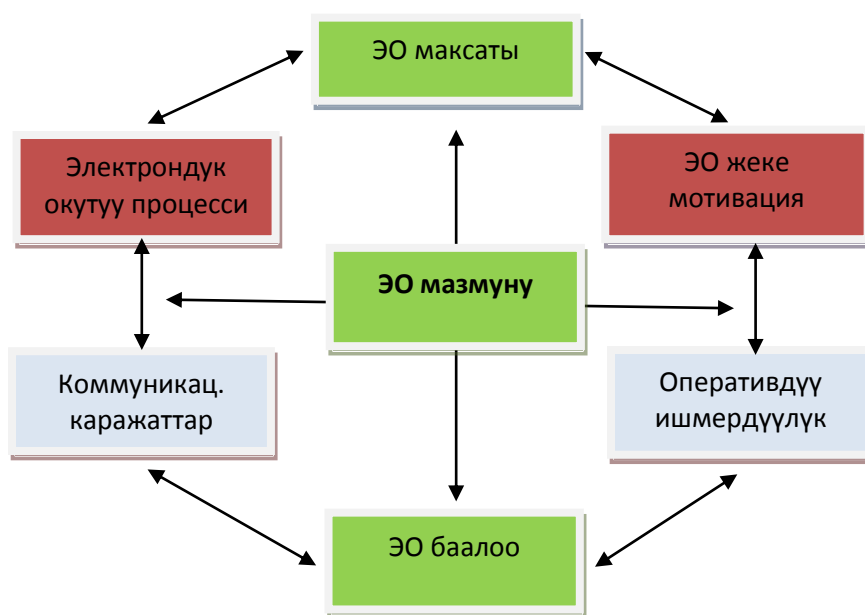
Электрондук окутуунун методикасын кароодо салттык окутуу процессинин компоненттерин эске алуу зарыл.

Белгилүү дидакттардын (В.И. Загвязинский, И.Я. Лернер, Ю.К.Бабанский, П.И. Пидкасистый, А.Н. Равская) окуу процессинин инвариантынын компоненттерин чечмелөө, талдоо ыкмалары [2; 3; 11] бизге электрондук окутуунун методикасынын компоненттери жөнүндө тыянак чыгарууга

мүмкүнчүлүк берди. Анда төрт компонент өзгөрүлбөйт: **максат коюу** (максаттар, окуу милдеттери), **жеке** (мугалим, окуучу), **мазмун** (билим берүүнүн мазмуну) жана **оперативдүү ишмердүүлүк** (методдор, формалар, окуу куралдары) [11].

Бул компоненттерди негиз кылып алуу менен мектепте электрондук окутуунун методикасынын төмөндөгүдөй компоненттеринин болушу шарт экени белгиленет (1-чийме). Негизги мектепте электрондук окутуунун методикасынын компоненттери:

- 1) Электрондук окутуунун максаты;
- 2) Электрондук окутуунун мазмуну;
- 3) Электрондук окутуу процесси;
- 4) Электрондук окутуудагы жекече мотивация;
- 5) Электрондук окутуунун коммуникациялык каражаттары;
- 6) Мугалимдин оперативдик ишмердүүлүгү;
- 7) Электрондук окутуудагы баалоо.

1-чийме. Мектепте электрондук окутуунун методикасы

Ар бир компонент төмөнкүчө чечмеленет.

1. Электрондук окутуунун максаты.

Электрондук окутуу – бул компетенттүүлүктөрдү калыптандыруу үчүн инновациялык-педагогикалык ыкмаларды, алдың-

кы коммуникациялык-технологияны, анын мүмкүнчүлүктөрүн жана электрондук окуу иштелмелерин пайдалануу менен уюштурулган окутуу формасы.

Мектепте электрондук окутуунун максаты – информациялык-коммуникация-

лык технологиянын жана Интернеттин жардамы менен окуу предметтердин мазмунун окутуу.

Мугалимдин электрондук окутуу формасы аркылуу окуучулардын компетенцияларын калыптандыруу, инсандык өнүгүүсүн жогорулатуу жана алардын билим берүү программаларын өздөштүрүүсүн камсыздоо ж.б. ишмердүүлүктөрү жүрөт.

Кыргыз Республикасынын 2023-ж. «Билим берүү жөнүндөгү» мыйзамынын 21-беренесинин 7-8-9-пункттарында окутуу формасынын онлайн түрү так-даана келтирилген [9]. Ошондой эле, Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин 22.07.2022-ж. №393 токтому менен бекирилген КР мектептик жалпы билим берүүнүн мамлекеттик стандартында да жалпы билим берүүнү уюштуруу формасы электрондук окутуу формасына каршы келбеси белгиленет [8]. Демек, электрондук окутуу документтерин жөнгө салуу жана аны уюштуруу процессин жөнгө салуу аракеттери мыйзамга каршы келбейт.

Мугалим сабакта электрондук окуу ресурстарды, видеоконференция форматында өтүүчү электрондук сабактарды пайдаланат, о.э. окуучулардын өз алдынча иштөөсүн көзөмөлдөйт, социалдык тармактарда жана мессенджерлерде тематикалык топторду түзөт, оффлайн жолугушууларды, булуттук тиркемелерде кызматташууну, сынактарга, тесттерге, олимпиадаларга даярданууну, кошумча мини сабактар сыяктуу формаларды ж.б. колдонот.

2. Электрондук окутуунун мазмуну.

Электрондук окутуу салттуу окуудан айырмаланат, бул белгилүү бир көйгөйлөрдү жаратышы мүмкүн. Бирок аларды жеңүүгө болот. Анткени, электрондук окутуу көптөгөн мүмкүнчүлүктөрдү берери белгилүү: гаджеттерди билим алуу үчүн колдонгонду үйрөнүү, ийкемдүү болуу, өз билими үчүн жоопкерчиликти өз колуна алуу, жаңы стандарттарды өздөштүрүү – эң негизги маселе.

Окутуунун мазмунуна келгенде биз стандарт менен программанын мазмунуна кайрылбай коё албайбыз.

Жалпы билим берүүнүн стандартында окутуунун салттык формасы аркылуу минималдык мазмун окутулат жана анын сапатын камсыз кылууга басым жасалат. Ал эми электрондук окутуу формасынын мазмуну жана минималдык талабы мамлекеттик стандартта көрсөтүлбөйт. Ошол себептүү жалпы билим берүүдө электрондук окутууну уюштуруунун стандартын, программасын, программага ылайык электрондук окуу-методикалык комплекстерди (ЭОМК) түзүүнүн талаптарын жана кесипчиликти жогорулатуу программаларын иштеп чыгууну туура деп эсептейбиз. Ушул нормативдик документтерди жөнгө салуу менен электрондук окутуунун мазмунун жана сапатын талап кылууга болот.

3. Электрондук окутуу процесси.

Электрондук окутуу бир катар мүмкүнчүлүктөргө ээ кыларын белгилейбиз:

- Электрондук окутуу билим берүүнүн жаңы концепциясын жана окутуунун жаңы моделин камсыз кыла алат. Мындай концепциянын жана моделдин мазмуну ар бир окуучунун жекече мүмкүнчүлүктөрүнө, жекече практикалык ишмердүүлүктөрүнө, ошондой эле мазмунду активдүү өздөштүрүүгө басым коёт.

- Электрондук окутуу билим берүүнүн ачык түрүн сунуштай алат, буга кошумча билим берүүнүн үзгүлтүксүздүгүн камсыз кыла алат.

- Электрондук окутуу жашына, физикалык абалына, социалдык, улуттук, аймактык, географиялык өзгөчөлүктөргө карабастан, бардык катышууларды камсыз кылат.

- Электрондук окутуу билим берүү боюнча кетирилген чыгымдарды экономикалык жактан эффективдүү пайдаланууну камсыз кыла алат. Бул бир жагынан салттуу окутууга кеткен чыгымдардын азайышына алып келип, экинчи жагынан окуу материалдарын издөөгө, табууга, сатып алууга кеткен убакытты үнөмдөө мүмкүнчүлүгүн берет.

- Электрондук окутуу окуучуга өзүнүн жеке билим алуу траекториясын түзүп, билимин өзүнүн материалдык мүмкүнчүлүгүнө

гүнө жанаша өркүндөтүүгө шарт болуп берет.

- Электрондук окутуу окуучуларга билимдин тең укукта берилишин камсыздайт. Окутуунун сапатына жана окуу жайынын абалына карабастан, техникалык каражаты бар каалаган жерден окуу мүмкүнчүлүгү бар ж.б.у.с.

Демек, коомдук өнүгүүнү камсыздоо үчүн электрондук окутууну ишке ашыруу керек.

4. Электрондук окутуудагы жекече мотивация.

Мугалимдин окуучуларга обочолонуу сезимдерин жеңүүгө жардам берүүсү, баарлашуу үчүн блог же топтук чат түзүү жана аларды суроолорду берүүгө, бири-бирине жардам берүүгө же темаларды талкуулоого түрткү берүү. Онлайн чөйрөдө коомчулуктун сезимин жаратуу үчүн төмөнкү стратегиялар жардам берет:

- окуучулар менен ар кандай темада сүйлөшүүгө убакыт табуу;
- байланышты жекелештирүү. ар кимге аты менен кайрылуу жана жылуу, достук дикцияны калыптандыруу;
- апталык видеоконференцияларды уюштуруп туруу, анда окуучулар үй турмушунун жана иш-аракеттеринин аспектилерин бөлүшө алышат;
- жупта же топтордо иштөөнү камтыган тапшырмаларды түзүү;
- күн сайын онлайн окуу платформасына кыскача саламдашуу видеосун жарыялоо, анда күнүмдүк окуу максаттарды түшүндүрүү ж.б.

Окуучулар баарлашуунун ачык экенин көрүүсү кажет. Алар өздөрү жетүүгө боло турган конкреттүү жана түшүнүктүү максаттарды коюу зарыл. Мотивация катары мактоолорду жана сыйлыктарды колдонуу туура. Мисалы, онлайн режиминде окуусуна жооптуу мамиле кылган окуучуларды бөлүп көрсөтүү үчүн виртуалдык табло орнотуу же кызыктуу видеолорду, GIFтерди, сүрөттөрдү жана сүрөттөр аркылуу жекече оң пикирлерди жөнөтүү ж.б.у.с. Кээде мотивациялуу жана шыктанган окуучулар мугалимдин дилгирлигин көрбөсө, кызыгуусун жоготуп

коюшат, андыктан негизги милдет болуп предметке болгон ынтызарлыкты көрсөтүү болуп саналат.

5. Электрондук окутуунун коммуникациялык каражаттары.

ЭО системасы мугалимди бир эле убакта бир нече окуучулар менен тармак аркылуу окутууну карагандыктан, техникалык байланыштыруу маселесине алдын-ала катуу даярдыкта болбосо, окуу процессинде маселе жаралат.

Ошону менен бирге, компьютердик сабаттуулуктун төмөндүгү окуучуларга да, мугалимдерге да таасирин тийгизген олуттуу көйгөй болуп саналат. Көпчүлүгү дагы деле жеке компьютер менен, жок дегенде стандарттуу программалар менен иштөөнү билишпейт. Тажрыйбалуу мугалимдердин жана окуучулардын арасында да электрондук окутуу куралдары, мисалы, онлайн билим берүү платформалары, видеоконференция тутумдары жана баарлашууга, окуу материалдарын көрүү менен байланышкан ар кандай тиркемелерге түшүнүгү жок болушу мүмкүн. Технологиялык көндүмдөр аралыктан окутууну ийгиликтүү аяктоо үчүн зарыл.

Мугалимдер мындай учурларда: ар кандай компьютердик каражаттарды (компьютер, планшет, смартфон ж.б.) пайдаланууну үйрөнүп алуу, ЭОну уюштуруу үчүн алдын-ала даярдык көрүү, мисалы, видеосабактардын тиешелүү китепканасын түзүү, мындай билим берүү программасы формажордук жагдайларда гана эмес дайыма жеткиликтүү болушу керек. Системанын билим берүү платформаларындагы тапшырмаларды так көрсөтүү, онлайн сабактарды өткөрүү, активдүүлүктү белгилеп туруу. Жөнөкөй, ар тараптуу жардам берүүчү маалыматты камтыган атайын чат, форум, социалдык-медиа тобун же веб-баракчасын түзүү жана окуучулар техникалык көйгөйлөргө туш болгондо дароо кайрыла турган FAQ (Frequently Asked Question(s) – Частые Вопросы (Чаво) – кайталануучу суроолор) бөлүмүн түзүү. Техникалык маселелер боюнча жооптуу консультантты аныктап коюу, суроо-талаптар үчүн өзүнчө электрондук почтаны түзүү иштерин колго алуу.

6. Мугалимдин оперативдик ишмердүүлүгү.

Электрондук окутуунун алгылыктуулугу мугалимдин кесипкөйлүгүнөн көз каранды болот. Электрондук окутууда мугалим окуу материалдарын түзүү жана ыңгайлаштыруу, онлайн сабактарды өткөрүү, чаттар же форумдар аркылуу окуучуларга колдоо көрсөтүү жана алардын жетишкендиктерин баалоо аркылуу негизги ролду ойнойт. Ошондой эле окуучулардын өз алдынча иштөө көндүмдөрүн өнүктүрүүгө жардам берип, окуу процессине активдүү катышууга түрткү берет.

Электрондук окутууда мугалимге коюлган талап «маалымат менен иштей билүү жана коопсуздукту камсыздоо; электрондук билим берүү ресурстарын (окутуунун формасына карабастан – офлайн, онлайн) пайдалануу жана түзө билүү; санариптик чөйрөдөгү коммуникация жана кооперация; мультисабаттуулук жана медиасабаттуулук; сынчыл баалоочулук компетенциялардын болушу керектиги сыяктуу талаптар коюлушу толук мүмкүн» [7, 37-б.] жана анын ролу төмөнкүлөрдө:

- окуу материалдарын түзүү жана ылайыкташтыруу: окуучулардын билим берүү максаттарына жана муктаждыктарына жооп берген сабактарды, тапшырмаларды жана курстарды иштеп чыгуу;

- онлайн сабактарды жана тренингдерди өткөрүү: окуучуларга билимди жана көндүмдөрдү өткөрүп берүү үчүн виртуалдык сабактарды, лекцияларды, семинарларды жана вебинарларды уюштуруу жана өткөрүү;

- окуучуларды колдоо жана мотивациялоо: окуучуларга жеке жардам жана колдоо көрсөтүү, алардын окуу процессине активдүү катышуусун стимулдаштыруу жана окууга болгон мотивацияны өнүктүрүү;

- окуу процессин уюштуруу жана башкаруу: тапшырмалардын аткарылышын көзөмөлдөө, окуучулардын жетишкендиктерин баалоо, сабактын графигин башкаруу жана онлайн курстун алкагында убакытты натыйжалуу пайдаланууну камсыздоо ж.б.

Бул айтылгандар мугалимдин ЭОдо колдонулуучу методдоруна токтолуу зарылчылыгын белгилейт.

Педагогикада окутуунун методдорун классификациялоо жана системалаштыруу боюнча жалпы кабыл алынган мамиле дагы деле жок. Ошондуктан, изилдөөчүлөр бардык методдорду белгилүү бир системага алып келүүгө аракет кылышып, методдордун классификацияларын төмөнкүчө тандашкан [4, 14-б.]

• *Дидактикалык тапшырмаларды аткаруу боюнча:* билимди өздөштүрүү, билгичтиктерди жана көндүмдөрдү өнүктүрүү, билимди колдонуу, чыгармачылык активдүүлүк, билим, билгичтик жана көндүмдөрдү бекемдөө жана текшерүү методдору (М.Данилов, Б.Есипов).

• *Маалымат берүү булагы боюнча:* методдор *вербалдык* (лекция, талкуу, окуу китеби менен иштөө), *визуалдык* (иллюстрациялар жана схемалар менен иштөө, видеороликтерди көрүү) жана *практикалык* (маселелерди чыгаруу, лабораториялык иштер, дидактикалык оюндар) болуп саналат (Е.Голант, М.Верзилин ж.б.).

• *Окуучулардын таанып-билүү ишаракетинин мүнөзү боюнча:* *информациялык-рецептивдик* метод (мугалим окуучуларга маалымат бергенде), *репродуктивдүү* (окуучу мугалимден үлгү алат), *проблеманы көрсөтүү* (мугалим маселени формулировкакалап, логикалык жактан көрсөтөт, аны чечүүнүн кадамдарына багыт берет), *эвристикалык* (мугалим маселени жеке тапшырмаларга бөлөт, ал эми окуучулар аларды чечет) жана *изилдөө* (окуучулар өздөрү үчүн жаңы болгон маселелердин чечимдерин издешет) (И.Лернер, М.Скаткин).

• *Маалыматты берүү жана кабыл алуу логикасына ылайык:* *индуктивдүү* методдор (мугалим адегенде конкреттүү фактыларды айтып, андан соң жалпы жоболорду айтып жатканда же окуучулар жалпы формулага келүү үчүн маселелерди чечкенде) жана *дедуктивдүү* методдор (окуучулар абстракттуу түшүнүктөрдү чечмелешет же

жалпы мыйзамдарды кабыл алышат) (А.Алексюк).

Ю.К. Бабанский комплекстүү мамилеге ыктаган жана кандайдыр бир деңгээлде бардык башка классификацияларды бириктирген өзүнүн системасын сунуштаган. Ю.К. Бабанскийдин концепциясы боюнча окутуу ыкмалары үч чоң топко бөлүнөт:

1) *Окуу жана таанып-билүү иш-аракеттерин уюштуруу жана ишке ашыруу методдору* (сөздүк, визуалдык жана практикалык, индуктивдүү жана дедуктивдүү, репродуктивдүү жана проблемалык издөө, өз алдынча иштөө ыкмалары).

2) *Окуу-тааныштыруу ишмердигин стимулдаштыруу жана мотивациялоо методдору* (когнитивдик кызыгууну тартуу жана калыптандыруу ыкмалары, ошондой эле стимулдоо жана сөгүш ыкмалары - окуунун натыйжасы үчүн жоопкерчиликти өнүктүрүү үчүн).

3) *Окуу жана таанып-билүү ишинин натыйжалуулугун көзөмөлдөө жана өзүн-өзү көзөмөлдөө методдору* (оозеки жана жазуу жүзүндөгү контролдоо методдору, контролдук лабораториялык иштер, компьютердик тесттер) [2; 3].

Бул методдор бардык предметтерди окутуу үчүн жана окутуунун ар кандай формаларында (анын ичинде электрондук окутууда) колдонулаарын белгилей кетүү керек жана иш жүзүндө мугалим белгилүү бир предмет үчүн эң ылайыктуусун ала алат.

Учурда электрондук окутуу технологиясын жогорку окуу жайда ишке ашыруу үчүн заманбап методдор жана каражаттар колдонулат. Кесиптик билим берүү системасына электрондук окутууну киргизүүнүн методдорун жана каражаттарын изилдөөгө Т.Н. Каменева, Х. Каршиев, Н.И. Аминова, В.С.Пономарев, В.М. Богданов, А.В. Соловов, А.А. Меншикова, Л.С. Клентак сыяктуу окумуштуулар жана мугалимдер эмгектерин арнашкан [4, 14-б.].

Х. Каршиев жана Н.И. Аминова электрондук окутууну компьютерлер жана интерактивдүү тармактар менен иштөө катары аныктайт, ал эми компьютер сөзсүз түрдө негизги элемент же окуу материалын кам-

сыздоочу болууга тийиш эмес [4]. Алардын айтымында электрондук окутуу технологиясы – бул жаңы окуу материалды берүүдө электрондук окуу куралдары аркылуу жана заманбап методдор менен коштолуп, чечмеленип берилүүсү. Мисалы, сабакта компьютерлер, ноутбуктар, электрондук окуу доскалар, мультимедиялык технологиялар ж.б. каражаттарды пайдаланып, көйгөйлүү кырдаалдар заманбап методдорду колдонуу аркылуу чечмелениши керек.

7. Электрондук окутууну баалоо.

Электрондук окутууда баалоо болоорун эске алуу зарыл. Баалоо көпчүлүк ойлогондой «жандуу» болбойт деп түшүнбөө керек. Тескерисинче, баалоо объективдүү, так жана ар бир баланын аракетине жараша бааланат. Электрондук окутууда да салттуу окутуудагы баалоонун түрлөрүн пайдаланууну ылайыктуу деп эсептейбиз. Алар: **диагностикалык, формативдик** жана **суммативдик**. Бирок, электрондук окутууда баалоонун бул түрлөрүнө карата баалоо каражаттарын тандап алуу менен аларды пайдаланууга болот.

Корутунду. Демек, электрондук окутуу – окуу максаттарга ылайык келген методдорду колдонуу менен ишке ашырылат. Электрондук окутуу методдору окуучунун информациялык-коммуникациялык каражаттардын жардамы менен өзүнүн ишмердүүлүгүн өз алдынча башкарууну жана берилген милдеттерди ырааттуу түрдө туура аткаруу чечимине келүүсүн камсыздоого багытталат.

Биз электрондук окутууда колдонулуучу методдордун төмөнкүдөй классификацияларын сунуштайбыз:

1. *Мазмунду окутуу форматы боюнча методдор* (тексттик материалдар менен иштөө, аудио материалдар менен окутуу, видео материалдар менен окутуу, интерактивдүү билим берүүчү колдонмолор жана оюндар);

2. *Окуучулардын өз ара аракеттенүүсүн жандандыруу боюнча методдор* (синхрондук сабак, реалдуу убакыт аралыгында; асинхрондук сабак, окутуу ыңгайлуу убакта материалдарды өз алдынча үйрөнүү);

3. *Маалыматтарды автоматташтыруу даражасы боюнча методдор* (толук автоматташтырылган системалар, мисалы, тапшырмаларды автоматтык түрдө текшерүү менен онлайн кайтарым байланыштар, консультациялар; жарым автоматташтырылган системалар, мугалим реалдуу окуу процессин башкарат, бирок автоматташтырылган каражаттарды колдонот);

4. *ЭО интерактивдүүлүк деңгээлине жараша методдор* (пассивдүү үйрөнүү, окуу, видео көрүү; активдүү окутуу, талкууларга катышуу, тапшырмаларды аткаруу);

5. *Уюштуруу түзүмү боюнча методдор* (окуу платформаларындагы онлайн сабактар, окуулар, курстар; массалык ачык онлайн сабактар; ачык билим берүү ресурстарын колдонгон сабактар);

6. *Компетенттүүлүктөрдү калыптандыруу боюнча методдор* (кейстерди окутуу методу; электрондук долбоорлор методу; бизнес компьютердик оюн методу; программаланган тапшырмалар методу; талкуу методу; окуучулардын электрондук портфолио түзүү методу; электрондук тестирлөө методу);

7. *Электрондук окутуудагы баалоо методу* (электрондук сурамжылоо; текшерүү баракчалар; рефлексивдик карталар, портфолио түзүү; анкеталар; электрондук көзөмөлдөө ж.б.).

Жыйынтыктап келсек, электрондук окутуу методдорунун классификацияларынын такталышы менен ЭО методикасынын жогорудагыдай компоненттери толук ишке ашырылат.

Адабияттар:

1. Акбаров А.А. Традиционные и инновационные методы обучения: применение методов активного обучения в учебном процессе. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/traditsionnye-i-innovatsionnye-metody-obucheniya-primeneniye-metodov-aktivnogo-obucheniya-v-uchebnom-protseste> (Дата обращения: 18.04.2024.)
2. Бабанский Ю.К. Взаимосвязь закономерностей, принципов обучения и способов его оптимизации. Советская педагогика [Текст] / Ю.К. Бабанский. – М., 1982. – С. 33.
3. Бабанский Ю.К. Рациональная организация учебной деятельности [Текст] / Ю. К. Бабанский. – Москва: Знание, 1981. – 96 с.
4. Ваганова О.И. и др. Методы и средства электронного обучения. // Балтийский гуманитарный журнал. – 2020. – Т. 9, № 2 (31). – С. 13-16.
5. Ибирайым кызы А. Заманбап сабактагы электрондук окутуу [Текст] / А. Ибирайым кызы // Наука и новые технологии Кыргызстана. – Б., 2021. – №3. – С. 229-233.
6. Ибирайым кызы А. Мектепте информатиканы окутуунун технологиясын өркүндөтүү [Текст] / А. Ибирайым кызы // Вестник КГУ. Атайын чыг. – Б., 2015. – С. 41-47.
7. Ибирайым кызы А. Ачык электрондук окуу ресурстарды пайдалануу аркылуу предметтерди окутууну жакшыртуу [Текст] / А. Ибирайым кызы // Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2022. – № 1 (56). – С. 36-48.
8. КР мектептик жалпы билим берүүнүн мамлекеттик стандарты. Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин 2022-жылдын 22-июлундагы №393 токтому. <https://kao.kg/wp-content/uploads/2022/08/Госстандарт-393-от-22-июля-2022-к.pdf>
9. Кыргыз Республикасынын «Билим берүү жөнүндөгү» мыйзамы. <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/1216?cl=ky-kg>
10. Онгарбаева А.Д. Методика подготовки будущих учителей информатики к созданию электронных образовательных ресурсов. [Текст]: автореф. дисс. ...канд. пед. наук: 13.00.02 / А.Д. Онгарбаева. – Бишкек, 2020. – 24 с.
11. Равская А.Н. Характеристика основных компонентов процесса обучения в вузе в аспекте формирования положительного отношения к профессиональной педаго-

- гической деятельности / А.Н. Равская. – Текст: непосредственный // Молодой ученый. – 2019. – № 22 (260). – С. 449-452. – URL: <https://moluch.ru/archive/260/59718/> (дата обращения: 11.03.2024).
12. Рудакова И.А. Актуальность исследования категории «Метод обучения». // Известия вузов. Северо-Кавказский регион. Технические науки. – 2004. – № 4. – С. 115-117.
13. Скаткин М.Н. Активизация познавательной деятельности учащихся в обучении [Текст] / М.Н. Скаткин. – М.: Педагогика, 1985. – 170 с.
14. Толстобок О.Н. Современные методы и технологии дистанционного обучения. Монография – М.: Мир науки, 2020. – Сетевое издание. Режим доступа: https://phsreda.com/ru/article/102910/discussion_platform (Дата обращения: 18.04.2024.)
15. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Методика>

Рецензиялаган:

*Токтомаматов А.Д.,
педагогика илимдеринин кандидаты*

*Мурзаibraимова Бибисара Бекмаматовна,
педагогика илимдеринин кандидаты,
Кыргыз билим берүү академиясы,
жетектөөчү илимий кызматкер,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары*

**БИЛИМ БЕРҮҮНҮН ГЛОБАЛДЫК ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫН ЭСКЕ АЛУУ
МЕНЕН МЕКТЕПТЕ ФИЗИКАНЫ ОКУТУУ**

*Мурзаibraимова Бибисара Бекмаматовна,
кандидат педагогических наук,
ведущий научный сотрудник,
Кыргызская академия образования,
Кыргызская Республика, город Бишкек*

**ПРЕПОДАВАНИЕ ФИЗИКИ В ШКОЛЕ С УЧЕТОМ МИРОВЫХ
ТЕНДЕНЦИЙ ОБРАЗОВАНИЯ**

*Murzaibraimova Bibisara Bekmatatovna,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Leading Researcher,
Kyrgyz Academy of Education,
Kyrgyz Republic, Bishkek city*

**TEACHING PHYSICS AT SCHOOL TAKEN INTO ACCOUNT
OF WORLD EDUCATION TRENDS**

Аннотация: Бул макалада физиканы бүгүнкү коомдун талабына ылайык окутуу боюнча иштелип чыккан сунуштар, ошондой эле ал сунуштарды ишке ашыруу боюнча айрым көрсөтмөлөр камтылды. Мындагы маалыматтар жана сунуштар Кыргыз билим берүү академиясында автордун 2023-жылы жүргүзгөн изилдөөлөрүнө, илимий адабияттарды, ачык маалымат булактарында жарыяланган макалаларды жана педагогдордун иш-тажрыйбаларын талдоолорунун натыйжасына таянылып жазылды. Макалада жазылган методикалык көрсөтмөлөр Бишкек шаарындагы № 67

окуу-тарбия комплекс-гимназиясында өздүк окутуу аркылуу апробацияланды. Мындагы маалыматтар жана методикалык сунуштар жалпы билим берүүчү мектептердин физика мугалимдери жана педагогикалык ЖОЖдордо билим алып жатышкан болочок физика мугалимдери үчүн пайдалуу болушу мүмкүн.

Аннотация: В данной статье содержится рекомендации, разработанные для преподавания физики в соответствии с требованиями современного общества, а также некоторые инструкции по реализации этих рекомендаций. Рекомендации и

информация в данной статье написаны на основе авторского исследования, проведенного в 2023 году в Кыргызской академии образования, результатов анализа научной литературы, статей, опубликованных в открытых информационных источниках, а также опыта работы преподавателей. Методические указания из статьи апробированы в ходе авторского обучения в образовательном комплексе-гимназии № 67 г. Бишкека. Информация и методические рекомендации в статье могут быть полезны учителям физики общеобразовательных школ и будущим учителям физики, обучающимся в педагогических вузах.

Annotation: This article contains recommendations developed for teaching physics in accordance with the requirements of modern society, as well as some instructions for implementing these recommendations. The recommendations and information in this article are written on the basis of the author's research conducted in 2023 at the Kyrgyz Academy of Education, the results of an analysis of scientific literature, articles published in open information sources, as well as the work experience of teachers. The methodological instructions written in the article were tested during the author's training in the educational complex-gymnasium № 67 in Bishkek. The information and methodological recommendations in the article may be useful to physics teachers in secondary schools and future physics teachers studying at pedagogical universities.

Түйүндүү сөздөр: билим, билим берүү, технологиялар, тенденция, физика, физикалык билим, окутуу, санарип, STEM, PISA, жашыл көндүмдөр, тарбия.

Ключевые слова: знания, образование, технологии, тенденция, физика, физическое образование, обучение, цифровизация, STEM, PISA, зеленые навыки, воспитание.

Key words: knowledge, education, technology, trend, physics, physical education, training, digitalization, STEM, PISA, green skills, upbringing.

Киришүү. Илим менен технологиянын тез темпте өнүгүшүнүн натыйжасында

бүгүнкү дүйнө тез өзгөрүүдө. Татаал жана тез өзгөрүп жаткан дүйнөдө жашап жана окуп жаткан жаштар өздөрүнүн күнүмдүк аракеттери менен ал аракеттерден келип чыгуучу натыйжалардын байланышын, тактап айтканда өздөрүнүн бүгүнкү аракети (же аракетсиздиги) келечектеги жеке жашоосуна жана жалпы коомго кандай таасир этерин так түшүнө билүүлөрү зарыл. Демек, кантип жаш муундарды өзгөрүп жаткан коомго, чөйрөгө туура келе тургандай, ар кандай өзгөрүүлөргө, кыйынчылыктарга, конкуренцияга туруштук бере ала тургандай кылып даярдоо керек? – деген суроо учурда педагогика илиминде өзгөчө актуалдуу.

Физиканы мектепте окуп үйрөтүүнүн жаштарга дүйнөнү так өзүндөй түшүндүрүүдө, алардын логикалык ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүдө, дүйнөгө болгон илимий көз карашын, техникалык маданиятын калыптандырууда, аларды маалыматтар менен иштөөгө үйрөтүүдө, келечектеги кесибине даярдоодо чоң роль ойнойт. Бардык окуучулар физикага байланыштуу кесиптерди тандап алышпаганда да физиканы мектепте окуп-үйрөнүү ар бир окуучуга дүйнө жөнүндө базалык билим берет, маанилүү жөндөмдөрүн өнүктүрөт, келечектеги кесибин тандоого жардам берет. Ошондуктан, мектепте физиканы окуп-үйрөтүү класстагы окуучулар үчүн кызыктуу жана жеткиликтүү болушу абдан маанилүү. Ал үчүн практикалык көнүгүүлөргө, долбоорлорго басым жасоо менен окутуунун заманбап технологияларын колдонуу жана дүйнөлүк тенденцияны эске алуу зарыл.

Изилдөөнүн максаты. Билим берүүнүн сапатын жогорулатууга, конкуренцияга туруктуу, заманбап инсанды калыптандырууга салым кошуу үчүн мектепте физиканы окутууда дүйнөлүк тенденцияларды эске алуунун жолдорун аныктоо.

Изилдөөнүн методдору. Учурдагы абалга байкоо жүргүзүү, билим берүүгө байланыштуу окумуштуулардын изилдөөлөрүн, дүйнөлүк тенденцияларды талдоо, актуалдуу багыттарды аныктоо.

Негизги мазмуну. Жакынкы жана алыскы чет өлкөлөрдүн билим берүү боюнча окумуштууларынын изилдөөлөрүн талдоонун натыйжасында [1; 2] жакынкы келечекте билим берүүнүн өнүгүшүн аныктай турган актуалдуу багыттар – онга жакын тенденциялар аныкталып, алардын Кыргызстандагы реалдуулуктар жана мектепте физиканы окутуу практикасы менен байланышы талданды. Алар төмөнкүлөр.

1. Билим берүүнү санариптештирүү. Бул маселе республикада колго алынып, мектептерде санариптик класстык журналдар пайдаланылууда, интернет тармактарга кошулуп, онлайн окутуу да жагдайга жараша ишке ашырылууда. Санариптик окутууда автономдук окутуу (компьютерди интернет тармактарына туташтырбастан колдонуп окутуу) менен окутуунун башка формаларын айкалышта колдонууга да артыкчылык берилет. Ал эми физиканы окутуу процессинде физикалык билимдин мазмунун камтыган электрондук платформаларды, ага ылайыкталган электрондук окуу ресурстарын түзүү учурдун талабы жана мындай платформалар, Кыргыз билим берүү академиясынын катышуусунда даярдалган электрондук окуу ресурстары колдонулууда. Ошондой эле мугалимдердин кагаз иштерин азайтуу үчүн физика боюнча сабактын пландарын, сценарийлерин, технологиялык карталарын электрондук форматта түзүү, видеофрагменттер менен коштолгон презентацияларды иштеп чыгуу, виртуалдык лабораториялык иштерди, электрондук тесттик тапшырмаларды колдонуу жана улам сапатын жакшыртуу менен толуктап иштеп чыгуу негизги милдеттерден болуп эсептелет.

2. Социалдык-эмоционалдык окутуу – бул окутуу процессинде окуучулардын өзүн өзү аңдап билүү, эмоцияларын жөнгө салып, өзүн өзү башкаруу, коомдук аң-сезимди өнүктүрө алуу, башкалар менен сезимтал (эмпатиялуу) мамиле түзүү, максаттарга жетүү үчүн жоопкерчиликтүү чечимдерди кабыл алуу сапаттарына тарбиялоо процесси. Ар кандай күтүүсүз же коркунучтуу (кээде фейк) маалыматтарды алуу сыяктуу татаал

кырдаалдарда да мугалимдер менен окуучуларды стресске кабылуусун алдын алууда социалдык-эмоционалдык окутуу актуалдуу. Бул жаатта физика боюнча окуучулар менен жекече иштөөгө ылайыкталган сабактардын электрондук иштелмелерин иштеп чыгуу, аны зарыл учурда онлайн же офлайн түрүндө сунуш кылууга даяр болуу зарыл. Ошондой эле физиканы окутууда «проблеманы чечүүгө багытталган (проблемалуу) окутуу», «дискуссия», «окуу конференциясы», «ролдоштурулган оюндар», «командада же топтордо иштөө» сыяктуу окуу ыкмаларын пайдалануу социалдык-эмоционалдык окутууда натыйжалуу болуп эсептелет.

3. Долбоордук окутуу – бул билим берүү технологиясы, анын борбору окуучунун өз алдынчалыгын, демилгелүүлүгүн жана чыгармачылыгын өнүктүрүүчү билим берүү технологиясы. Долбоордук окутууда мугалимдин милдети – окуучунун окууга кызыгуусун, чыгармачылыгын, сынчыл ойломун өнүктүрүүчү окуу тажрыйбаларын түзүү, эң негизгиси – билимди практикада колдонууга үйрөтүү болуп саналат. Бул физиканы окутуунун натыйжалуу ыкмасы болуп саналат, ал окуучулардын предметке болгон кызыгуусун арттырып, өз алдынчалыгын, сынчыл ой жүгүртүүсүн жана башка маанилүү көндүмдөрүн өстүрө алат. Физиканы долбоордук технология аркылуу окутууда окуучу мугалимдин айтып бергенин жана окуу китебинен окуганын эске тутуу менен гана чектелбей, өзүнө өзү жаңылык ачат, өз көзү менен байкап, кармап көрүп, ал боюнча илимий тыянак чыгырат, китептен окуп же мугалимден уккандарынын тууралыгына ынанат.

7-класста «Физика үй тиричилигинде», «Архимед күчүн эске алып кеме жасайбыз» ж.б. темада, 8-класста «Атмосферадагы парник газдарын азайтабыз», «Токтун чыңалууга көз карандылыгын изилдөө», «Электр тогун сарамжалдуу колдонуунун жолдору» деген темаларда, 9-класста «Табигый жарыкты колдонуу менен энергияны үнөмдөө», «Күн системасынын моделин жасоо» ж.б. темаларда долбоордук иштерди окуучулар аткарууга болот.

Ал үчүн окуучуларга долбоордук окутуунун төмөнкүдөй *этаптары* боюнча аракеттенүү сунушталат:

1) *Издөнүүчү этап* – долбоордук теманы тактоо (тема актуалдуу жана кызыктуу болушу керек, аны окуучу өзү тандайт же мугалим сунуштаса да болот).

2) *Аналитикалык этап* – долбоорду пландаштыруу (окуучулар буга чейинки бар болгон материалдарды окуп-үйрөнүп, талдап, азыркы кырдаал менен салыштырып, көйгөйдү такташат, долбоордун максатын, милдеттерин, изилдөө ыкмаларын аныкташат, долбоордун планын кадамдар боюнча убакытты белгилөө менен түзүшөт).

3) *Практикалык этап* – долбоорду ишке ашыруу (ар бир аткарылган иштин сапатын учурунда көзөмөлдөө менен долбоордун планын кадамдар боюнча аткарышат, эксперимент жүргүзүшөт, алынган жаңы маалыматтарды жазып турушат, иштин жыйынтыгын моделдештиришет – эскизин жасашат же иштин акыркы жыйынтыгын божомолдошот).

4) *Презентациялык этап* – долбоорду коргоо (алынган жыйынтыктарга алдын ала баа берүү, материалдарды даярдоо, долбоордук иштин жыйынтыктарын тариздөө, коргоого даярдоо, презентацияны пландаштыруу, алгачкы түшүндүрмө сөздөрүн, жалпы докладды даярдоо, презентациялоо).

5) *Текшерүүчү этап* – долбоорду баалоо (алган жыйынтыктарын талдашып, ийгиликтер менен жетишпестиктердин себептерин түшүндүрүшөт, коюлган максаттын ишке ашкандыгына же ишке ашпагандыгына баа берилет, өнүгүүгө баа берилет, жыйынтыктарды практикага киргизүү мүмкүндүгү каралат, жакшы жыйынтыктар көргөзмөгө коюлат, жарыяланат. Долбоорду баалоодо тандалган теманын актуалдуулугу, оригиналдуулугу, презентациянын көргөзмөлүүлүгү, окуучулардын материалды билүү деңгээлдери, командада иштөө жөндөмдүүлүктөрү эске алынат).

4. Ийкемдүү көндүмдөрдү калыптандыруу. Кийинки мезгилдерде кадрлардын билимине, тажрыйбасына гана эмес, ийкемдүү көндүмдөрүнө да көңүл бурушууда.

Мисалы: командада иштөө жөндөмдүүлүгүнө, уюштуруучулугуна, креативдүүлүгүнө, адамдарга (кардарларга, керектөөчүлөргө, студенттерге, бейтаптарга ж.б.) ыңгайлуулугуна, аларды туура тейлей алуучулугуна, адептүүлүгүнө, тыкандыгына, эмоционалдык интеллектине. Өзгөчө азыркы шартта механикалык жумуштарды автоматташтырууга мүмкүндүк берген технологиялык прогресс ийкемдүү ыктарды биринчи планга коёт. Мындай технологиялык прогрессте кичинекей жаңылыштык чоң зыяндарга алып келиши мүмкүн.

Физиканы окутууда лабораториялык иштерди калтырбай жүргүзүү, кол менен аткарып келүүчү практикалык тапшырмаларды берүү, өлчөп-ченөө, чийүү иштерин аткартуу окуучулардын эптүүлүгүн, тыкандыгын, ийкемдүүлүгүн, баамчылдыгын талап кылат жана ошол эле учурда бул сапаттарын калыптандырат. Ошондуктан, физиканы окутууда практикалык сабактарды өз деңгээлинде уюштуруп-өткөрүүгө өзгөчө көңүл буруу зарыл.

5. Оюн аркылуу окутуу. Окутууну оюндаштыруу класстын активдүүлүгүн жогорулатат жана когнитивдик өнүгүүгө өбөлгө түзөт. Бирок дидактикалык оюндар бир гана атаандаштык чөйрөсүн түзбөстөн, атаандаштык менен кызматташтык айкалышып уюштурулган шартта туура болот. Бул багыт окуучулардын көңүлүн сабакка буруу, кызыктыруу, алардын колунан түшпөгөн смартфондорун да иштиктүү оюндар үчүн колдонуу мүмкүнчүлүгүн түзөт. Мисалы, тең салмактуулук абалдан түрдүү жол менен чыгарылган эки жактуу рычагдарды бир гана жүрүш менен тең салмактуулукка келтирүү, кол тийгизбестен тыйынды суудан алып чыгуу, таразынын өлчөө чегинен чоң болгон жүктү таразага тартып алуу сыяктуу жөнөкөй тапшырмаларды командалар арасында конкурстук негизде аткартуу. Дагы ушундай кызыктуу физикалык тапшырмаларды табууну окуучуларга сунуштоо билимдин кызыгуу менен жеткиликтүү өздөштүрүлүшүнө жана практикалык маселелерди, көйгөйлөрдү чечүү үчүн алган физикалык билимди пайдаланууга көнүктүрөт.

6. Окутууну кесипке багыт берүү менен айкалыштыруу. Мектепте кесипке багыттап билим берүү көп өлкөлөрдө окуу процессинин бир бөлүгү болуп саналат. Мисалы, Франция, Швециянын мектеп программаларында кесип тандоо боюнча атайын сабактар бар, мектептерде окуу-өндүрүш ишканалар түзүлгөн, аларда окуучулар кесиптик көндүмдөргө үйрөнүшөт жана кесиптик адаптациядан өтүшөт. Японияда кесипке багыт берүү 7-класстан башталат. Окуучулар ар кандай тармактар (бизнес, техника, айыл чарба ж.б.) боюнча 16 кесипти ырааттуу өздөштүрүшөт. Иштин натыйжалары тынымсыз катталып, анын негизинде бүтүрүүчүлөр өз кесибин өздөрү тандашып, аны ишке ашыруу боюнча жекече программаларды, көрсөтмөлөрдү алышат. Россияда 2015-жылдан бери карай кесипке чейинки билим берүүчү класстар ачылып, бүгүнкү күндө 400дөн ашык мектеп иштеп жатат. Окуучулар келечектеги кесибине негиз болуучу фундаменталдык предметтер боюнча тереңдетилген билим алышат. Эрте кесипке багыт берүү *негизги мектептен башталат*. 7-9-класстарда балдарга кайсы адистикти тандоо керектигин жана орто мектепте калуу керекпи же жокпу түшүнүүгө жардам бере турган билим берүү вертикалдары ишке киргизилген. «Академиялык класстар», «Инженердик класстар» деген сыяктуу көптөгөн иш-чаралар да өткөрүлөт [2].

Кыргызстандын мектептеринде кесипке багыттоо иштери көбүнчө ЖОЖдор тарабынан жана атайын борборлор аркылуу жүргүзүлүп келет. Мектептер профилдик окутуу системасына толук өтө электигине байланыштуу, окуучуларга кесипке чейинки жана эрте кесипке багыт берүү иштери мектептин өзүндө жеткиликтүү деңгээлде колго алына элек. Бул багытта азыр аракеттер көрүлүүдө. Биз тараптан физиканы 10-11-класста тереңдетип окутуу боюнча жалпы 340 саатка (жумасына 5 саатка) ылайыкташкан жана жалпы 272 саатка (жумасына 4 саатка) ылайыкташкан эки түрдүү программа иштелип чыккан (2021), азыр ал

дагы толукталып, 4 түрдүү профиль боюнча иштелүүдө.

7. Окуучуларды тереңдетип окутуу менен жыйынтыктоочу аттестацияларга даярдоо. Мектептердин жогорку класстарынын окуучуларын жыйынтыктоочу аттестацияларга (бүтүрүү экзамендерине, тестирилөөлөргө) атайын даярдык жүргүзүү көп өлкөлөрдө билим берүү программаларына киргизилген. Мисалы, Германияда университетке кирүүнү пландаган студенттер мектептин акыркы эки жылында бүтүрүү экзаменине (Abitur) даярданышат. Польшанын мектептеринин жогорку класстарынын окуучулары бүтүрүү экзаменине даярдануу деңгээлин баалоо үчүн диагностикалык тестирилөөдөн (Matura próbna) өтүүгө мүмкүнчүлүк алышат. Билим деңгээли дүйнөдөгү эң жогоркулардын бири болуп саналган Финляндияда башталгыч класстардан тартып системалуу түрдө мектеп ичинде жана сырттан баалоо колдонулат. Көпчүлүк изилдөөчүлөр мектепте үзгүлтүксүз тестирилөөнүн маанилүүлүгүн белгилешет. Анын жардамында окуучулар татаал тапшырмаларды аткарууга үйрөнүшөт. Тестирилөөгө катышуу менен окуучулар маанилүү көндүмдөргө жана тестирилөө тажрыйбасына ээ болушат. Ал аркылуу мугалимдер ар бир окуучунун муктаждыктары менен жөндөмдүүлүктөрүн, мотивациясын жана окуу көйгөйлөрүн башталгыч класстан тартып эле аныктап, окуучу тууралуу толук маалыматка ээ болушат.

Кыргызстандын кээ бир гана мектептеринде жогорку класстарда милдеттүү түрдө сынамык (пробный) тестирилөөлөр уюштурулат. Көпчүлүк мектеп окуучулары өздөрүнүн каалоосу жана ата-энелеринин колдоосу менен гана сынамык тестирилөөлөрдөн өтүшөт. Ал үчүн ар кандай татаалдыкта жазылган сынамык тесттер колдонулат. Учурда физика боюнча сынамык тесттердин жана баалоо ыкмаларынын мектеп программалары менен канчалык деңгээлде шайкеш келе тургандыгына талдоо жүргүзүлүүдө. Ал эми мектептерде физика боюнча экзаменге жана жалпы республикалык предметтик тестирилөөгө даярдоо окуу программасындагы резервдик убакыттын эсебинен гана

жүргүзүлөт. Демек, бизде окуучуларды мамлекеттик аттестацияларга даярдоодо чечүүнү талап кылган маселелер бар.

8. STEM билим берүү. Дүйнөдөгү тез өнүгүп жаткан кесиптик тармактардын көпчүлүгү илим (science) технология (technology), инженерия (engineering) жана математика (mathematics) менен байланыштуу. Бул тармактар да өз ара тыгыз байланышта болгондуктан, аларды баш тамгаларын кошуп, STEM дейбиз. Демек, илимди, технологияны, инженерияны, математиканы айкалыштырып окутууга багытталган билим берүү *STEM билим берүү* деп, мындай айкалыштырып окутууну мектепте ишке ашыра алуучу предметтер (биология, химия, физика, география, астрономия, информатика, технология (чийүү, инженердик графика)), математика, алгебра, геометрия) – STEM предметтери деп аталат.

STEM билим берүүнүн төмөнкүдөй түрлөрү бар:

а) STEM: Бул илимди, технологияны, инженерияны жана математиканы айкалыштырган STEM билим берүүнүн негизги түрү. Мында ар бир предметтин негизги түшүнүктөрүн, көндүмдөрүн үйрөнүүгө багытталган.

Физика – STEM дисциплиналарынын негизин түзгөн фундаменталдык илим. Анткени, физиканын закондору бардык табигый кубулуштардын негизинде жаткан принциптерди түшүндүрөт, алар өз кезегинде физикалык түшүнүктөрдү байытат. Ошондуктан, STEM мамилени колдонуп физиканы окутууда окуп-үйрөнүлүүчү теманын башка STEM предметтеринен алган билимдер менен байланышы эске алынууга тийиш.

б) STEAM: Бул искусствону камтыган STEM билим берүүнүн кеңейтилген түрү. STEAM билими биринчиден STEM предметтерин окутууда чыгармачылыктын жана инновациянын маанилүүлүгүн эске алууну белгилейт. Мисалы, физикаынын закондорун пайдаланып, ар түрдүү техникалардын – машиналардын (кыймылдаткычтардын), компьютерлердин, телевизорлордун, мобилдик смартфондордун, тиричилик техника-

ларынын түрлөрүн иштеп чыгууда инженерлер алардын дизайнын: сырткы көрүнүшүн, колдонууга ыңгайлуулугун, салмагын, сапатын эске алууга тийиш. Ошондой эле дизайн, искусство, музыка, театр менен байланышкан иш-чараларда болсо STEM билимдеринин колдонулушуна маани берилет. Мисалы, театрды жарыктандырууда оптиканын закондору, акустикасын тактоодо механика эске алынса, музыкалык аппараттардын үнүн жакшыртууда үн толкундары жөнүндөгү билимдер, буюмдардын дизайнын түзүүдө компьютерлер колдонулат.

в) STREAM: Бул окууну (reading), жазууну (writing) жана тилди (language arts) камтыган STEM билиминин түрү. STREAM билими эки нерсени – STEM предметтерин окутууда коммуникациянын жана критикалык ой жүгүртүүнүн маанилүүлүгүн, ал эми журналистика, дебат жана күндөлүк жазуу сыяктуу иш-чараларда STEM билимдерин колдонууну камтышы мүмкүндүгүн баса белгилейт. Мисалы, физикалык түшүнүктөрдү калыптандырууда, физикалык маселелерди алгоритмдерге ылайык чыгарууну үйрөтүүдө, тесттик тапшырмаларды аткарууга машыктырууда, окуучулар менен кайтарым байланыштарды түзүүдө алардын окуган текстин түшүнө билүү, негизгилерди айырмалай билүү жана түшүнгөндөрүн башка адамдар (мугалим же командадагы окуучулар) түшүнгөндөй кылып жаза жана сүйлөй билүү жөндөмдүүлүктөрү өнүгөт. Ошондой эле физикалык билимдер журналистикада (диктофон, микрофон, компьютер ж.б.) кеңири колдонулат.

г) STEM + X: Бул STEM билимин бизнес, ишкердик, саламаттыкты сактоо жана айлана-чөйрө сыяктуу башка тармактар менен айкалыштырган ыкма. Бул окуучуларга STEM билимин жана көндүмдөрүн реалдуу контекстте колдонууга мүмкүндүк берет жана стажировка, долбоордук окутуу, изилдөөчүлүк ишмердүүлүк сыяктуу сабактарды да камтыйт.

Физикалык билимди бизнес, ишкердик, саламаттыкты сактоо, айлана-чөйрө (экология) менен байланыштырууну профилдик билим берүү программалары же кесиптик

багыттарга байланышкан элективдик курстар аркылуу ишке ашыруу натыйжалуу. Мисалы, «Медициналык физика», «Биофизика» элективдик курсунда физикалык билимдердин биологияда, медицинада колдонулушуна, физикалык методдор аркылуу диагноздоонун (МРТ, ЭКГ, УЗИ ж.б.) жана дарылоонун (ток менен фizeодарылоо, лазер, лапароскоп, эндоскоп ж.б.) жолдору жөнүндө маалымат берүүгө жана алардын иштөө принциби менен тааныштырууга болот [3]. Ал эми «Экофизика», «Жаратылышты рационалдуу пайдалануу» деген сыяктуу элективдик курстарда айлана-чөйрөнү, климатты, жер бетин жана жер кыртышын физикалык методдор аркылуу изилдөөчү куралдар (дрон, зонд, электромагниттик толкун, нур ж.б.), абаны жана сууну тазалоочу магниттик фильтрлер, жаратылышка зыян келтирбестен электр энергиясын өндүрүүчү күн панелдери ж.б. жөнүндө маалыматтарды берүүгө, алардын иштөө принциптерин жана колдонулушун үйрөтүүгө болот [4].

е) Интеграцияланган STEM: Бул STEM предметтеринин негиздерин бириктирип, бирдиктүү окуу курсуна түзүү ыкмасы. Интеграцияланган STEM билим берүү окуучуларга STEM предметтеринин ортосундагы байланышты так байкоого жардам берет. Интегралдык STEM курстары «Климаттын өзгөрүшү», «Туруктуу өнүгүү», «Космосту изилдөө», «Экологиялык проблемалар» сыяктуу темаларды камтышы мүмкүн. Мында предметтерди интеграциялоого эмес, алардан алынган билимдердин элементтерин интеграциялоого басым жасалат.

Профессор А.М. Мамытов Мектеп практикасына STEM мамилесин кеңири жайылтуу Эл аралык практикада кеңири кулач жайган тенденция экенин белгилөө менен бирге, STEM менен тыгыз байланышкан предметтер боюнча окуучулардын окуудагы жетишкендиктерин баалоо маселесине өзгөчө көңүл бурган [5, 10-б.]. Баалоодо окуучулардын табигый илимдер, анын ичинде физика боюнча билим жетишкендиктери базалык деңгээлден жогору эмес экендигин белгилеген. Демек, физиканы окутуу про-

цессинде STEM билим берүү учурдун талабы.

Физиканы окутуу аркылуу окуучуларга STEM билим берүү бүтүндөй окутуу системасын – физика боюнча предметтик стандарттарды [6], окуу программаларын [7], окутуу ыкмаларын, ресурстарды жана окуу-методикалык куралдарды. Окутууга STEM мамиле жасоодо физика предметин окутууда предмет аралык байланыштарды ишке ашырууга, билимди практикада колдонууга, 21-кылымдын көндүмдөрүн (сынчыл, чыгармачыл ой жүгүртө билүү, маалыматтык жана медиасабаттуулук, ийкемдүүлүк, ыңгайлаша билүүчүлүк, өз алдынчалуулук ж.б.) калыптандырууга басым жасалат [7]. Физиканы окутууга STEM мамиле жасоо – аны окутууну ийгиликтүү уюштуруунун негизги шарты десек да болот.

Физиканы окутууга STEM мамиле жасоону эки жол менен ишке ашыра алабыз. Биринчиси – физика боюнча ар бир программалык теманы түшүндүрүүнү практика менен байланыштырып, окуучуларды өз колдору менен тажрыйба жасоого, темадан үйрөнгөн билимин пайдаланып кайсы бир буюмду же приборду жасоого, ал үчүн математикадан үйрөнгөн эсептөөлөрдү, геометриялык моделдештирүүлөрдү пайдаланууга үйрөтүү, ал аркылуу окуучулардын инженердик ой жүгүртүүсүн өнүктүрүү, билимди практикада колдонууга даярдоо. Экинчиси болсо – физикалык теманы өтүүдө башка да предметтерден – биологиядан, химиядан, физикалык географиядан ж.б. алган билимдерин эске салуу, STEM билим берүүнүн «STEAM», «STREAM», «STEM + X», «Интеграцияланган STEM» деген түрлөрүн мүмкүн болушунча колдонуу, дүйнөгө карата бирдиктүү табигый-илимий көз карашты калыптандырууга аракет жасоо.

Корутунду. Жогоруда учурдагы жана жакынкы келечекте актуалдуу болуп эсептелген сегиз тенденция аныкталып, алардын Кыргызстандын мектептеринде физиканы окутуу менен байланышы, аларды мектепте физиканы окутуу процессинде эске алуунун жолдору сунушталды. Белгиленген дүйнөлүк тенденцияларды эске алып физиканы оку-

тууну уюштуруу биздин мындан аркы, физиканы окутуунун технологияларын иштеп чыгууга, окутуунун мазмунун модернизациялоого байланыштуу изилдөөлөрүбүздө эске алынат.

Адабияттар:

1. Мировые тренды в образовании <https://sites.google.com/view/iproekt>
2. Навыки_21-го_века (https://ru.wikipedia.org/w/index.php?title=Навыки_21-го_века&oldid=134095895).
3. National Society of Physics Students: <https://www.spsnational.org/>
4. Экологическое воспитание на уроках физики: [https://ipi.sfu-](https://ipi.sfu-kras.ru/files/vkr_zagurskiy_a.a._s_titulami.pdf)
5. Мамытов А. Формирование системы оценивания образовательных достижений учащихся общеобразовательных школ Кыргызской Республики в контексте международной передовой практики (аналитический обзор) // Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2021. – № 2(54). – С. 3-21.
6. Жалпы билим берүү уюмдарында физиканы окутуунун предметтик стандарты [https://kao.kg/wp-](https://kao.kg/wp-content/uploads/2023/08/24-)
7. Жалпы билим берүүчү уюмдар үчүн Физика жана астрономия боюнча окуу программасы [https://kao.kg/wp-](https://kao.kg/wp-content/uploads/2023/08/24-df-)

Рецензиялаган:

***Мааткеримов Н.О.,
педагогика илимдеринин доктору, профессор***

ОКУТУУНУН ТЕХНОЛОГИЯСЫ

ТЕХНОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ

TEACHING TECHNOLOGY

*Ниязова Айнагуль Маликовна,
кандидат педагогических наук,
Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева,
Кыргызская Республика, город Бишкек,
e-mail: Ainagul.jk@mail.ru*

**ФОРМИРОВАНИЕ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ КУЛЬТУРЫ УЧАЩИХСЯ
ОСНОВНОЙ ШКОЛЫ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ**

*Ниязова Айнагул Маликовна,
педагогика илимдеринин кандидаты,
И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары,
e-mail: Ainagul.jk@mail.ru*

**ЗАМАНБАП ШАРТТА НЕГИЗГИ МЕКТЕПТИН ОКУУЧУЛАРЫНЫН
ОКУУ МАДАНИЯТЫН КАЛЫПТЫРУУ**

*Niyazova Ainagul Malikovna,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Kyrgyz State University named after I. Arabaev,
Kyrgyz Republic, Bishkek city
e-mail: Ainagul.jk@mail.ru*

**FORMATION OF READING CULTURE OF BASIC SCHOOL
STUDENTS IN MODERN CONDITIONS**

Аннотация: Данная статья посвящена проблеме формирования читательской культуры учащихся в современных условиях. Автором осуществлена попытка конкретизации элементов читательской культуры путем анализа некоторых подходов к определению понятия «читательская культура». В статье представлены итоги исследований, на основе которых сделаны выводы о положительном влиянии чтения на формирование читательской культуры. Также сделаны выводы о серьезном

рассмотрении соотнесенности образовательных стандартов со структурными этапами формирования читательской грамотности учащихся как базовой основы читательской культуры; изменения подходов и методов преподавания уроков литературы, изменения содержания учебной программы по литературе.

Аннотация: Бул макала заманбап шарттарда окуучулардын окуу маданиятын калыптандыруу проблемасына арналган. «Окуу маданияты» түшүнүгүн аныктоодо

айрым ыкмаларды талдоонун негизинде автор окуу маданиятынын элементтерин конкреттештирүүгө аракет жасаган. Макалада изилдөөлөрдүн натыйжалары келтирилип, анын негизинде окуунун окуу маданиятын калыптандырууга оң таасири жөнүндө тыянак чыгарылган. Изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча окуу маданиятынын негизги негизи катары окуучулардын окуу сабаттуулугун калыптандыруунун структуралык этаптары менен билим берүү стандарттарынын өз ара байланышын олуттуу кароо жөнүндө тыянактар чыгарылды; адабият сабагын окутуунун мамилелеринин жана методдорунун өзгөрүүлөрү, адабияттын окуу программасынын мазмунунун өзгөрүүлөрү.

Annotation: *This article is devoted to the problem of forming the reading culture of students in modern conditions. The author made an attempt to concretize the elements of reading culture by analyzing some approaches to defining the concept of “reading culture”. The article presents the results of research, on the basis of which conclusions were drawn about the positive impact of reading on the formation of a reading culture. Conclusions are also drawn about serious consideration of the correlation of educational standards with the structural stages of the formation of reading literacy of students as the basic basis of reading culture; changes in approaches and methods of teaching literature lessons, changes in the content of the literature curriculum.*

Ключевые слова: *читательская культура, читательская грамотность, образовательный стандарт, подходы и методы преподавания.*

Түйүндүү сөздөр: *окуу маданияты, окуу сабаттуулугу, билим берүү стандарты, окутуунун мамилелери жана методдору.*

Key words: *reading, reading culture, reading literacy, educational standard, teaching approaches and methods.*

Введение. Еще в 1983 году венгерский писатель Дьюла Фекете писал о невероятном количестве газет, журналов, тысячи книг и всякого рода изданий, которые нужно

прочсть: «... если культура чтения в самом деле переживает кризис, то это кризис избытия. Слабо верится, что люди сейчас читают меньше, чем двадцать, пятьдесят или сто лет назад. Но несомненно, что в соответствии и к более широкому горизонту, и к массе производимой печатной продукции – несоизмеримо меньше. Прежние школьники, главные пожиратели книг, сегодня охотней проводят свободное время перед телевизором, хотя все равно я не думаю, что – в суммарных масштабах общества в целом – они на чтение тратят времени меньше; ведь нынче куда больше самих школьников, и учатся они не четыре-шесть лет, как в былое время» [12, с. 483-486].

Благодаря активной информатизации общества, которая в последние 40 лет приобрела невероятный масштаб, сегодняшние дети и взрослые сталкиваются с огромной информационной нагрузкой. В отличие от времен, когда единственным источником отвлечения от чтения были телевизоры, сейчас социокультурная среда, пропитанная разнообразными онлайн-платформами, видео-контентом, короткими текстами и рекламой, затрудняет способность сосредотачиваться на длинных и сложных текстах. Внимание рассеивается на множество кратковременных фрагментов, таких как социальные сети, развлекательные видео и изображения, что создает вызовы для погружения в чтение и глубокое понимание текстов.

Учителя сегодня применяют новые технологии обучения, такие как телеуроки, уроки онлайн и смешанного формата. При выполнении заданий вместе с учениками используют электронную почту, электронные ресурсы, мультимедийные средства. На уроках предпочтение отдается активным формам: индивидуальные или групповые, направленные на самостоятельный поиск заданной информации и исследование по определенной теме. Поисково-исследовательская работа учащихся способствует формированию их умений на основе своих знаний и опыта самостоятельно решать проблемные, ситуативные задачи различного

характера. Вместе с тем, новейшие технологии оказывают ученику своего рода «медвежью услугу» – ученик получает любую, уже готовую информацию без читательского труда.

Урок с применением новых информационных технологий становится результативным и интересным. Вместе с тем, активное применение информационных технологий в учебном процессе в повседневной жизни отрицательно повлияло на культуру чтения учащихся. Сегодня во всем мире интерес учащихся к чтению очень сильно снижается, что ведет к ухудшению навыков чтения. Чтение заменено телевидением, интернетом, телефоном, компьютером, гаджетами, которые ни в коем случае не заменят книгу. Сегодня не каждый ученик может вдумчиво читать с пониманием, осмысливать, анализировать прочитанное. Затрудняются также навыки поиска и извлечения из текста нужной информации, выделения важных фактов, сравнение событий и различного характера информации. Поэтому на сегодняшний день проблема грамотного чтения остается в центре внимания. Хотя современный информационный мир окружает человека со всех сторон текстами. Это информация по радио, телевидению, это разного рода сообщения по телефону, информация из газет, журналов, социальных сетей. Однако «легкие» тексты из социальных сетей, смс-сообщения, которые в активном применении у современных школьников, не оказывают положительного влияния на уровень читательского роста, развития личности.

Актуализация данной темы вызвана тем, что проблемы формирования читательской культуры учащихся основной школы в целом и, как возможность развития личности в частности, изучены недостаточно и требуют более детального изучения.

Цель исследования заключается в изучении и анализе процессов формирования читательской культуры учащихся основной школы в современных условиях с целью выявления эффективных методов и подходов, способствующих развитию интереса к

чтению, формированию устойчивых навыков чтения, необходимых для успешной учебной деятельности.

Методы исследования. Изучение и анализ нормативно-правовых документов Кыргызской Республики, устанавливающих общие требования к содержанию, уровню подготовки и результатам освоения образовательных программ, в том числе читательской грамотности, анкетирование, наблюдение, беседа.

Основное содержание. Понятие «читательская культура» представляет собой комплекс знаний, навыков и умений, связанных с активным и осознанным чтением. Этот термин стал актуальным в середине XX века, когда общество начало проявлять повышенный интерес к функционированию библиотек и их взаимодействию с читателями, а также усилиям школ в формировании читательской культуры у учащихся.

С.Н. Плотников, российский ученый, исследователь чтения, писал: «Нет сомнения в том, что чтение является очень чутким, надежным и в определенном смысле даже универсальным показателем состояния общества в целом. Поэтому, изучая чтение, мы как бы ощущаем атмосферу, слышим тональность, настрой духовной жизни общества и наоборот, анализируя общественные процессы, мы тем самым рисуем фон, на котором разворачивается драматургия чтения» [10, с. 17].

Им исследованы особенности развития человека, активно читающего (*Homo legens*) и человека, который читает мало или совсем не читает. Чем отличаются активно читающие люди? Они могут мыслить «в категориях проблем», выявлять целое и противоречивые взаимосвязи явлений, оценивать ситуацию и быстрее, чем остальные, находить верные решения; «имеют большой объем памяти и активное творческое воображение»; обладают выразительной речью, большим запасом слов; способны точно сформулировать свои мысли, легко и свободно писать; легко контактируют, располагают к себе во время общения; выбирают независимость и внутреннюю свободу, прояв-

ляют критичность и самостоятельность в своих суждениях и поведении [10, с. 46-48].

По мнению Ю.П. Мелентьевой, «чтение как явление, процесс и деятельность – связано не только с книгой (текстом) и библиотекой (как собранием книг), но и с автором как создателем контента, и с читателем, то есть с психофизиологическими качествами читателя как личности, такими как память, воображение, понимание, интеллект, воля, направленность интересов и др.».

Чтение в области педагогики рассматривается как деятельность, позволяющая человеку вступить в жизнь общества, способствовать воспитанию и развитию личности, включая ее профессиональное становление и самоидентификацию. При изучении влияния чтения на разные стороны жизнедеятельности различных возрастных групп, включая детей и взрослых, важным направлением является определение и формирование культуры чтения личности, или сегодня шире – информационной культуры, – считает Ю.П. Мелентьева [8, с. 102]. «Именно чтение, как «оборотная сторона» письменности, завстывает текст «звучать», делает его «видимым» и «слышимым», – пишет Ю.П. Мелентьева [9, с. 77-81].

Т.Г. Галактионова, президент Санкт-Петербургского отделения Международной ассоциации чтения, отмечает, что социальные и культурные ценности поддерживаются и передаются в значительной степени благодаря процессу чтения. При рассмотрении чтения как социально-педагогического феномена человеческого бытия Т.Г. Галактионова подчеркивает важность педагогических условий в социальном контексте, в котором формируется культура чтения. Ограничение возрастной группы до категории «школьников» объясняется максимальной значимостью этого периода в жизни для последующего формирования личности и профессионального становления человека [5].

Также она считает, что «чтение формирует качества наиболее развитого и социально ценного человека, одновременно являясь технологией интеллектуального

саморазвития и способом включения человека в мировую культуру [6, с. 57-61].

С.И. Чушкина выделяет несколько уровней читательской культуры:

- общий (базовый) (набор знаний, умений и навыков, их применение в различной деятельности, умение пользоваться книгой, библиотекой, сетью Интернет);

- профессиональный (имеет особую специфику, более сложный, связан с профессиональной деятельностью человека);

- уровень теоретико-литературных знаний, знаний библиотечно-библиографического аппарата;

- высший, логический (носит общекультурный характер, отличается «творческим мышлением, гибкостью, возможностью осуществлять анализ и синтез, комбинировать ранее освоенные знания, умения и навыки, принимать решения в нестандартных ситуациях») [13, с. 600-605].

Согласно словарю-справочнику по чтению 2017 года в определение термина «читательская культура» входят такие аспекты как рациональная, осмысленная организация процесса чтения с учетом контекста чтения и подготовленности читателя; глубокое и полное понимание содержания текста с эмоциональным восприятием, критическим мышлением и анализом, творческая интерпретация прочитанного; целенаправленный поиск и выбор любого текста, в том числе электронные книги, документы, различные базы данных с учетом интересов и возможностей читателя; выбор способов сохранения найденного текста [2].

М.В. Батырева, А.И. Попова предлагают следующее определение: читательская культура – это потребность индивида в чтении и устойчивый интерес к нему; это способность к восприятию различных литературных текстов, к работе с различными источниками информации, к отбору и интерпретации полученных знаний, к самообразованию и саморазвитию; это определённые речевые и писательские умения, литературный вкус, умение выбора литературы и работы с ней, а также бережное к ней отношение [1, с. 17-85].

Несмотря на то, что в научно-педагогической литературе пока нет четкого определения понятия «читательская культура», на основе определения «читательская культура» в словаре-справочнике по чтению и результатов исследований в этой области, мы пришли к пониманию, что **читательская культура** – это совокупность знаний, навыков и привычек, связанных с активным и критическим чтением литературных произведений, а также умений анализировать тексты, развивать воображение, обогащать словарный запас, формировать собственные вкусы и ценности через взаимодействие с литературными произведениями разных жанров и эпох. Кроме того, читательская культура способствует формированию осознанного отношения к культурному наследию, развитию критического мышления и саморазвитию личности.

В Государственном образовательном стандарте школьного общего образования Кыргызской Республики, принятом в 2022 году [7, с. 7], одна из трех ключевых компетентностей, планируемых сформировать у выпускника общеобразовательной школы – информационная компетентность – характеризуется следующими позициями:

- готовность и способность учащихся самостоятельно искать, анализировать, отбирать, обрабатывать информацию, формировать аргументированные выводы, оценивать ее достоверность,
- критически осмысливать и принимать осознанные решения по планированию и осуществлению своей деятельности,
- способность выстраивать диалог, получая необходимую информацию и представляя ее в устной и письменной формах для разрешения проблем в том числе с использованием информационно-коммуникационных технологий.

Стратегические задачи, обозначенные в Государственном образовательном стандарте, конкретизированы в предметном стандарте по литературе [11, с. 10] через определение принципов и подходов, представленных в науке: принципов взаимосвязанного изучения литератур; принципа

поликультурности (содержание образования должно отражать определенные элементы разных этнических культур); научных основ влияния родной этнокультуры учащихся на своеобразие эмоционально-эстетического восприятия художественного произведения иной литературы, опора на научно-методическое направление «учебное этнокультуроведение» и культурологический принцип интегрированного изучения произведений литературы; науке о понимании текстов (герменевтика) как совокупности принципов восприятия, интерпретации, разъяснения, истолкования литературных явлений, образов, базирующейся на «внутреннем опыте человека»; теории ценностей (аксиология), предполагающей формирование художественных, нравственных и культурных ценностей на основе чтения и осмысления произведений искусства, их взаимосвязь со структурой личности; психологии художественного восприятия искусства, направленной на воспитание у читателя взгляда на художественное произведение как на эстетическое содержание, чтобы возбудить в людях эмоции.

Как мы видим, подходы к преподаванию литературы в школе имеют довольно-таки серьезный научный характер. Однако мы должны признать, что современное преподавание литературы не решает задачи, поставленные в стандартах. Причина кроется в том, что происходит изучение только художественных произведений, тогда как нас окружает разнообразие текстов самого разного характера.

Сейчас как никогда требуется текстоцентрический подход, при котором «центральной единицей обучения становится текст как результат речевой деятельности, средство обучения, формирования всех видов компетенций...» [4, с. 6-8].

Сегодня есть «тексты вербальные, невербальные, креолизованные, бумажные, электронные, экранные, статичные, динамичные, мультимедийные, интерактивные, цифровые... И мы живем в таком сложном мире текстов, и, конечно, в том числе и наши

школьники. Сейчас само понятие «текст» меняется». Появилось понимание, что книга – тоже медиа. И книга – текст, и библиотека – текст, и в целом весь мир – это текст [3, с. 6-11]. С развитием Интернета и внедрением цифровых технологий тексты претерпели существенные изменения. Произошла трансформация структуры текстов, форма представления информации стала более разнообразной, и, в конечном итоге, мы имеем дело со сложным мультимедийным контентом.

В сентябре 2023-2024 учебного года нами было проведено педагогическое исследование в области читательской культуры школьников основной школы в двух школах г. Бишкека. Целью нашего исследования стало выявление уровня читательской культуры, мотивации к чтению учащихся с 5 по 9 класс и выявление факторов, способствующих повышению уровня читательской культуры школьников основной школы. В анкету было включено 12 вопросов, касающихся читательских интересов школьников среднего звена, проведения свободного времени, частоты чтения, чтения художественных книг, любимых жанров литературы, любимых авторов.

Анкетным опросом было охвачено всего 612 учащихся: 5 классы – 128 учащихся, 6 классы – 95 учащихся, 7 классы – 165 учащихся, 8 классы – 132 учащихся, 9 классы – 92 учащихся. Для 5-6 классов были предложены одинаковые вопросы, также одинаковыми были вопросы для 7-8 классов. Для учащихся 9 класса были предоставлены отдельные вопросы.

Было выявлено, что больше всего в свободное время играют в компьютерные игры учащиеся 7-8-х классов: из 297 учащихся 133 (45%) отдадут предпочтение компьютерным играм; занятиям в спортивных секциях, различных кружках – 14%; общению с друзьями – 11%; просмотру телевизионных передач, фильмов – 8%; чтению книг – 8%; чтению новостей в интернете, журналах и газетах – 4%; прослушиванию музыки – 10%.

Итоги анкетирования в 5-6 классах: 79 учащихся свободное время посвящают компьютерным играм (34%). Занятиям спортом отводят 18%, общению с друзьями – 14%, телепередачи и фильмы смотрят 12%, читают книги – 15%, слушают музыку – 7%.

Результаты анкетирования показали, что учащиеся 5-6 классов меньше играют в компьютерные игры, больше посещают спортивные секции и кружки, читают больше (на 7%), чем учащиеся 7-8 классов.

Учащиеся 9 классов компьютерным играм посвящают 38% своего времени после занятий, посещают спортивные секции и кружки 12%, проводят время в кругу друзей – 13%, популярные телепередачи и фильмы смотрят 5%, читают книги – 14%, слушают музыку – 12% учащихся. В ответах на вопрос «Какие жанры литературы вам нравятся?», на первом месте у девятиклассников оказались детективы (39%), на втором – приключения (36%), на третьем – научно-популярные книги (18%), затем историческая литература, классическая литература, фантастика. В ответах на вопрос «Какие книги вы хотели бы включить в список произведений для изучения?» учащиеся отмечали, что в школьную программу следует включать современные романы или книги, которые актуальны сегодня и интересны девятиклассникам.

Из результатов данного исследования следует, что у детей все-таки сохраняется интерес к чтению. Тем не менее, важно серьезно оценить, насколько наши образовательные стандарты соответствуют структурным этапам формирования грамотности учащихся, являющейся базовой основой читательской культуры.

Вместе со стандартами требуются изменения подходов и методов преподавания уроков литературы. Это означает, что, в первую очередь, необходимо включить в учебную программу литературные произведения разных жанров и эпох. То есть включать как классические произведения, так и современные книги. Такое разнообразие поможет ученикам понять, что мир литературы богат и разнообразен.

Можно на уроках литературы использовать современные технологии, такие как использование интернет-ресурсов, электронных книг, аудиокниг и мультимедийных материалов, чтобы сделать уроки более интерактивными и привлекательными для учащихся.

На уроках учитель поддерживает и развивает личное отношение каждого ученика к литературе, поддерживает учащихся в анализе и критическом мышлении. Это помогает им глубже понять и оценить прочитанное. В ходе обсуждения выявлять, какие книги они предпочитают, почему и как они могут применить прочитанное в своей жизни, поощрять учеников за их усилия и достижения в чтении. Обратная связь поможет им увидеть ценность чтения и интереса к литературе.

Один из положительных подходов – поддерживать и поощрять самостоятельное чтение учащихся, когда ученик может выбрать книгу по своим интересам, сделать сообщение на уроке. Это может быть и проектно-исследовательская работа по творчеству писателя или конкретного произведения.

Организовать литературные кружки, на которых ученики могли бы обсуждать книги, а также конкурсы и мероприятия, связанные с литературой, в которых учащиеся могли бы активно участвовать.

Безусловно, интересные и вдохновляющие уроки, поддержка самостоятельного чтения и исследовательской деятельности помогут формировать качественную читательскую культуру учеников.

Вместе с тем, следует отметить важную роль семьи в формировании читательской культуры школьников. Родители играют решающую роль в стимулировании интереса к книгам, формировании правильных навыков чтения и моделировании читательского поведения. Доказано, что дети, у которых в семье часто читают книги, обычно проявляют больший интерес к чтению и обладают более развитыми навыками в области письма и анализа текста. Поэтому важно, чтобы родители создавали дома

атмосферу, способствующую чтению: иметь в доме доступ к качественной литературе, обсуждать прочитанное, проводить больше времени с семьей за чтением книг. Кроме того, родители могут выступать в качестве примера для детей, демонстрируя свое собственное увлечение чтением и регулярно читая перед ними. Также они могут активно участвовать в выборе литературы для своих детей, помогая им находить книги, которые соответствуют их интересам и возрасту.

Совместные усилия школы и семьи, направленные на создание поддерживающей и стимулирующей обстановки вокруг чтения, могут существенно повысить активность учащихся в области чтения, что в свою очередь положительно скажется на их образовательном и личностном развитии.

Заключение. В современном обществе развитие читательской культуры учащихся основной школы играет важнейшую роль в условиях современной школьной среды и информационного общества.

Успешное формирование читательской культуры требует комплексного подхода и внедрения инновационных методов и технологий обучения. Стремительное развитие информационных технологий и интернета создает новые возможности, но также представляет вызовы для чтения и образования. Эффективное использование современных технологий и ресурсов в сочетании с традиционными методами обучения может значительно усилить процесс формирования читательской культуры.

Однако, необходимо отметить, что важность роли педагогов и семьи в формировании читательской культуры неизменно высока. Родители, семья имеют ключевое значение в стимулировании интереса к чтению, выборе качественной литературы и создании подходящей образовательной среды.

Таким образом, формирование читательской культуры учащихся основной школы в современных условиях представляет собой важную задачу, требующую совместных усилий образовательных организаций, педагогов, родителей и общества в целом.

Развитие читательской культуры не только способствует успешной учебе и карьерному росту, но и формирует глубокие культурные и ценностные основы личности, необходимые для гармоничного развития в современном мире.

Литература:

1. Батырева М.В. Проблемы формирования читательской культуры современных школьников / М.В. Батырева, А.И. Попова // Вестник Тюменского государственного университета. Социально-экономические и правовые исследования. – 2018. – Том 4. – № 3. – С. 17-85.
2. Бородин В.А. Словарь-справочник по чтению: практикум / В.А. Бородин, С.М. Бородин. – Москва: РШБА, – 2017. – 232 с.
3. Бородин В.А. Читательское развитие – фундамент медиасемиотической культуры школьников в цифровой среде / В.А. Бородин // Школьная библиотека. – М., 2021. – № 5. – С. 6-11.
4. Воителева Т.М. Формирование речемыслительных способностей школьников в процессе работы по восприятию текста / Т.М. Воителева // Известия Кыргызской академии образования. – 2013. – № 4 (2). – С. 6-8.
5. Галактионова Т.Г. Чтение школьников как социально-педагогический феномен открытого образования: проблемы исследования // [Электронный ресурс] <https://cyberleninka.ru/article/n/chtenie-shkolnikov-kak-sotsialno-pedagogicheskiy-fenomen-otkrytogo-obrazovaniya-problemy-issledovaniya/viewer>
6. Галактионова Т.Г. Поддержка чтения — национальный приоритет в области развития культуры / Т. Г. Галактионова // Universum: Вестник Герценовского университета. – 2007. – № 6. – [Электронный ресурс] Режим доступа: http://galaktionova_6_07_57_61.pdf – Дата обращения – 6.10.2023 г.
7. Государственный образовательный стандарт школьного общего образования Кыргызской Республики (утвержден постановлением Кабинета министров Кыргызской Республики № 393 от 22 июля 2022 года) – [Электронный ресурс] Режим доступа: <https://edu.gov.kg/>. – Дата обращения – 28.09.2023 г.
8. Мелентьева Ю.П. Чтение: явление, процесс, деятельность: научное издание / Ю.П. Мелентьева; РАН, Научный совет «История мировой культуры», Научный центр исследования книжной культуры при академиздатцентре «Наука». – М.: Наука, 2013. – 180 с.
9. Мелентьева Ю.П. Чтение как фактор преобразования мира (в контексте теории ноосферы В.И. Вернадского) [Текст] / Ю.П. Мелентьева // Библиография. – 2017. – № 5. – С. 77-81.
10. Плотников, С.Н. Читательская культура в России // Homo Legens. Памяти Сергея Николаевича Плотникова (1929-1995г.). – М.: Дом интеллектуальной книги, 1999. – 272 с. – 17 с.
11. Предметный стандарт «Русская литература» для 5-11 классов с русским языком обучения общеобразовательных организаций Кыргызской Республики. – Бишкек, 2022. – 65 с. – [Электронный ресурс] Режим доступа: <https://kao.kg/> – Дата обращения – 28.09.2023.
12. Человек читающий. Homo legens. Писатели XX в. о роли книги в жизни человека и общества / Сост. С.И. Бэлза / Издание второе, с изменениями и дополнениями – М.: Прогресс, 1990. – 720 с.
13. Чушкина С.Е. О подходах к определению понятия «читательская культура» [Текст] / С.Е. Чушкина // Вестник Башкирского университета. – 2015. – Т. 20. № 2. – С. 600-605.

Рецензент:

*Рысбаев С.К.,
член-корреспондент КАО,
доктор педагогических наук, профессор*

ОКУТУУНУН ТЕХНОЛОГИЯСЫ
ТЕХНОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ
TEACHING TECHNOLOGY

*Нусупова Гулсада Шералиевна,
аспирант,
Кыргыз билим берүү академиясы,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары,
e-mail: Nusupova.gulsada71@gmail.com*

**БАШТАЛГЫЧ КЛАССТАРДА ОКУУ КӨНДҮМДӨРҮН ӨНҮКТҮРҮҮНҮН
ЗАМАНБАП ЫКМАЛАРЫ ЖАНА ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ**

*Нусупова Гулсада Шералиевна,
аспирант,
Кыргызская академия образования,
Кыргызская Республика, город Бишкек,
e-mail: Nusupova.gulsada71@gmail.com*

**СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ И ТЕХНОЛОГИИ РАЗВИТИЯ
НАВЫКОВ ЧТЕНИЯ В МЛАДШИХ КЛАССАХ**

*Nusupova Gulsada Sheralievna,
Graduate Student,
Kyrgyz Academy of Education,
Kyrgyz Republic, Bishkek city,
e-mail: Nusupova.gulsada71@gmail.com*

**MODERN METHODS AND TECHNOLOGIES FOR DEVELOPING
READING SKILLS IN ELEMENTARY GRADES**

Аннотация: Макалада башталгыч класстарда окуу көндүмдөрүн өнүктүрүүнүн заманбап ыкмалары жана технологиялары тууралуу кеп болот. Окуучуларга кандайдыр бир маалымат берүүдө мугалимдер жаңы заманбап ыкмаларды, технологияларды колдонуу керек экендиги баяндалат. Бул ыкмаларды, технологияларды колдонууда балдардын жаш өзгөчөлүгүнө шайкеш келтирүү жана окууга активдүү катышууга жардам берүү үчүн билим берүү процессине кылдаттык менен киргизүү керек экендиги сунушталган. Ошондуктан, окуучулардын окуу чөйрөсүн, социалдык көндүмдөрүн

жана негизги билимин калыптандырууда окуунун орду өтө маанилүү экендиги белгиленген. Демек, концепцияларды үйрөнүү чоң мааниге ээ, анткени ал балдардын аналитикалык ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүгө, ар кандай предметтер боюнча негизги принциптерди жана мамилелерди түшүнүүгө жардам берет, бул кийинчерээк үйрөнүү жана заманбап дүйнөдө ийгиликтүү адаптациялоо үчүн негиз болоору көрсөтүлгөн. Интернет, электрондук китеп, видео сабактар жана видео курстар-бүгүнкү окуучулардын окуу куралдары болуп эсептелээри белгиленген.

Аннотация: В статье говорится о современных методах и технологиях развития навыков чтения в начальных классах. Утверждается, что учителя должны использовать новые современные методы и технологии при донесении до учащихся той или иной информации. Предлагается тщательно внедрять эти методы и технологии в учебный процесс, чтобы они соответствовали возрастным особенностям детей и помогали им активно участвовать в обучении. Поэтому отмечается, что место учебы очень важно в формировании учебной среды, социальных навыков и базовых знаний учеников. Поэтому изучение концепций имеет большое значение, поскольку помогает детям развивать аналитическое мышление, понимать основные принципы и взаимосвязи в различных предметах, что является основой для дальнейшего обучения и успешной адаптации в современном мире. Интернет, электронные книги, видеоуроки и видеокурсы считаются образовательными инструментами для современных учеников.

Annotation: The article talks about modern methods and technologies for developing reading skills in primary school. It is argued that teachers should use new modern methods and technologies when conveying this or that information to students. It is proposed to carefully introduce these methods and technologies into the educational process so that they correspond to the age characteristics of children and help them actively participate in learning.

Therefore, it is noted that the place of study is critical in shaping the learning environment, social skills and basic knowledge of students. Therefore, learning concepts is of great importance because it helps children develop analytical thinking, understand the basic principles and relationships in various subjects, which is the basis for further learning and successful adaptation in the modern world. The Internet, e-books, video tutorials and video courses are considered as educational tools for today's elementary school kids.

Түйүндүү сөздөр: башталгыч класстарда, окуу көндүмдөрүн, заманбап ыкмалары, технологиялары, заманбап билим берүүчү, окуу чөйрөсүн, социалдык көндүмдөрүн, аналитикалык ой жүгүртүүсүн, адаптациялоо, интернет, электрондук китеп, видео сабактар, видео курстар.

Ключевые слова: начальные классы, навыки чтения, современные методы, технологии, современное образование, среда обучения, социальные навыки, аналитическое мышление, адаптация, Интернет, электронная книга, видеоуроки, видеокурсы.

Key words: in primary school, reading skills, modern methods, technologies, modern education, learning environment, social skills, analytical thinking, adaptation, Internet, e-book, video lessons, video courses.

Киришүү. Заманбап билим берүү системасында башталгыч мектеп негизги ролду ойнойт, анткени ал баланын келечеги үчүн билимдин жана тарбиянын пайдубалы болуп саналат. Бул балдарга негизги билимдерди жана көндүмдөрдү үйрөнүүгө, социалдык жана когнитивдик жөндөмдөрдү өнүктүрүүгө, алардын окууга жана өз алдынчалыкка болгон кызыгуусун өнүктүрүүгө жардам берет. Демек, башталгыч мектеп жогорку класстарда ар кандай предметтерди тереңирээк үйрөнүүгө да негиз болот.

Кыргыз тили жана адабий окуу предметтерин окуп-үйрөнүү башталгыч класстын окуучуларынын функционалдык сабаттуулугун, коммуникативдик жана окурмандык компетенттүүлүктөрүн калыптандырууга багытталган. Булар окуу процессинин негизи, окуучулардын ой жүгүртүүсүн, фантазиясын, интеллектуалдык жана чыгармачылык жөндөмдөрүн өнүктүрүүнүн каражаты болуп саналат жана инсанды ар тараптуу тарбиялоого, социалдаштырууга кызмат өтөйт. Текстти талдоо, системалаштыруу, кайра иштеп чыгуу, окуу ылдамдыгына жетишүү ж.б. талаптар башталгыч класстарда окуу жана түшүнүү көндүмдөрүн өнүктүрүүнү кайра кароону талап кылат. Таанып-билүүнүн жана баарлашуунун куралы катары окуучулардын эне тилин

окуп-үйрөнүүсү жана окуу компетенцияларына ээ болуусу башталгыч класстардын башка предметтерин окутуунун эффективдүүлүгүн камсыздайт.

Изилдөөнүн максаты. Башталгыч класстарда окуу көндүмдөрүн өнүктүрүүнүн натыйжалуу ыкмаларын жана технологияларын аныктоо.

Изилдөөнүн милдеттери. Башталгыч класстарда окуу көндүмдөрүн өнүктүрүүнүн учурдагы абалын анализдөө.

- Окуучулардын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүүнүн, өстүрүүнүн багыттарын тактоо;

- Окуучулардын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүүнүн, өстүрүүнүн ыкмаларын жана технологияларын мисалдар менен далилдөө жана практикага сунуштоо.

«Негизинен, предметти окутуунун максаты – тил системасынын негизги элементтерин өздөштүрүү жана тексттин бардык түрлөрүн аң-сезимдүү окуп, угуп кабыл алуу аркылуу окуучулардын кеп ишмердигинин бардык түрлөрүн өнүктүрүү болору талашсыз» [1, 11-б.].

Башталгыч мектепте окуп түшүнүүнү балдардын ийгиликтүү үйрөнүүсү жана дайыма өзгөрүп жаткан дүйнөгө ыңгайлашуусу үчүн зарыл болгон окуу, талдоо жана сынчыл ой жүгүртүү жөндөмдөрүн өнүктүрүү үчүн негиз болуп саналат. Башталгыч класста окуу жана түшүнүү, адатта, тамгаларды, тыбыштарды жана сөздөрдү таануу сыяктуу негизги окуу көндүмдөрүн үйрөнүүдөн башталат. Ошондуктан, окуучуну күн сайын окууга үндөп, жөнөкөй сүйлөмдөрдөн баштап, акырындап татаалыраак тексттерге өтүү маанилүү болот. Текстти түшүнүүгө жардам берүү үчүн мугалим тексттин мазмуну боюнча суроолорду берип, алардын сынчыл ой жүгүртүү жөндөмүн аныктайт. Окулган текстти окуучулар менен талкуулап, анын каармандар, окуялар тууралуу пикирин билүү да пайдалуу болот.

Башталгыч мектепте аналитикалык маселелерди окуу логикалык ой жүгүртүүнү, маалыматты талдоо жана күнүмдүк маселелерди чечүү жолдорун табуу жөндөмүн

өнүктүрүүгө жардам берет. Адатта, негизги каармандарды, негизги окуяларды, жагдайды жана негизги идеяларды аныктоо сыяктуу текстти талдоонун негизги элементтери камтылат. Балдар ошондой эле сюжеттик элементтерди изилдеп, тексттен алган таасирлерин сүрөттөп, окугандарынын негизинде жыйынтык чыгара алышат. Каармандардын кыймыл-аракетинен кандай сабак алат жана алар көйгөйлөрдү кантип чечет деген суроолорду берип, окуучулардын жекече пикирин угуп, талдоо иштерин аткаруу, талапка ылайык болот.

Изилдөөнүн методу. Бул изилдөөнүн жүрүшүндө анализ-синтез методунан сырткары, адабияттарга сереп салуу, көйгөйлөрдүн аныктоо, жалпылоо методдору колдонулду.

Негизги бөлүм. Башталгыч класста мугалим окуучуларды окуганын түшүнүп, туура, сезимдүү, үн кубултуп жана шар окууга үйрөтүүсү зарыл. Албетте, окуу процессинде бул иш-аракеттер жүргүзүлүп жаткандыгында шек жок. Анда азыркы мезгилде башталгыч класстарда окуучулардын билим сапатынын төмөндөп бара жаткандыгынын себеби эмнеде?

Биринчиден, класстагы окуучулардын санын көптүгү, мугалимдин бардык окуучуларды бир сааттын ичинде окутууга убактысынын жетишпегендиги; экинчиден, үй-бүлөдө ата-энелердин балдардын окуусуна көңүл бурбагандыгы; үчүнчүдөн, мугалимдердин квалификациясынын жетишсиздиги же окуучулардын шыктануусунун жоктугу сыяктуу бир нече факторлорго байланыштуу болушу мүмкүн.

Ошондуктан, башталгыч класста балдарды окутуу ишине жекече мамиле кылуу үчүн классты билим деңгээлине жараша топторго бөлүү, онлайн платформалар же класстан тышкаркы иш-чаралар сыяктуу кошумча ресурстарды колдонуу шарттарын түзүүгө болот. Мугалим ар дайым ата-энелер менен бирдиктүү иш-аракеттерди жүргүзүүгө тийиш. Баланын окуу ишиндеги кыйынчылыктарды жоюуда мугалим ата-энелердин жардамына муктаж, ансыз иштин алга жылуусу мүмкүн эмес.

Башталгыч класстардын мугалимдеринин квалификациясын жогорулатууда ар түрдүү кесиптик курстарга, семинарларга жана конференцияларга катышуулары ошондой эле үйрөнүү жана тажрыйба алмашуу үчүн онлайн ресурстарды, колдонуулары мезгил талабы болуп эсептелинет. Ал эми башталгыч класстын окуучуларына интерактивдүү сабактарды өтүүдө ар түрдүү дидактикалык оюндарды пайдалануу менен кызыктыруучу баалоо сыйлыктарын берүү алардын сабакка болгон шыктанууларын жогорулатат. Окуучулардын кызыкчылыктарына жана түшүнүү деңгээлине ылайыктуу кызыктуу окуу материалын түзүү аркылуу жетишүүгө болот.

«Коом өнүккөн сайын дүйнөлүк коомчулуктун башталгыч билим берүүгө болгон мамилеси да өзгөрүүдө. Анткени бул куракта баланын тил жана математика боюнча сабаты гана жоюлбастан, анын айланачөйрөгө болгон көз карашы калыптана баштайт, табигый илимдер боюнча билиминин негиздери түптөлөт, дене түзүлүшү бекемделип, көркөм дүйнөгө болгон мамилеси тереңдейт. Эгерде бул куракта аталган сапаттар калыптанбай калса, бала үчүн окууну андан ары улантуу кыйынга турат, ал баланын бүтүндөй өмүрүнө таасир этери белгилүү» [2, с. 56].

Ошондуктан, башталгыч класстарда окуучулардын ой жүгүртүүсүн, кыялдануусун өнүктүрүүгө, оюн аркылуу театралдык, адабий ишмердүүлүгүн өстүрүүгө өзгөчө көңүл буруу керек. Анткени, бул процесс баланын китеп окууга болгон сүйүүсүн арттырууга, китепкөйлүк маданиятын чыңдоого, адабий жана көркөм табитин көтөрүүгө тийиш. Окуучуларды окууга жана окуганын сүйлөөгө канчалык жакшы машыктырсак, ал иш башка сабактарды да ошончолук жакшы жана тез түшүнүүгө, өздөштүрүүгө жардам берет. Ошондуктан, окуучуларды окууга машыктыруу, окуганын так сүйлөп берүүгө же жазуу жүзүндө түшүндүрө алууга жатыктыруу иши мугалимдердин алдындагы орчундуу милдеттердин бири. Башталгыч класста окуучунун өнүгүшү – татаал процесс. Окуучулар бул

курагында абдан дилгир болушат, аларды окууга кызыктырууга мүмкүнчүлүктөр арбын. Алардын интеллектуалдык, социалдык, адептик сапаттары күн санап ыкчам калыптанат. Башталгыч класста окутуу жана тарбиялоо баланын өнүгүшүнө терс таасирин тийгизбеши зарыл.

Ийгиликтүү окуучу болуу үчүн окуучулар базалык көндүмгө ээ болушу керек, алар окурмандык компетенттүүлүктүн түзүмдүк элементтери болуп саналат. Окуу көндүмдөрүнүн өз ара байланышын, ошондой эле пландоо, окутуу жана окуучулардын беш базалык көндүмдү өздөштүрүү деңгээлин баалоо принциптерин билүү мугалимдер үчүн маанилүү болуп саналат.

Фонеманы кабыл алуу. Бул тилдин негизги тыбыштарын таанып билүү жөндөмдүүлүгү, тыбыштар менен тамгалардын ортосундагы айырмачылыкты билүү; тыбыштардын ар түрдүү муундарды түзө ала тургандыгын билүү. Фонеманы кабыл алуу оозеки жана жазуу кеби менен тыгыз байланыштуу жана окуу көндүмдөрүнүн түптөлүшүнө эң керектүү шарт болуп эсептелинет.

Сөздөрдү окуй алуу (декодирование) – жазылып турган сөздүн окулушу: тамганы таанып, аны үн менен айкалыштырып кетүү, бир канча тамганы муунга жана бир канча муундарды сөзгө бириктире алуу.

Сөз байлыгы – бул окуучунун оозеки жана жазуу кебинде (тилинде) билип, жана колдоно алган сөздөр жыйнагы.

Шар окуу – оозеки кептин темпиндеги окуу ылдамдыгы. Бир мүнөттө окулган сөздөрдүн саны менен өлчөнөт.

Окуп түшүнүү – текстин маанисин толук түшүнүү дегенди билдирет. Окуп түшүнүү тексттин өзүнө эмес анын мазмунуна жана идеясына багытталган.

«Китеп сөзсүз баланын курагына туура келүүсү керек!» Бүгүнкү өнүгүп-өскөн, маалымат алуунун негизги булагы болгон басма сөздүн заманында китептин ролу андан бетер өсөт. «Китеп – акылга акыл кошот, китеп окуган айга колун созот» деп акындардын ырларында айтылгандай, «акылдуу китептер» балдар үчүн өтө керек.

Балдар замандын талабына жараша жаралгандай болуп өсүүсү үчүн алардын өнүгүп-өсүүсүн китепсиз элестетүүгө болбойт» [3, с. 12].

Ооба, азыркы заманда «акылдуу китептер» ар бир бала үчүн билим алуунун күчүн жана шарттарын белгилейт. Мугалимдер – ошол шарттарга түрткү болгон жана аны жандырган учкун болуп эсептелинет. Балдарга арналган китептер окууну гана эмес, аны менен бирге баарлашууну, сүрөт тартууну, кол өнөрчүлүктү жана башка көп мүмкүнчүлүктөрдүн ачылышына себепкер болот. Китеп-адамды канаттуу кылат. Анын жардамы менен балдар дүйнөнүн татаал түзүлүшүн, адамдардын өз ара мамилелерин, жаратылыштын сыйкырдуу сырын жана айлана-чөйрөнү таанып-билип ар тараптуу өнүгүшөт. Мисалы: башталгыч класстарда иллюстрацияланган китептер окуучулардын визуалдык сабаттуулугун калыптандырса, виммельбух китептер сөз байлыктарын өстүрөт, ал эми «деңгээлдик» китептер шар окууга жол ачат.

«Сабактын кылымдардан бери келаткан милдет-максаты окуучу менен мугалимдин чыгармачылык ишмердүүлүгү аркылуу билим, тарбия алуучунун таанып-билүү процессин уюштуруу, аны стимулдаштыруу, багыттоо жана өнүктүрүп өстүрүү, баланын оюн бир багытка топтоо, окуучуларды жамаат ичинде аракеттенүүгө жетиштирүү. Анын катышуучусу, башкы кыймылдаткыч күчү экөө – мугалим жана окуучу. Мугалим – жалгыз, окуучулар – көп, бирок ошол жалгыз мугалим калган балдардын баары менен көрүнбөс жиптер менен байланышып турат, ошол жиптердин бирөө үзүлсө, анда бир баланы класстан адаштырып алдык дегендик, ал бала класстан чыгып, токойго, же тоого кетип калды дегендик» [4, с. 39].

Демек, окуучу менен мугалимдин ортосундагы иш-аракеттер эки тарапка тең пайдалуу, урмат-сыйга, ачыктыкка жана өз ара түшүнүшүүгө негизделиши керек. Мугалим окуучунун өз алдынча ой жүгүртүүсүнө түрткү берип, ал эми окуучу билим алууга даяр болуп, окуу процессине активдүү катышууга тийиш. Мугалим

окуучулардын көңүлүн бура турган интерактивдүү иш-чаралар, оюндар, демонстрациялар, талкуулар, турмуштук мисалдар, ар түрдүү технологияны колдонуу менен окуучуну сабакка кызыктыра алат. Ар бир окуучу өзүнүн жоопкерчилигин сезип жана сабактын баалуулугун түшүнө билиши да маанилүү.

«Мугалимди мугалим кылган анын түбөлүктүү куралы – анын өз билимин туруктуу өркүндөтүүсү, баланын инсандык сапатын калыптандырууда өзүнүн интеллектуалдык деңгээлин жогорулатуу жана күндөлүк сабакка жогорку сапатта болгон даярдыгы болуп саналат» [5, с. 87].

Ошондуктан, ар бир мугалим өзүнүн сабагынын сапатын жогорулатуу максатында көптөгөн заманбап технологияларды колдонушат. Ошондой эле окуучулар өздөрү технологияларды абдан бат жана оңой өздөштүрүп жатышат. Негизи окуучулар бүгүнкү күндө технологиянын негизги керектөөчүсү экендигин окумуштуулар далилдеп чыгышты. Ошондуктан, окуучуларга кандайдыр бир маалымат берүүдө мугалимдер жаңы заманбап технологияларды берүү боюнча артта калып жатабыз десек жаңылышпайбыз. Бүгүнкү күндө окуучулар уюлдук телефондорду колдонушат, мурункудай дептер, китептерди алып жүргөн окуучуларды көрүү сейрек кездешет. Интернет, электрондук китеп, видео сабактар жана видео курстар-бүгүнкү окуучулардын окуу куралдары болуп эсептелип калды.

Азыркы окуучулар электрондук маданият дүйнөсүндө жашайт. Маданият жана жаңы маалымат технологиясы мугалимдин ролун өзгөрттү – бул маалыматтын агымы менен мугалим дагы жаңыланып туруусу зарыл. Билим берүүдөгү жаңылануу процессинде мугалим дайыма борбордук орунда турат. Мектептерде билим берүүдө жогорку маалыматтык технологияларды колдонуунун жардамы менен жаңы деңгээлге көтөрүлдү деп айтууга болот. Билим берүүдө дайыма алдынкы технологияларды жана маалыматтарды берүү абдан чоң ролду ойнойт. Бүгүнкү тез өнүгүп бара жаткан дүйнөдө жаш өспүрүмдөргө билим берүү эң маанилүү

маселелерден болушу керек. Эгерде билим берүүдө башкалар менен бир ылдамдыкта, бирдей жолдо жүргөн болсок, биз дайыма утушта болобуз. Технологияларды балдардын жаш өзгөчөлүгүнө шайкеш келтирүү жана окууга активдүү катышууга жардам берүү үчүн билим берүү процессине кылдаттык менен киргизүү керек экендигин белгилей кетүү маанилүү.

Компьютердик программаларды башталгыч мектептерге киргизүү балдардын маалыматтык технологиялар боюнча көндүмдөрүн өнүктүрүүгө көмөк көрсөтөт. Башталгыч мектепте колдонула турган кээ бир программаларга компьютердик негиздерин үйрөнүү, мультимедиялык презентацияларды түзүү жана билим берүүчү оюндарды колдонуу кирет. Бул программалар балдардын логикалык ой жүгүртүүсүн, көйгөйлөрдү чечүүнү, чыгармачылыкты жана кызматташууну өнүктүрүүгө жардам берет.

Башталгыч мектепте компьютердик программаларды адабий окуу сабагында төмөнкү жолдор менен колдонсо болот:

1. Интерактивдүү китептер же аудио китептер. Балдар электрондук китептерди угуп же окуй алышат, бул алардын окуу жана түшүнүү жөндөмүн өнүктүрүүгө жардам берет. Интерактивдүү китептер жана аудиокитептер башталгыч мектепте мыкты окуу куралы боло алат. Мындай китептер окурмандарга текст менен өз ара аракеттенүүнүн уникалдуу тажрыйбасын сунуштайт, аларга сюжеттин өнүгүшүнө таасир этүүгө, жолду тандоого жана окуянын жыйынтыгына таасир этүүчү чечимдерди кабыл алууга мүмкүндүк берет. Алар көркөм адабият менен оюндун элементтерин бириктирип, окууну кызыктуу кылат.

2. Окутуучу оюндар. Адабий чыгармаларга негизделген оюндар балдардын сюжетти, каармандарды жана темаларды терең түшүнүүсүнө жардам берет. Башталгыч класстар үчүн адабий чыгармаларга негизделген оюндар кызыктуу жана тарбиялык мааниси болушу мүмкүн. Оюндарды балдардын ар бир конкреттүү тобунун кызыкчылыктарына жана түшүнүү деңгээлине

ылайыкташтыруу маанилүү, алар ишаракеттерден өздөрүнө пайдалуу билим жана тарбия алышат. Адабий чыгармага негизделген оюндар көбүрөөк интерактивдүү жана эсте каларлык окуу тажрыйбасын түзөт.

3. Мультимедиялык презентациялар. Мугалим талкууланган окуяларды жана темаларды визуалдаштыруу үчүн сүрөттөр, видеолор жана аудио жазуулар менен презентацияларды түзө алат. Мультимедиялык презентацияларды башталгыч класстардын адабий окуу сабагында колдонуу абдан эффективдүү окутуу ыкмасы болот. Мындай презентацияларды сабакта колдонуу башталгыч класстын окуучуларынын материалды жакшыраак түшүнүүсүнө жана эстеп калуусуна чоң жардам берет. Ооба, мультимедиялык презентациялар окуу процессин байытып, тексттин анализин визуалдаштырууга, чыгарманын сюжетин, образдарын жана контексти түшүнүүгө жардам берет. Алар ошондой эле окуучулардын көңүлүн буруп, сабакты интерактивдүү жана эсте каларлык кыла алат.

4. Чыгармачылык долбоорлор. Балдар компьютердик программаларды колдонуп, окуп жаткан адабияттардын негизинде өздөрүнүн китептерин, аңгемелерин, комикстерин же видеолорун түзө алышат. Башталгыч мектепте адабий окуу сабагында чыгармачылык долбоорлорду ишке ашыруу окуучуларды өнүктүрүүнүн кызыктуу жана эффективдүү жолу болот. Мындай долбоорлордун максаты китептеги фактыларды жөн эле кайталабастан, чыгармачыл ой жүгүртүүгө, талдоо жана текстти түшүнүүгө түрткү берүү экенин эстен чыгарбоо керек. Ошондуктан, окуучуларды оригиналдуу идеяларды жана ыкмаларды ойлоп табууга шыктандырганыбыз оң. Башталгыч мектепте чыгармачылык долбоорлор бир катар маанилүү аспектилерге ээ. Алар балдардын чыгармачылыгын өнүктүрүүгө көмөктөшөт, алардын өзүнө болгон ишенимин арттырат, көйгөйлөрдү чечүү боюнча ой жүгүртүүнү өнүктүрүүгө жардам берет жана жакшы окууга өбөлгө түзөт. Кошумчалай кетсек, мындай долбоорлор окууга болгон кызыгуу-

ну арттырып, балдарга практикалык иш-аракеттер аркылуу жаңы көндүмдөрдү үйрөнүүгө жардам берет.

5. Изилдөө тапшырмалары. Башталгыч класстын окуучуларын интернетти жана компьютердик программаларды изилдеп жаткан тексттердин авторлорун, тарыхый контекстти жана маданий тегин изилдөө үчүн колдоно алышат. Адабий окуу сабагында изилдөө тапшырмаларын төмөнкүдөй уюштурууга болот: Окуучуларга берилген тизмеден изилдөө темасын тандоого мүмкүнчүлүк берип же аларды өз идеяларын иштеп чыгууга шыктандыруу керек. Оюн элементтерин, командалык иштерди жана практикалык иш-аракеттерди колдонуу башталгыч класстын окуучулары үчүн суроо-талаптарды кызыктуу жана натыйжалуу кыла алат. Мындай долбоорлор балдардын изилдөө, критикалык ой жүгүртүү жана чыгармачылык жөндөмдөрүн өнүктүрүүдө маанилүү ролду ойнойт. Окуучулардын кызыккан темаларын терең изилдөөгө жана кызыгуусун өнүктүрүүгө мүмкүндүк берет.

Корутунду. Балдар ар түрдүү экенин эстен чыгарбоо керек, андыктан ар бир окуучуга эң ылайыктуу нерсе табуу үчүн ар кандай ыкмалар менен эксперимент жүргүзүү зарыл болот. Технологияларды балдардын жаш өзгөчөлүгүнө шайкеш келтирүү жана окууга активдүү катышууга жардам берүү үчүн билим берүү процессине кылдаттык менен киргизүү керек экендигин белгилей кетүү маанилүү.

Башталгыч класстын окуучуларында окуу көндүмдөрүн өнүктүрүү маанилүү, анткени ал келечектеги академиялык ийгиликтин пайдубалын түзөт. Бул көндүмдөр көңүлдү топтоо, өз алдынча ой жүгүртүү, көйгөйлөрдү чечүү, командада иштөө жана каталардан сабак алуу жөндөмдөрүн камтыйт. Алар балдарга жаңы маалыматка ыңгайлашууга, критикалык ой жүгүртүүнү

өнүктүрүүгө жана өз жөндөмдүүлүктөрүнө ишенүүгө жардам берет.

Жыйынтыктап айтканда, башталгыч класстын окуучуларынын окуу көндүмдөрүн калыптандырууда мугалим менен ата-энелердин бирдиктүү иш-аракеттери зарыл. Мугалимдин негизги милдети ата-энелерге методикалык жактан жардам көрсөтүү менен аларды балдардын окуу иштерине жардам берүүсүнө тартуу. Башталгыч класстардын окуу программалары жана окуу китептери коммуникативдүү функция аткарып, тилдик жактан жана көркөмдүк салмагы боюнча окуучуга жакын болууга тийиш. Ошондуктан, окуучулардын окуу чөйрөсүн, социалдык көндүмдөрүн жана негизги билимин калыптандырууда окуунун орду өтө маанилүү. Демек, концепцияларды үйрөнүү чоң мааниге ээ, анткени ал балдардын аналитикалык ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүгө, ар кандай предметтер боюнча негизги принциптерди жана мамилелерди түшүнүүгө жардам берет, бул кийинчерээк үйрөнүү жана заманбап дүйнөдө ийгиликтүү адаптациялоо үчүн негиз болуп саналат.

Адабияттар:

1. Кыргыз Республикасынын окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн жалпы билим берүүчү уюмдарынын 1-4-класстары үчүн «Кыргыз тили жана адабий окуу» предметтик стандарты. Бишкек-2022. 2-бөлүм. Предметтин концепциясы 11-б.
2. Токтомамбетов А.Д. Башталгыч билим берүү – мамлекеттүүлүктүн башаты // Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2015. – №1 (33), – С. 56-61.
3. Рысбаев С. Баланын китеп окуусун уюштуруу технологиялары. – Бишкек, 2022. – 12-б.
4. Муратов А., Акматов К. Окутуунун жаңы технологиялары. – Бишкек, 2017. –39-40 б.
5. Абдымомунова Г.А. Мугалимдик кесип – ага болгон заманбап талаптар // Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2016. – № 2 (38). – С. 85-88.

Рецензиялаган:

*Рысбаев С.К.,
КББАнын мүчө-корреспонденти,
педагогика илимдеринин доктору, профессор*

ОКУТУУНУН ТЕХНОЛОГИЯСЫ
ТЕХНОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ
TEACHING TECHNOLOGY

*Элебесова Айгүл Бейшенакуновна,
педагогика илимдеринин кандидаты,
Кыргыз билим берүү академиясы,
окумуштуу катчы, жетектөөчү илимий кызматкер,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары,
e-mail: Aigulbeishenakun@gmail.com*

**БИЛИМ БЕРҮҮ МЕЙКИНДИГИНИН ГЛОБАЛДАШУУСУНУН ШАРТЫНДАГЫ
МЕКТЕПТИК ТАРЫХЫЙ БИЛИМ БЕРҮҮНҮН БААЛУУЛУКТАРЫ**

*Элебесова Айгуль Бейшенакуновна,
кандидат педагогических наук,
Кыргызская академия образования,
учёный секретарь, ведущий научный сотрудник,
Кыргызская Республика, город Бишкек,
e-mail: Aigulbeishenakun@gmail.com*

**ЦЕННОСТИ ШКОЛЬНОГО ИСТОРИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ
ГЛОБАЛИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА**

*Elebesova Aigul Beishenakunovna,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Kyrgyz Academy of Education,
Scientific Secretary, Leading Researcher,
Kyrgyz Republic, Bishkek city,
e-mail: Aigulbeishenakun@gmail.com*

**VALUES OF HISTORICAL EDUCATION AT SCHOOL IN THE CONDITIONS
OF GLOBALIZATION OF THE EDUCATIONAL SPACE**

Аннотация: Макалада мектептик тарыхый билим берүүнүн баалуулук негиздерин түзгөн конфессиялык баалуулуктар, көп деңгээлдүү баалуулуктардын салыштырмалуу теңдеми (этномаданий, этноулуттук, жалпы улуттук, Кыргыз жараны, жалпы адамзаттык / планеталык ж.б.), «көп маданияттуулук» жана «маданияттар аралык билим берүү» түшүнүктөрүнүн келип чыгышы, бүткүл дүйнөлүк маданий жана жаратылыш мурастарынын критерийлери, мектептик тарыхый билим берүүнүн мазмунуна жаңыча теориялык

жана методологиялык ыкмалардын киргизилиши, мектептик тарыхый билим берүүчү окуу китептерин иштеп чыгуунун заманбап критерийлери тууралуу сыпатталып баяндалды.

Аннотация: В статье рассматриваются конфессиональные ценности, отнесенный баланс многоуровневых ценностей (этнокультурных, этнонациональных, общечеловеческих, кыргызстанских, общечеловеческих / планетарных и др.), понятия «мультикультурализм» и «межкультурное образование», образующие цен-

ностные основы школьного исторического образования, описываются происхождение, критерии всемирного культурного и природного наследия, внедрение новых теоретико-методологических способов в содержание школьного исторического образования, современные критерии разработки школьных учебников по истории.

Annotation: *The article discusses confessional values, the relative balance of multi-level values (ethnocultural, ethnolnational, universal, Kyrgyzstan, universal / planetary, etc.), the concepts of “multiculturalism” and “intercultural education”, which form the value foundations of school historical education, describes the origin, criteria of world cultural and natural heritage, the introduction of new theoretical and methodological methods into the content of history education at school, modern criteria for the development of school history textbooks.*

Түйүндүү сөздөр: *деколониалаштыруу, дискриминация, иденттүүлүк, инсанга багытталган модель, көп иденттүүлүк, көп маданияттуу билим берүү, көп маданияттуулук, көп перспективалык, көп субъекттүүлүк, көп түрдүүлүк, конфессия, ксенофобия, маданияттар аралык билим берүү, «мульти (көп кырдуу) көз караштар» идеялары, сынчыл ой жүгүртүү, толеранттуулук.*

Ключевые слова: *деколонизация, дискриминация, идеи «множественных перспектив», идентичность, конфессия, критическое мышление, ксенофобия, личностно-ориентированная модель, межкультурное образование, мультиидентичность, мультикультурализм, мультикультурное образование, мультиперспективность, мультисубъектность, толерантность.*

Key words: *decolonization, discrimination, ideas of “multiple (multifaceted) views”, identity, confession, critical thinking, xenophobia, person-centered model, intercultural education, multi-identity, multiculturalism, multicultural education, multi-perspective, multi-subjectivity, tolerance.*

Киришүү. Советтик билим берүү системасынын жана анын ажырагыс курамдык бөлүгү болгон мектептик тарыхый билим берүүнүн ыдырашы педагогдор үчүн эле эмес, бүтүндөй коом үчүн дагы көйгөйлүү көрүнүш болду. Эгемен Кыргыз Республикасынын мезгилинде советтик педагогикалык мурасты кайра карап чыгуу процесстери коомдун бардык чөйрөлөрүнө таасир этип, билим берүү системасынын ансыз деле түмөн түйшүктүү абалын ого бетер курчуткан узакка созулган системалык кризиске туш келдик.

Советтик түзүлүштүн социалдык-экономикалык негиздеринин бузулушу жана ХХ кылымдын 90-жылдарында постсоветтик коомдун калыптанышы, башка союздук республикаларадай эле, Кыргыз Республикасынын билим берүү системасында жаңы мамилелердин калыптанышын шарттады. Азыркы учурда Кыргызстанда акырындык менен заманбап жалпы билим берүүнүн инсанга багытталган модели калыптанып, улуттук жана дүйнөлүк маданий-тарыхый салттарга багыт алуу жүрүүдө.

«Ааламдашуу, гумандашуу шарттарында жалпы адамзаттык, улуттук жана этностук баалуулуктарга олуттуу маани берилип, өзгөчө маданий-рухий дөөлөттөргө, каада-салттарга болгон ар тараптуу илимий-теориялык жана практикалык кызыгуулар артканы байкалууда. Мындай жөрөлгөлүү жышаан бир катар социалдык-экономикалык жана маданий-рухий көйгөйлөрдү чечүү менен тыгыз байланыштуу. Ошондон улам ал жалпы адамзаттык баалуулуктардын катарына кирип, калктар менен этностордун ортосундагы ынтымакты ширетүүчү касиетке ээ. Улуттук нарк кылымдар бою мезгилдин сынынан өтүп, учур талабына ылайык улам толукталып, улам бекемделип турары шексиз» [1, с. 65].

Изилдөөнүн максаты. Азыркы учурдагы глобалдашуу шартында көп улуттуу Кыргыз Республикасында мектептик тарыхый билим берүүнүн баалуулуктарын аныктоо. Мындай максаттын коюлушу кыргыз педагогикасында глобалдашуу шартында мектептик тарыхый билим берүүнү

баалуулуктар боюнча комплекстүү кароо жана системалуу өнүктүрүү боюнча теориялык эмгектер дээрлик жоктугу менен шартталат.

Изилдөө методдору. *Теориялык:* тарыхый, философиялык, педагогикалык, психологиялык, маданият таануучулук адабияттарды өздөштүрүү жана аларга талдоо жүргүзүү; иргештирүү, жыйынтыктап корутундулоо, моделдөө; статистикалык маалыматтарды изилдөө жана илимий негизде тастыктоо. *Эмпирикалык:* системалаштыруу, чечмелөө, жалпылоо, таблицаларды жана схемаларды түзүү ж.б.

Негизги мазмуну. Мектептик тарыхый билим берүүнүн баалуулук негиздери азыркы учурда талаштуу маселе болууда. Анткени Кыргыз Республикасынын советтик жана постсоветтик жалпы билим берүү системасында салттуу баалуулуктар кеңири таралган. Тарыхый билим берүү системасына конфессиялык баалуулуктардын – ислам, православие ж.б. өз ара таасирлери жана өз ара байланыштары жөнүндөгү маселе барган сайын күч алууда. Мектептик тарыхый билим берүүнүн мазмунунда көп деңгээлдүү баалуулуктардын салыштырмалуу тендемин издөө (этномаданий, этноулуттук, жалпы улуттук, Кыргыз жараны, жалпы адамзаттык/планеталык ж.б.). Дүйнөлүк процесстердин таасири астында Кыргыз Республикасынын билим берүү системасында салыштырмалуу жаңы тенденция түзүлдү. Кыргызстандын көп улуттуу, көп маданияттуу жана көп конфессиялуу коомунун шарттарында *көп түрдүүлүк, көп субъекттүүлүк, көп перспективалык, сынчыл ой жүгүртүү,*

толеранттуулук, көп иденттүүлүк ж.б. калыптанууда.

Көп маданияттуу билим берүү – бул маданий плюрализмди, маданий көп түрдүүлүктү тааныган жана өнүктүргөн билим берүү, т.а. коомдо көптөгөн түрдүү маданияттардын болушу, алардын ар биринин өзгөчөлүгү жана баалуулугу, маданий айырмачылыктарды урматтоо, адамдын өз маданий артыкчылыктарын тандоо укугу.

Конфессия (лат. confessio «моюнга алуу»), же *ишеним* – *белгилүү бир диний окуунун чегиндеги диний ишенимдин өзгөчөлүгү, ошондой эле ошол ишенимди карманган динге ишенүүчүлөрдүн бирикмеси.* Мисалы, христианчылыкта анын ар башка диний ишенимдерин колдонгон чиркөөлөр ар башка конфессияларды түзөт. Сөздүн жалпы маанисинде «конфессия» термини белгилүү бир диндин ичиндеги белгилүү бир багыттын синоними болуп саналат.

Иденттүүлүк (бул термин советтик педагогикада колдонулган эмес) – *индивидде бир адамды экинчисинен айырмалоого мүмкүн болгудай белгилүү бир маданий сапаттардын болушу.* Иденттүүлүктүн түзүмүнө төмөнкү компоненттер кирет: өзү жөнүндө жана «башкалар» жөнүндө ойлор, жактыруу жана жактырбоо, фобиялар (коркуу, кооптонуу), баалуулуктар, өз өлкөсү менен сыймыктануу сезими ж.б.

«Мульти (көп кырдуу) көз караштар» идеялары узак тарыхка ээ жана мектептик тарыхый билим берүүнү өнүктүрүүнүн үч өзгөчө, бирок так байкоо жүргүзүүгө боло турган *факторлорунун* күчтүү тамырына ээ.

Ал факторлордун биринчиси 1970 – 1980-жж. башында Батыш жана Түндүк Европада пайда болгон жана Европанын калган өлкөлөрүндө – адегенде Түштүк Европада, ал эми 1989–1990-жж. окуялардан кийин Чыгыш Европада өнүгө баштаган «жаңы тарыхый» деп аталган мамиле тарыхты окутууга барган сайын чоң таасирин тийгизе баштаган. «Жаңы тарыхый» мамиле тарыхчылардын, дидактика боюнча адистердин жана педагогдордун тарыхты өздөштүрүүнүн салттуу тартибине нааразычылыгын чагылдырып, төмөнкүдөй көрүнүштөрдү туура эместик, кемчилик катары эсептеди:

- билим берүүнүн жолдору, ыкмалары боюнча;
- окуу курстарынын мазмунунда саясий тарых жана мамлекеттик институттардын тарыхы боюнча материалдардын олуттуу басымдуулук кылуусун;
- окуяларга жана инсандарга артыкча көңүл бурулушун;
- мектепте тарыхты окутуу негизинен улуттук тарыхтын мазмунунун жана хронологиясынын негизинде жүргүзүлүшүн;
- маданий жана тилдик жактан үстөмдүк кылган улуттук курам катары эң ири улуттук топтун тарыхына негизделген ата мекендик тарыхтын сыпатталышын (мисалы, Кыргыз Республикасында мындай топ: кыргыздар, Казакстанда: казактар,

Өзбекстанда: өзбектер, Россия Федерациясында: орустар).

Мындай калыптанып калган көрүнүштөн айырмаланып, «жаңы тарыхый» мамиле хронологияны жана тарыхый фактыларды билүүнүн маанилүүлүгүн танбастан, окуучулардын, негизинен, тарыхый ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүгө байланыштуу жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүүгө умтулган. Мына ошентип, класста ар түрдүү баштапкы жана кошумча булактардан алынган тарыхый далилдерди талдоо, чечмелөө жана синтездөө билгиликтерин калыптандырууга жана өнүктүрүүгө көңүл бурула баштады.

Тарыхый ой жүгүртүүнү үйрөтүү деген кесибине жараша өткөндү кайра курууга умтулган тарыхчылар (ошондой эле музей кызматкерлери, телепродюсерлер, кинорежиссёрлор, журналисттер) пайдаланган булактар менен чектелүүсү дегенди билдирет. Ошондуктан алар бир эле далилди белгилүү бир деңгээлде өткөнгө көз карашты аныктоочу маданий таасирлерге жараша ар кандай чечмелеп, ар тараптуу аныкташат.

Көп кырдуу көз караштарга кызыгуунун өнүгүшүнө өбөлгө түзгөн экинчи фактор мурда окутуу тилдик жана маданий жактан үстөмдүк кылган титулдук улуттук топтун тарыхына негизделген мономаданий, этноцентридик салтта жүргүзүлүп келгендигин түшүнүү болду. Окумуштуу тарыхчылардын социалдык, антропологиялык, маданий жана гендердик тарых боюнча акыркы 25 жыл

аралыгындагы эмгектери мурда көңүл бурулбай келген социалдык категориялардын жана топтордун: аялдардын, кедейлердин, этностук азчылыктардын, балдардын, үй-бүлөлөрдүн жана мигранттардын көңүлдөрүн бурууда. Бул жагдай мектептик тарыхый билим берүүгө акырындык менен таасирин тийгизүүдө. Ошентип, жакында эле Европа Кеңеши жана айрым бейөкмөт уюмдар, мисалы, «Евроклио» («Euroclio»), Георг Эккерт институту жана Кёрбер Фонду ата мекендик тарых курсундагы «аялдар тарыхы», күндөлүк турмуштун жана азчылыктардын тарыхы темалары боюнча мугалимдердин квалификациясын жогорулатуучу бир катар конференцияларды, мастер-класстарды жана семинарларды өткөрүштү.

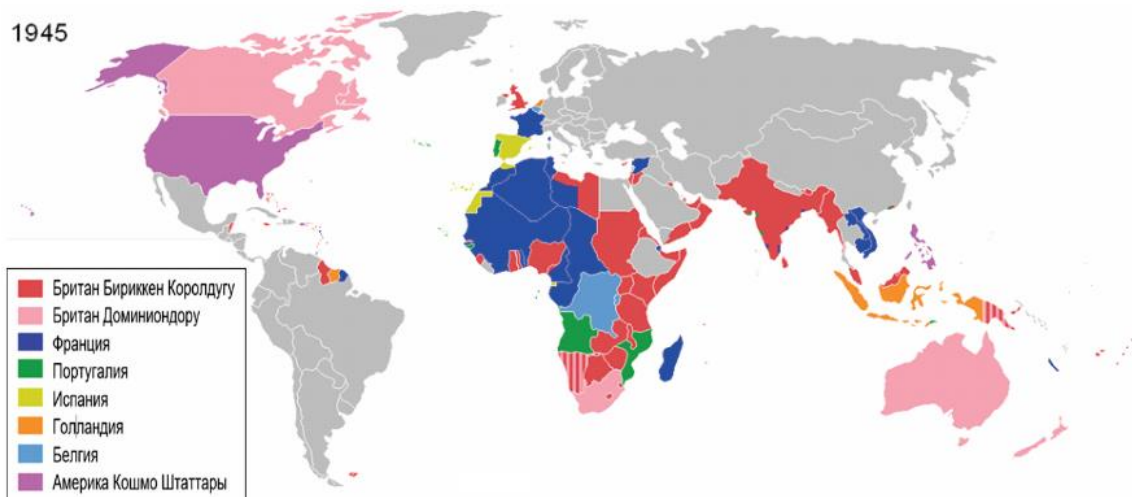
Үчүнчү фактор мектеп окуучуларын этностук, маданий, тилдик жана диний көп түрдүүлүк менен мүнөздөлгөн азыркы заманда жашоого даярдоо зарылдыгын түшүнүүдөн келип чыгат. Бул тенденция алгач 1970-жылдары колониялык өтмүшү бар жана квалификациясы жок, аз акы төлөнүүчү жумуштар үчүн эмгек мигранттары («гастарбайтерлер») кеңири тартылган Батыш жана Түндүк Европа өлкөлөрүндө пайда болгон. Натыйжада калктын бул бөлүгүн батыш коомуна кантип натыйжалуураак ыңгайлаштыруу жана интеграциялоо керек деген социалдык проблема пайда болду [4, 5].

Батыш Европа өлкөлөрүндөгү билим берүү системасынын *маданий көп түрдүүлүктү* жогорулатууга болгон биринчи аракети ассимиляция жана интеграция аракети болгон. Иммигранттардын үй-бүлөлөрүнүн балдарына «кабыл алуучу» коомчулукка аралаша алгыдай жашаган өлкөсүнүн тили, үрп-адаты жана маданий «ченемдери» үйрөтүлгөн. Бирок 1980-жж. баштап бул саясат мектептин ичинде жана

сыртында маданияттар аралык чыңалуу күчөгөндөн улам күмөндүү боло баштаган. Этностук азчылыктардын мектеп окуучуларынын билим алуу жетишкендиктери системалуу түрдө төмөн болгондуктан, кыйынчылыктар уламдан-улам тереңдей берген. Ошол эле учурда азчылыктар, анын ичинде мигранттар өздөрүнүн маданий мурастарын сактоого укуктуу болушу керек деген түшүнүк күч ала баштаган.

Жаңыланган билим берүү ыкмаларын маданий, тилдик, этностук жана улуттук азчылыктар оң кабыл алышты. Ошентип «*көп маданияттуулук*» («*мультикультурализм*») жана «*маданияттар аралык билим берүү*» терминдери кеңири колдонула баштады, ал эми окуу программаларын түзүүчүлөр окуу предметтеринин мазмундарын жана билим берүүнүн мазмунун көп маданияттуулук ченеми менен байытуунун жолдорун издей башташты. Натыйжада Батыш Европа өлкөлөрүндөгү бир катар окуу программаларынын салттуу туруктуу бөлүмдөрүнүн мазмуну кайрадан каралды. Мисалы, кресттүүлөрдүн жортуулдары христиандык көз караш боюнча дагы, исламдык көз караш боюнча дагы өздөштүрүлө баштады; Улуу географиялык ачылыштар империализмге чейинки өтмүш боюнча маалыматтарды изилдөөчүлөр жана деколониялаштырууга катышуучулар тарабынан да изилдене баштаган. Азыркы учурдагы заманбап окуучулар эгемендик менен «ачылган», колонияланган же «белектен» калган элдердин өткөнүн өздөштүрүп жатышат.

Деколониялаштыруу – Экинчи дүйнөлүк согуштан кийин Европанын колонияларынын (доминиондор, протектораттар жана мандаттык аймактар), негизинен Азиядагы жана Африкадагы саясий көз карандысыздыкка ээ болушун билдирген процесс.

Азиядагы жана Африкадагы колониялык империялар. 1945-жылга карата.

Бул тенденция жалпы билим берүү уюмдарында тарыхты окутууга түздөн-түз таасирин тийгизген. 1989-жылга чейин Европа Кеңеши сыяктуу эл аралык уюмдарда деколониялартырылган дүйнөнүн тарыхын жаңыча окутуу боюнча талкуулар биринчи кезекте Батыш Европа өлкөлөрүнүн өкүлдөрү тарабынан жүргүзүлүп келген. Кийин дүйнө тарыхына – Европанын колонияларынын (доминиондор, протектораттар жана мандаттык аймактар), негизинен Азиядагы, Латын Америкасындагы жана Африкадагы өлкөлөр саясий көз карандысыздыкка ээ болгондон кийинки жалпы тарыхка жана жалпы маданий, көркөм жана архитектуралык мурастарга жана жалпы тарыхый тажрыйбаларга кызыгуу арткан.

1972-жылы 16-ноябрда Бириккен Улуттар Уюмунун билим, илим жана маданият боюнча Башкы конференциясында *Бүткүл дүйнөлүк маданий жана жаратылыш мурастарын коргоо жөнүндө конвенциянын* кабыл алынышы бүткүл дүйнөлүк маданий жана жаратылыш мурастарынын критерийлеринин аныкталышын шарттады [2, 3].

Маданий критерийлер:

I. Объект адамдын чыгармачылык даанышмандыгынын шедеврин чагылдырат.

II. Объект белгилүү бир убакыт аралыгында же белгилүү бир маданий мейкиндикте, архитектурада же технологияда,

монументалдуу искусстводо, шаар курууда же ландшафт түзүүдө адамзаттык баалуулуктардын олуттуу өз ара таасирин күбөлөндүрөт.

III. Объект кайталангыс, же болбосо, азыркы учурга чейин сакталып калган же жок болуп кетсе дагы маданий салт же цивилизация үчүн өзгөчө болуп саналат.

IV. Объект адамзат тарыхынын маанилүү мезгилин чагылдырган конструкциянын, архитектуралык же технологиялык ансамблдин же пейзаждын эң көрүнүктүү мисалы болуп саналат.

V. Объект адамдын салттуу курулушунун эң көрүнүктүү үлгүсү болуп саналат, жерди же деңизди салттуу пайдалануу, айрыкча ал кайра кайтарылгыс өзгөрүүлөрдүн күчтүү таасиринен улам аялуу болгон болсо, маданияттын (же маданияттардын) же адамдын айлана-чөйрө менен өз ара аракеттенүүсүнүн үлгүсү болуп саналат.

VI. Объект окуяларга же болгон салттарга, идеяларга, ишенимдерге, көркөм же адабий чыгармаларга түздөн-түз же заттык жактан байланыштуу жана дүйнөлүк өзгөчө мааниге ээ. (ЮНЕСКОнун Бүткүл дүйнөлүк мурастар комитетинин пикири боюнча, бул критерий башка критерий же критерийлер менен бирге колдонулушу керек.)

Жаратылыштык критерийлер:

VII. Объект өзгөчө табигый кооздукка жана эстетикалык мааниге ээ болгон табигый феномен же мейкиндик болуп саналат.

VIII. Объект Жердин тарыхынын негизги этаптарынын көрүнүктүү мисалы, анын ичинде өткөндүн эстелиги, рельефтин өнүгүүсүндөгү жүрүп жаткан геологиялык процесстердин символу, же геоморфологиялык же физикалык-географиялык өзгөчөлүктөрдүн символу.

IX. Объект жер үстүндөгү, тузсуз суу, жээк жана деңиз экосистемаларынын, өсүмдүктөр жана жаныбарлар жамааттарынын эволюциясында жана өнүгүшүндө жүрүп жаткан экологиялык же биологиялык процесстердин көрүнүктүү мисалы болуп саналат.

X. Объект биологиялык көп түрдүүлүктү сактоо үчүн эң маанилүү же олуттуу жаратылыш чөйрөсүн, анын ичинде өзгөчө дүйнөлүк илимий жана коргоо баалуулугуна ээ болгон жоголуп бара жаткан түрлөрдү камтыйт.

1990-жж. башындагы Борбордук жана Чыгыш Европадагы, постсоветтик мейкиндиктеги окуялар дүйнөлүк тарыхты изилдөөгө болгон мамиленин алкагын андан ары кеңейтүүнүн жана айкындоонун маанилүүлүгүн көрсөттү. Бара-бара жалпы тарых жана дүйнөлүк маданий мурас көп түрдүүлүк (этностук, тилдик, диний, социалдык жана маданий) менен мүнөздөлөт деген түшүнүк пайда болду [4].

XX кылымдын акыркы он жылдыгында коомдук түзүлүштүн алмашуу процессин, саясий жана социалдык-экономикалык өзгөрүүлөрдү башынан өткөргөн мурдагы социалисттик системадагы жана постсоветтик өлкөлөрдүн баары өздөрүнүн мектептик тарыхый билим берүү системаларынын мазмунун реформалашты. Аларда мектептик тарыхый билим берүүнүн жаңыча мазмунун иштеп чыгуу аракеттери көрүлдү. Ага ылайык жаңыча маданий жана социалдык-тарыхый реалдуулуктарды – жаңы түзүлгөн мамлекеттердеги маданияттардын, этностордун жана диндердин биримдигин чагылдырууга аракет жасалган окуу китептери даярдалды. Арийне, бул

процесс билим берүүнүн мазмунун жөнөкөй өзгөртүүдөн башка дагы чоң иштерге алып келери айкын болду. Эң оболу мектептик тарыхый билим берүүнүн мазмунуна жаңыча теориялык жана методологиялык ыкмаларды иштеп чыгуу жана ишке ашыруу зарыл болгон.

Бул жаңыча концепциялык ыкмалар төмөнкү суроолорго жоопторду алууну шарттады:

- Мектептик тарыхый билим берүүнүн мазмунуна ар түрдүү ыкмаларды чагылдырган булактардан алынган материалдарды кантип киргизүү керек?

- Мектептик Тарых курсунда бир эле окуялар жана көрүнүштөр боюнча ар түрдүү, айрым учурда карама-каршылыктуу чечмелөөлөрүн кантип сыпаттап берүү керек?

- Көп улуттуу жана көп маданияттуу коомдо орун алган оор жана талаш маселелерди кантип өздөштүрүү керек?

Постсоветтик өлкөлөрдө, алардын арасында Кыргызстанда дагы, мектептик тарыхый билим берүүдөгү реформалар ата мекендик тарыхтын окуяларын ачууга багытталган, атап айтканда, Совет мамлекетинин жана расмий советтик тарых илиминин идеологиялык жана саясий көзөмөлдүгү астында иш жүргүзгөн тарыхчылардын муундары тарабынан түзүлгөн «ак тактардын» ордун такташтырууга багытталды.

Башка постсоветтик өлкөлөрдөй эле Кыргызстанда дагы мектептик тарыхый билим берүүнүн жаңы мазмунун жана окуу китептерин иштеп чыгууга басым жасалганы менен, калктын басымдуу бөлүгүн түзгөн негизги улут менен азчылыкты түзгөн улуттардын ортосундагы мамилелердин, коңшу мамлекеттер менен болгон мамилелердин тарыхын, улуттук, этностук жана диний мамилелердин тарыхын баяндоонун тең салмактуу жолун табууга кызыгуу жана тынчсыздануу сакталууда.

Ошол 1990-жылдардан бери жүрүп келе жаткан өлкө ичиндеги жана мамлекеттер аралык жаңжалдар, мисалы, Россия Федерациясынын Чечен Республикасындагы, Армения менен Грузиянын, Азербайжан

менен Армениянын ортосундагы, Кыргызстан менен Тажикстандын ортосундагы, мурдагы Югославиянын республикаларынын ортосундагы, Сербия менен Албаниянын ортосундагы Косово боюнча чек ара чыңалуулары тарыхый билимди кастыкты күчөтүүнүн жана ксенофобияны жайылтуунун каражаты катары колдонууга болбой турганын көрсөтүштү.

Ксенофобия – кимдир бирөөгө же бөтөн, бейтааныш, адаттан тыш нерсеге чыдабоо; башка бирөөнү жагымсыз жана коркунучтуу катары кабылдоо. Чоочун деп эсептелген адамдардын категорияларынын жергиликтүү коомчулуктан чыгарылышына, алардын саясатта, күнүмдүк турмушта, ишке орношууда, билим алууда жана социалдык камсыздоодо дискриминацияланышына алып келет.

Дискриминация – адамдын укуктарын жана эркиндиктерин чектөө жана/же кандайдыр бир белгинин негизинде адамдарга же социалдык топторго ар кандай мамиле кылуу.

Ошондуктан мектептик тарыхый билим берүү, деги эле тарыхты өздөштүрүү ЮНЕСКО жана башка эл аралык уюмдар, институттар тарабынан өз ара түшүнүшүүнү жана жакшы коңшулаштыкты чыңдоодо, тынчтыкты сактоодо маанилүү ролду ойной тургандыгы таанылган.

Жогоруда көрсөтүлгөндөй эл аралык тажрыйбаларга таянуу менен жана Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүү уюмдарынын 5–11-класстары үчүн Тарых предметтик стандартынын талаптарына ылайык заманбап билим берүү мейкиндигинин глобалдашуусунун шартындагы мектептик тарыхый билим берүүчү окуу китептерин иштеп чыгуунун төмөнкүдөй критерийлери аныкталды:

1. Тарыхый чындыкты урматтоо.

2. Адам укуктарын, сабырдуулукту, түшүнүүчүлүктү жана көп түрдүүлүктү коргоо.

3. Сынчыл ой жүгүртүү билгилигин жана четтөөнү, өзгөчөлөнүүнү, бир жактуу-

лукту, стереотиптерди айырмалай билүү жөндөмүн өнүктүрүү.

4. Ачыктык, көп түрдүүлүктү кабыл алуу, тилектештик, жарандык кайраттуулук сыяктуу мамилелерге үндөө.

5. «Кыргыз жараны» деп жарандардын өзүн таануусун калыптандыруу.

6. Ата Мекен алдындагы жарандык милдетин туюндуруу.

7. Улуттук нарк-дөөлөттөрдү урматтоо сезимин калыптандыруу.

8. Инсандык руханий маданиятын калыптандыруу.

9. «Манас» эпосу – жарандык биримдикти жана ынтымакты калыптандыруунун булагы катары.

Демек, тарых предмети мамлекеттик коомчулукту бириктирүү жана дүйнөлүк глобалдашууга жол ачуу милдетин аткаруучу өзөктүү предмет болуп саналат.

Бирдиктүү билим берүү мейкиндигин түзүү талаптарына жана Тарых предметтик стандартынын талаптарына ылайык улуттук жана дүйнөлүк цивилизациялардын тарыхын өздөштүрүүнүн интеграцияланган окуу программаларын иштеп чыгуу милдети коюлду. Ал төмөнкүдөй алты блоктон турат:

- Тарыхый процесстин теориялык-методологиялык негиздери, тарыхты илимий таануунун өзгөчөлүктөрү;

- Тарыхый доорлордун жалпыланган мүнөздөмөсү, алардын мезгилдерге бөлүнүшү жана негизги белгилери;

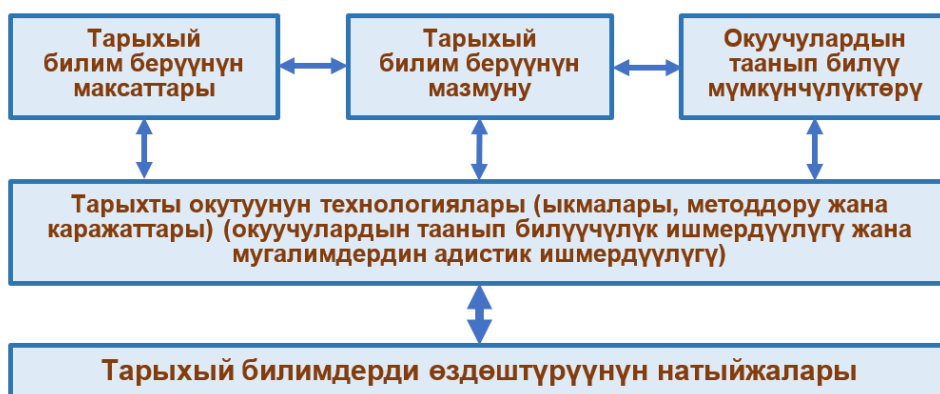
- Дүйнө тарыхынын эң маанилүү өнүгүү процесстери, окуялары, көрүнүштөрү жана этаптары;

- Кыргызстан тарыхынын эң маанилүү өнүгүү процесстери, окуялары, көрүнүштөрү жана этаптары, алардын дүйнөлүк-тарыхый контекст менен байланышы.

- Тарыхый доорлордун мурастары, алардын адамзаттын өнүгүүсүнүн азыркы этабы үчүн маанилүүлүгү;

- Адам доорлордун контексттеринде (тарыхый антропологиянын негиздери).

Тарыхый билимдерди өздөштүрүүнүн натыйжаларына жетүүнүн схемасы

Корутунду. Макалада азыркы учурдагы билим берүү мейкиндигинин глобалдашуусунун шартында көп улуттуу Кыргыз Республикасындагы мектептик тарыхый билим берүүнү өнүктүрүүнүн так байкоо жүргүзүүгө боло турган узак тарыхый өнүгүү жолу бар үч фактордун – «жаңы тарыхый» мамиленин; мономаданий, этноцентридик салттуулуктун; этностук, маданий, тилдик жана диний көп түрдүүлүктүн – күчтүү тамырына таянган «мульти (көп кырдуу) көз караштар» идеяларынын негизиндеги баалуулуктары аныкталды жана ал факторлордун ар биринин маани-маңыздары сыпатталып, мүнөздүү критерийлери жана тарыхый билимдерди өздөштүрүүнүн натыйжаларына жетүүнүн схемасы көрсөтүлдү.

Чыгармачыл ой жүгүртүү жана эстетутуп калуу үчүн суроолор:

1. 1990–2023-жылдары жалпы тарыхый билим берүүнүн педагогикалык сөздүгүнө жаңы түшүнүктөр кошулду. Жалпы тарыхый билим берүү системасынын өнүгүүсүнүн азыркы этабына байланыштуу он жана андан көп түшүнүктөрдүн атын атап, маанисин түшүндүрүүгө аракет кылыңыз.

2. Тарыхый билим берүүнүн мазмунундагы маданий баалуулуктар идеясына кандай карайсыз? Бул идея сиздин педагогикалык

ишмердүүлүгүңүздө кандайча колдонулууда?

3. Тарыхты өздөштүрүүгө көп перспективалуу мамиле жасоо идеясына кандай карайсыз? Ал сиздин педагогикалык ишмердүүлүгүңүздө кандайча көрсөтүлүп, ишке ашырылып жатат?

Адабияттар:

1. Абдраимов К.А. Кыргыз билим берүү уюмдарында улуттук нарк түшүнүктөрүн жайылтуунун ыкмалары // Известия Кыргызской академии образования. – Б., 2023. – № 1 (59). – С. 62–70.
2. Дмитриев Г.Д. Многокультурное образование. – М.: Народное образование, 1999. – 208 с.
3. Настольная книга учителя истории / Сост. Т.И. Тюляева. – М., 2003. Ч. 2. Проекты концепций по мере их разработки публиковались также на страницах еженедельника «История» (вторая половина 1990-х — начало 2000-х годов). – 624 с.
4. Сыродеева А.А. Поликультурное образование. Учебно-методическое пособие. – М.: МИРОС, 2001. – 192 с.
5. Стрелова О.Ю. Учебник истории: старт в новый век: пособие для учителя / О.Ю. Стрелова, Е.Е. Вяземский. – М.: Просвещение, 2006. – 143 с.

Рецензиялаган:

Муратов А.Ж.,
педагогика илимдеринин доктору, профессор

ТАРБИЯ ЖАНА ТААЛИМ

ВОСПИТАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ

EDUCATION AND TRAINING

*Аманова Гулнур Монолбаевна,
кандидат педагогических наук,
Кыргызская академия образования,
Кыргызская Республика, город Бишкек,
e-mail: Amanovagul@gmail.com*

**ВОСПИТАНИЕ ТОЛЕРАНТНОСТИ У УЧАЩИХСЯ ШКОЛ
В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ**

*Аманова Гулнур Монолбаевна,
педагогика илимдеринин кандидаты,
Кыргыз билим берүү академиясы,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары,
e-mail: Amanovagul@gmail.com*

**ГЛОБАЛДАШУУ ШАРТЫНДА МЕКТЕП ОКУУЧУЛАРЫН
ТОЛЕРАНТТУУЛУККА ТАРБИЯЛОО**

*Amanova Gulnur Monolbaevna,
Head of the Laboratory,
Kyrgyz Academy of Education,
Kyrgyz Republic, Bishkek city,
e-mail: Amanovagul@gmail.com*

**SCHOOL STUDENTS' EDUCATION OF TOLERANCE
IN GLOBALIZATION CONDITIONS**

***Аннотация:** В статье рассматривается актуальная проблема воспитания толерантности у учащихся школ в условиях глобализации. Автор статьи обосновывает необходимость формирования у школьников уважительного отношения к представителям разных культур, религий, национальностей. В статье анализируются различные методы и формы воспитания толерантности. Автор статьи полагает, что*

воспитание толерантности у учащихся школ является важным фактором формирования гармоничной личности, способной к конструктивному взаимодействию в условиях глобализации.

***Аннотация:** Макала ааламдашуу шартында мектеп окуучуларын толеранттуулукка үйрөтүүнүн актуалдуу көйгөйүн карайт. Макаланын автору мектеп окуучуларында түрдүү маданияттын, диндин,*

улуттун өкүлдөрүнө карата сый мамилени калыптандыруу зарылдыгын негиздеген. Макалада толеранттуулукка тарбиялоонун ар кандай ыкмалары жана формалары талданат. Макаланын автору мектеп окуучуларын толеранттуулукка тарбиялоо ааламдашуу шартында конструктивдүү өз ара аракеттенүүгө жөндөмдүү, гармониялуу инсанды калыптандыруунун маанилүү фактору деп эсептейт.

Annotation: *The article deals with the current problem of teaching tolerance among schoolchildren in the context of globalization. The author of the article substantiates the need of schoolchildren to develop a respectful attitude towards representatives of different cultures, religions, and nationalities. The article analyzes various methods and forms of tolerance education. The author of the article believes that instilling tolerance in school students is an important factor in the formation of a harmonious personality of capable constructive interaction in the globalization context.*

Ключевые слова: *толерантность, глобализация, воспитание, межкультурная коммуникация, эмпатия, критическое мышление.*

Түйүндүү сөздөр: *толеранттуулук, ааламдашуу, билим берүү, маданияттар аралык байланыш, эмпатия, сынчыл ойлом.*

Key words: *tolerance, globalization, education, intercultural communication, empathy, critical thinking.*

Введение. Кыргызстан является многонациональной страной, в которой живут представители более 90 национальностей. В стране живут различные национальности: кыргызы, русские, узбеки, уйгуры, немцы, татары и т.д. Поэтому на сегодняшний день проблема воспитания у учащихся толерантности требует особого внимания.

Государство обеспечивает защиту прав и свобод граждан. В статье 24 Конституции Кыргызской Республики (от 5 мая 2021 года) отмечено: «Никто не может подвергаться дискриминации по признаку пола, расы, языка, инвалидности, этнической принад-

лежности, вероисповедания, возраста, политических или иных убеждений, образования, происхождения, имущественного или иного положения, а также других обстоятельств» [4].

Растущие темпы глобализации затронули Кыргызстан и меняют принципы жизнедеятельности нашего общества. В связи с этим важно рассмотреть взаимосвязь и взаимозависимость глобализации и толерантности.

Глобализация и толерантность являются тесно взаимосвязанными процессами, которые взаимно дополняют друг друга: без толерантности глобализация не будет успешной, в свою очередь, толерантность невозможно развить без глобализации. Глобализация стимулирует развитие толерантности, а толерантность создает условия для успешной глобализации.

Положительная сторона глобализации – она способствует взаимодействию людей из разных стран, разных культур, разного мировоззрения друг с другом. Однако глобализация может привести к угрозе для толерантности: наблюдается рост национализма и экстремизма. На нашей планете в разных регионах участились конфликты, приводящие к войнам и террористическим актам, которые имеют национальную и религиозную окраску. Необходимо искать пути мирного разрешения конфликтов и построения более справедливого и устойчивого мира.

Воспитание толерантной личности является жизненной необходимостью для общества. «Толерантность – морально-нравственное качество личности, характеризующееся осознанием многомерности окружающей действительности, разнообразия форм и способов отражения ее людьми; знанием и уважением прав и свобод каждого человека, принятием его таким, какой он есть» [1].

Ключевую роль в формировании толерантной личности играет семья, которая является определенной моделью толерантного поведения. Ведь в семье ребенок учится взаимодействовать с людьми, которые

отличаются от него – это родители, братья, сестры и т.д.). Родители должны создавать в семье атмосферу уважения и взаимопонимания, быть для своего ребенка примером толерантного поведения. К сожалению, не все родители являются примерами толерантного поведения. А учителя не имеют такого влияния на формирование личности ученика, как его семья. Поэтому воспитание толерантности у учащихся должно осуществляться и родителями, и учителями вместе, при этом учителя должны способствовать воспитанию толерантности и в родителях и детях.

Факторы, влияющие на формирование толерантной личности в семье: личностные качества родителей, социальный статус семьи, национальная и религиозная принадлежность семьи и уровень образования родителей.

Приобретенные в семье ценности будут влиять на его отношение к другим людям на протяжении всей его жизни.

Анализ научной литературы, педагогической практики, показал, что обществу нужен человек, ориентированный на сотрудничество, толерантно относящийся к другим людям.

Целью исследования является разработка методических рекомендаций по воспитанию толерантной личности в процессе обучения в школе.

Автором использовались следующие **методы исследования**: анализ педагогической, научной и методической литературы по теме исследования; обобщение, беседы с учителями, учениками.

Согласно пункту 1.4 статьи 1 Декларации принципов терпимости, принятой в 1995 году резолюцией Генеральной конференции ЮНЕСКО, «люди по своей природе различаются по внешнему виду, положению, речи, поведению и ценностям, обладают правом жить в мире и сохранять свою индивидуальность» [2].

Если обратиться к истории, то первым понятие «толерантность» в научный оборот ввел в XVIII веке французский политический деятель и философ Дестют де Траси.

Проблему взаимодействия различия и единства исследователи разрабатывали в различных ракурсах. Исследованию толерантности посвящены работы педагогов, психологов, философов и других специалистов. Однако в педагогической науке нет единого подхода к пониманию содержания и структуры толерантности.

Вначале толерантность понимали как «терпеливость», а затем это слово стало трактоваться как «терпимость». Толерантность (от лат. *tolerantia* – терпение) – терпимость к чужим мнениям, верованиям, поведению [5]. Толерантность подразумевает не только признание факта существования другого человека, но и возможность «другого» чувствовать себя комфортно в обществе. Толерантность позволяет разным людям жить вместе, не вступая в конфликты, при этом взаимодействуя друг с другом.

Французский писатель Антуан де Сент-Экзюпери говорил: «Если я чем-то на тебя не похож, я этим вовсе не оскорбляю тебя, а, напротив, одаряю» [6]. А ганский дипломат Кофи Аннан, являясь 7-м Генеральным секретарем ООН (1997-2006) отмечал, что толерантность не стоит путать ни с пассивностью, ни с соглашением или равнодушием. Это активное, положительное и ответственное отношение к человеческому многообразию.

Формирование толерантной личности является сложным процессом и зависит от многих условий. Семья, играя большую роль в формировании толерантной личности, не может полностью оградить ребенка от негативного влияния окружающей среды. Важную роль в воспитании толерантной личности играет школа, и учитель является ключевой фигурой в воспитании толерантности у учащихся. Учитель должен быть примером, должен проявлять уважение к ученикам независимо от национальности, социальной принадлежности и вероисповедания. Учитель должен пресекать случаи дискриминации и буллинга в школьной среде.

В школе необходимо создать толерантную среду, атмосферу взаимоуважения и

взаимопомощи, воспитывать у школьников уважительное отношение к личности каждого ученика. Нужно готовить учащихся к жизни в поликультурном мире, формировать у них навыки межкультурной коммуникации. Для этого учитель может использовать различные методы и формы воспитания толерантности.

К методам воспитания толерантности относятся информационно-просветительские, интерактивные, личностно-ориентированные. Используя информационно-просветительские методы, учитель может проводить классные часы, беседы о значении толерантности для личности и общества, обсуждать проблемы нетерпимости и дискриминации, организовать встречи с представителями разных культур; экскурсии в музеи, выставки с целью знакомства с культурой и историей разных народов, проводить просмотр фильмов, видеороликов на темы толерантности, межкультурной коммуникации.

Тематика классных часов в школе о толерантности:

Классный час *«Что такое толерантность?»*

Цель:

1. Познакомить учащихся с понятием «толерантность».

2. Развивать умение слушать и уважать чужое мнение.

Формы работы:

Беседа, дискуссия.

Классный час *«Мы разные, но мы вместе»*

Цель:

1. Воспитывать уважение к людям разных национальностей, религий, культур.

2. Развивать навыки межкультурной коммуникации.

Формы работы:

Презентация, викторина, дискуссия.

Классный час *«Как победить дискриминацию и буллинг?»*

Цель:

1. Познакомить учащихся с видами дискриминации и буллинга.

2. Развивать умение противостоять дискриминации и буллингу.

Формы работы:

Беседа, дискуссия, ролевая игра.

Классный час *«Толерантность в современном мире»*

Цель:

1. Обсудить актуальные проблемы толерантности.

2. Развивать критическое мышление.

Формы работы:

Беседа, дискуссия.

Классный час *«Великие люди, которые изменили мир своей толерантностью»*.

Цель:

1. Рассказать о людях, которые внесли вклад в развитие толерантности.

2. Воспитывать чувство гордости за свою страну и ее людей.

Формы работы:

Лекция-презентация, викторина, беседа.

Как жить толерантно, уважая чужую культуру, можно увидеть в фильмах про толерантность. Например: фильмы «Звездочки на земле» (2007г.), «Вот я какой» (2011г.), «Аккуратная история» (2014г.), «Подарок» (2015г.), «Это мы» (2016г.) и т.д. Важно смотреть такие фильмы и видеоролики, чтобы узнать больше о толерантности, научиться уважать людей, которые отличаются от нас, развить в себе чувство эмпатии.

Применяя интерактивные методы, учитель может проводить игры для развития навыков эффективной коммуникации. Приведем примеры таких игр.

Игра «Переговоры».

Цель игры:

1. Развитие навыков ведения переговоров.

2. Умение находить компромиссное решение.

Ход игры:

1. Игроки делятся на пары и разыгрывают различные ситуации переговоров.

2. Задача – прийти к соглашению, которое будет выгодно обеим сторонам.

Игра «Дискуссия».

Цель игры:

1. Развитие навыков аргументированной дискуссии.

2. Умение уважительно относиться к чужому мнению.

Ход игры:

1. Игроки делятся на две команды и обсуждают заданную тему.

2. Задача – привести аргументы в пользу своей точки зрения и убедить оппонентов.

Игра «Угадай мелодию»

Цель игры:

Развитие этнокультурной толерантности

Ход игры:

В игре принимают участие 3 игрока.

Игра состоит из 3 туров и суперигры.

Личностно-ориентированные методы используются учителем при проведении индивидуального консультирования, когда он оказывает помощь учащимся в преодолении трудностей, связанных с проявлением нетерпимости в их адрес.

Учителю важно в процессе воспитания толерантной личности использовать весь комплекс методов, что позволит сформировать у учеников навыки толерантного поведения.

Мы согласны с тем, что «ребенок на стадии формирования своей личности имеет возможность впитывать те навыки, нравственные особенности, примеры взаимодействия двух и более индивидуумов в социальной среде для полного представления картины форм взаимодействия в ней. Данные факторы играют существенную роль в формировании определенной личности человека, с набором определенных качеств, удовлетворяющих требования современного общества» [3, с. 85].

Выводы. Воспитание толерантности является длительным процессом, в котором

участвуют родители, школа, общество. Учителям нужно включать в учебный план материалы, посвященные вопросам толерантности, нужно сотрудничать с родителями путем проведения лекций, консультаций, совместных мероприятий по проблемам толерантности в школьной среде.

Воспитание толерантной личности является залогом мирного и гармоничного общества и будет способствовать конструктивному взаимодействию учащихся в условиях глобализации.

Литература:

1. Бондырева С.К., Колесова Д.В. Толерантность: введение в проблему. – М. МПСИ; Воронеж НПО «МОДЭ», 2003. – С. 15
2. Декларация принципов терпимости (Принята резолюцией 5.61 Генеральной конференции ЮНЕСКО от 16 ноября 1995 года)
3. Коңурбаев Т.А., Момунова А.Н. Влияние инклюзивного образования на социализацию подростков с ограниченными возможностями здоровья // Известия Кыргызской академии образования. – Б., 2023. – № 1 (59). – С. 78-85.
4. Конституция Кыргызской Республики (от 5 мая 2021 года). – Б., 2021. – С. 18
5. Советский энциклопедический словарь / Научно-редакционный совет: А.М. Прохоров (пред.), М.С. Гиляров, Е.М. Жуков и др. – М.: «Советская энциклопедия», 1980. – С. 134
6. Сент-Экзюпери А. де. Планета людей: Сборник: Пер. с фр. / Послесл. Э. Кузьминой; Коммент. Д. Кузьмина. – М.: ОЛМА-пресс, 2001. – 347 с.

Рецензент:

*Байгазиев С.О.,
доктор филологических наук, профессор,
академик КАО*

*Жумабаева Гулайым Абдысаматовна,
педагогика илимдеринин кандидаты,
Кыргыз билим берүү академиясы,
жетектөөчү илимий кызматкер,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары*

**КООМДУН ИНДУСТРИЯЛАШЫНЫН ҮЙ-БҮЛӨЛӨРДҮН ЖАНА БАЛДАРДЫН
АДЕПТИК-РУХИЙ АБАЛЫНА ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ**

*Жумабаева Гулайым Абдысаматовна,
кандидат педагогических наук,
Кыргызская академия образования,
ведущий научный сотрудник,
Кыргызская Республика, город Бишкек*

**ВЛИЯНИЕ ИНДУСТРИАЛИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА НА
ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОЕ СОСТОЯНИЕ СЕМЬИ И ДЕТЕЙ**

*Zhumabayeva Gulaiym Abdysamatovna,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Kyrgyz Academy of Education,
Acting Chief Researcher,
Kyrgyz Republic, Bishkek city*

**THE INFLUENCE OF INDUSTRIALIZATION ON THE SPIRITUAL
AND MORAL EDUCATION OF STUDENTS**

Аннотация: Макалада ХХ кылымда коомдун индустриалдашынын үй-бүлөнүн, балдардын адептик-рухий абалына таасири, коомдун, үй-бүлөнүн өзгөрүшү, мектептеги, үй-бүлөдөгү тарбиянын кемчиликтери, дүйнөлүк тенденциялар баяндалган. Массалык стандартташуу, борбордошуу, максималдашуу, синхрондошуу, дезинформация, деструкция ж.б. орун алган. Массалык мектептер бирдей ой жүгүрткөн бүтүрүүчүлөрдү чыгарган. Толук үй-бүлөлөр азайып, толук эмес үй-бүлөлөрдүн өсүшү да окуучулардын адептик-рухий тарбиясына терс таасир эткен. Мурдагы тартип менен

азыркы тарбиядагы реалдуулуктун себеп-натыйжа байланышы макалада ачыкталган. ХХI кылымда коом индустриялык багыттан постиндустриялык багытка бурулду. ЖОЖдорго, мектептерге мурдагыдай билим берип, тарбиялаганга болбой калды. Мектепте бирдей стандарт, программа менен массалык билим берилсе, оригиналдуу ой жүгүрткөн инсанды даярдай албайт. Ар башка окуу план, программа менен иштеген мектептер пайда болуп, үй-бүлөдө ата-энелерди балдарына билим берүүгө, тарбиялоого кызыктыруу – мезгилдин талабы.

Аннотация: В статье описываются: влияние индустриализации общества на духовно-нравственное состояние семьи и детей, изменение семьи и общества, пробелы воспитания в семье и школе, мировые тенденции XX века, массовая стандартизация, массовое образование, централизация, максимализация, деструкция, дезинформация, синхронизация и т.д. Школы выпускали выпускников с одинаковым мышлением. Увеличились неполные семьи, полных семей стало меньше. Это повлияло на духовно-нравственное состояние детей отрицательно. Автор описывает причинно-следственные связи прошлого порядка общества и настоящую реальность воспитательной работы. В XXI веке общество вернулось от индустриального строя к постиндустриальному. Вузам и школам нецелесообразно работать по старому. Массовые школы с одинаковым стандартом и программой не могут готовить выпускников с оригинальным мышлением. Должны быть новые школы с разнообразным учебным планом, программой и параллельно в семьях дети должны обучаться и воспитываться, это требование времени.

Annotation: The article describes: the impact of industrialization of society on the spiritual and moral state of the family and children, changes in the family and society, gaps in upbringing in the family and school, world trends of the twentieth century, mass standardization, mass education, centralization, maximization, disruption, disinformation, synchronization, etc. Mass schools produced graduates with the same mindset. Single-parent families increased, complete families became fewer. This affected the spiritual and moral state of children negatively. The author describes the cause-and-effect relationships of the past order of society and the present reality of educational work. In the 21st century, society has returned from the industrial order to the post-industrial direction. It is inappropriate for universities and schools to work in the old way. Mass schools with the same standard and program cannot prepare graduates with

original thinking. There should be new schools with a diverse curriculum, program and in parallel in families children should be trained and educated, it is a requirement of time.

Түйүндүү сөздөр: индустриялык коом, толук жана толук эмес үй-бүлөлөр, тарбиянын кемчиликтери, дүйнөлүк тенденция, азыркы багыт.

Ключевые слова: индустриальное общество, полные и неполные семьи, пробелы воспитания, мировые тенденции, современные направления.

Key words: industrial society, complete and incomplete families, gaps in upbringing, global trends, modern directions.

Киришүү. Өткөн кылымдын башына чейин балдарды үй-бүлө тарбиялап, колунан келген билимин берип келген. Өткөн кылымдын башында индустриялуу коом пайда болгон. Мурда үй-бүлө аткарып келген функцияны коом өз мойнуна ала баштаган. Балдарга билим берүүнү жана тарбиялоону мектеп мойнуна алган. Мурда оорулуу адам үйүндө дарыланчу, кийин ооруканада дарыланып калды. Үй-бүлө өзүнүн салмагын акырындап төмөндөтүп, үй-бүлөлүк мамилелер өзгөргөн. Коомдун да структурасы өзгөргөн. Маданий, социалдык институттар радикалдык өзгөрүүгө дуушар болушкан. Адамдардын көпчүлүк убактысы сыртта өтүп калган.

Эне тилде сүйлөгөндү бала үй-бүлөдө үйрөнөт. Бала бакчага барган балдар орус тилине үйрөнүп, эне тили унутула баштаган. Тың элдер өз маданиятын, эне тилин сактап калды, майда улуттар чоң улуттун ичине сиңип жатышты.

Ар бир өлкөнүн өз идеологиясы болду, ар ким өз тилинде сүйлөдү. Бирок бардык элдин жашоосунда паралеллдүүлүк болгон. Эл массалык эс алган, массалык билим берилген. Массалык деструкция, стандартташуу, борбордошуу, максималдашуу, дезинформация, синхрондошуу ж.б. орун алган. Эл батыштын же чыгыштын принциптерин кармаган, бирок бардык жерде коомдук жашоонун үстөмдүгү орногон. Бардык континенттерде жашаган элдер эртең

менен туруп, тамак ичип, жумушка чыккан. Сегиз саат иштеп, бир убакта үйүнө кайтып, уктаган. Элдери окшош кийинген. Бирдей ойлонуп, стандартташкан типтер пайда болгон. Синхрондуу (грек. *synchronismos*-бир мезгилдүү) массалык системанын ыргагы бардык жерде байкалган. Индустриалдуу коомдо саясий, социалдык, маданий басым үй-бүлөлөргө таасир эткен. Доордун өзгөрүшүнө жараша үй-бүлө аныксыздыкка дуушар болгон. Бул социалдык, саясий, үй-бүлөлүк институттардын ишине жана балдардын адептик-рухий тарбиясына таасир эткен [1, 10-25].

Изилдөөнүн максаты: Доордун өзгөрүшүнө жараша тарбиянын актуалдуу маселелериндеги өзгөрүүлөргө жараша мугалимдерге, ата-энелерге сунуштарды берүү, үй-бүлөнүн бекемдигинин адептик-рухий тарбиядагы маанисин ачуу.

Изилдөөнүн методдору: теориялык изилдөө, талдоо, анализдөө, синтездөө, салыштыруу; эмпирикалык методдор: мугалимдерди, ата-энелерди сурамжылоо, аңгемелешүү.

Негизги мазмун. Өткөн кылымдын башында толук эмес үй-бүлө аз кездешкен. Азыр толук эмес үй-бүлөлөр арбып, толук үй-бүлөлөр азайган. Мурда элдин көпчүлүгү бир никелүү модель менен жашаган. Азыр эки, үч же андан көп никеге тургандар бар. Социологдордун ырастоолоруна караганда экинчи, үчүнчү нике биринчиге караганда начар чыгып жатат. АКШда никеге турбай жашагандар арбын. Көпчүлүк жаштар аял албай жарандык никеде жашашат. Ар ким өз кызыкчылыгын ойлоп, никеге турбайт. Ажырашып кетсе, үй-мүлкүн бөлгүсү келбейт.

Үй-бүлө менен коомдун идеалдуу мамилеси – бул гармония, бири-бирине ыңгайлашып жашоо. Мындай шартта карама-каршылык болбойт. Инсанды (падышаны) коом коргоп, үй-бүлөлөрдү өзүнө баш ийдирсе үй-бүлөлөр кыйынчылыкка дуушар болушат [3, с. 75]. 1-2-революцияда, жарандык согушта, коллективдештирүүдө, репрессияда, 1-2-дүйнөлүк согушта, ачкачылыкта, талкаланган шаарларды калыбына

келтирүүдө ж.б. үй-бүлөлөр кыйынчылыкка дуушар болгон.

Мурда жумушсуздук деген түшүнүк болгон эмес. Биздин чоң аталар да иштеген, бирок алар маяна алуу үчүн эмес, тиричиликке керек азык-түлүк, буюм-терим ж.б. өндүрүү үчүн иштеген. Үй-бүлөлөр толук болгон кезде элдин ден соолугу чың болгон. Азыр оорукчандар арбын. Адамдын физикалык жактан өнүгүшү – гармониялуу жашоонун зарыл шарты. Окумуштуулар мурда адамдын табигаты тез өзгөрөт, – деп ойлогон. Мурунку адамдарда ичи тардык, көрө албастык, коркуу ж.б. негативдүү сапаттар болсо, азыр да бар. Массалык билим берүү системасы алардан арылуу керектигин балдарга айтып келүүдө, бирок арылган жок. Кылмыш үчүн адам жазаланат, бирок ал токтогон жок. «Мыйзамдар, инструкциялар моралдык норма болбойт» (Ганс Кюнг).

Адамдардын моралдык сапаттары оңой менен өзгөрбөйт. Ж.Ж. Руссо менен М.Ф.Вольтер коомдун өнүшү менен адамдын моралдык сапаттарынын өзгөрүшү боюнча карама-каршы пикирде болгон. Ж.Ж. Руссо: «Коомдун өзгөрүшү менен адамдын адеп-ахлагы кошо өзгөрүп, башка мүнөзгө ээ болот. Цивилизациянын өнүгүшү адамдын адебинин төмөндөшүнө өбөлгө болот», – деген. М.Ф. Вольтер: «Прогресс менен кошо адамдын адеби да оңолот», – деп ойлогон [1, 26-б.].

Массалык билим берүү менен коом, өндүрүш, илим, техника, технология ж.б. өнүккөн. Ошого карабастан тарбияда кемчиликтер болгон. Я. Корчак: «Азыркы мектеп баланын ыңгайлуу болушун талап кылат. Айтканды уккан, тил алчаак баланы тарбиялоону максат кылат. Алардын эркисиз, турмушка ыңгайлаша албаган жан болуп чыгарын эч ким ойлобойт», – деген. Бийлик өзү каалагандай адамды калыптандыргысы келген. Ал псевдо-илимдин өсүп чыгышына өбөлгө болгон. «Формалдуу билим берүүнүн, идеологиялык диктаттын, псевдо-илимдин, эмгекке үйрөтүлбөгөн, И.Ф. Герберттик тарбиялоочу билим берүүнүн ж.б. кемчилиги бар» [2, 50-52-бб.]. «Адамда физикалык өнү-

гүү болбосо, адам акылын гана өнүктүрүүгө багыт алса, гиподинамия шартында гармониялуу өнүкмөк тургай, башы глобустай, колу-буту рахит оорусуна чалдыккан баладай болуп өзгөрөт» [1]. Идеологиялык диктат далай адамды сындырган. «Инсанды сындырган жамаат ага карата жандармдын ролун аткарып калат. Бул гумандуу мамилени жокко чыгарат» [4]. Мурда инклюзивдүү билим берүү болгон эмес, азыр ал керек.

Азыр дүйнө жүзүнүн жаштары адам менен мамиле түзүү боюнча кыйналууда. Бул – мурдагы тарбиядагы кемчиликтин натыйжасы. Никеге турган түгөйдүн жарымынан көбү ажырашып жатат. Ажырашкан үй-бүлөнүн баласынын өзүн өзү баалоосу, көзөмөлдөөсү төмөн болот. Сабакка жетишүүсү, билим сапаты начарлайт. Балада өмүр бою кала турган эмоционалдык, физиологиялык көйгөйлөр пайда болот. Бала инсан катары өнүкмөк тургай, адептик, руханий, социалдык кризиске дуушар болот. Адам менен мамиле түзүүдө, маселе чечүүдө кыйналат. Жоопкерчиликсиз болуп чоңоёт. Толук үй-бүлөдөн чыккан жаштарга караганда толук эмес үй-бүлөдөн чыккан жаштар көбүрөөк ажырашат [5, 275-б.].

Үй-бүлөлөрдүн ажырашына төмөнкү факторлор таасир этет: мамиле түзүүдөн кыйналуу, жоопкерчиликсиздик; ажырашууга мыйзамдын жеңилдиги; ажырашкан жаштарга коомдун кайдигердиги; «балага мамлекет камкордук көрүп, коргойт» – деген иллюзия; көп өлкөлөр үчүн балдардын төрөлүшүн азайтуу «пайдалуу» (соцфонддо каражат үнөмдөлөт, мамлекеттик субсидия жеңилдейт).

Манас эпосунда: «кызы талак бурутту, бурут деген журутту, курутталы» деп айтылат. «Кыздардын талак калышы – калк үчүн чоң трагедия экендигин мурдагы адамдар билген. Ал эми өткөн кылымда үй-бүлөнү сактап калуунун маанисин илим жеткиликтүү түшүндүргөн эмес. Ошондуктан ажырашуу арбыган. Адабияттарда Л. Андрееванын «Түпсүз», А. Куприндин «Чуңкур», В. Ивановдун «Эрос», М. Кузьминдин «Санин», А. Колонтайдын «Жаңы мораль жана жумушчу класс» (1919), «Эркин сүйүү»

(1926) деген чыгармалары чыккан. «Королева-аары, жумушчу-аарылардын балдарын төрөйт» деген сыяктуу «мораль» пайда болгон. А.Б. Залкиндин «Революциялык пролетариаттын он эки жыныстык осуяты» (1924) чыккан. Распутиндин бей-адеп жашоосу жазылган. Ушундай «моралдан», жарандык согуштан кийин балдар үйүнө жаш жеткинчектер толгон [5].

3. Фрейддин Концепциясынан (невроздун себеби – секстен кармануу) кийин кыздын аруу-таза жүрүшү Батышта «соо эмес» деген абалга чейин жеткен [7, 31-б.]. Планетада элдин көбөйүшү – олуттуу көйгөй (ашыкча жүк), катары эсептеген өлкөлөр бар. Үй-бүлөнү ажыраштырууга кызыкдар мамлекеттер бар. Баланын төрөлүшүн азайтуу боюнча саясат жүргүзгөн мамлекеттер (Кытай, Индия ж.б.) бар. 1921-жылы Англияда Мэри Стоупс баланын төрөлүшүн көзөмөлдөө (аборт жасаган) клиникасын ачкан. [5, 234-бет]. АКШда да ал практикаланат. М. Стоупс: «Үй-бүлөнү пландаштыруу керек, көп балалуу болуу – жардылыкка өбөлгө болот» – деп эсептеген.

«Өзүмчүл индивидуализмдеги мораль: «менин бактылуу жашоом – коомдун жана баламдын бактылуу жашоосунан маанилүү, ага жолтоо болгон тартипти бузуш керек. Бактысыз никеден эркин сүйүү артык». Баланын бактысы үчүн үй-бүлөсүн сактап калган аялдарды карьера жасап кеткен аялдар басынткан. Никесиз төрөгөн келиндерди коом сындабай калган. Атанын статусу жана аброю төмөндөгөн. Аялдын өзүн реализациялоо укугу биринчи орунга коюлуп, баланын укугу жеткиликтүү коргобой калган. Баланын тарбиясына ал терс таасир этерин ойлогон эмес. Элдин руханий баалуулуктарынын наркынын төмөндөшү үй-бүлөлүк деградация менен коштолгон.

Өзүмчүл индивидуализмдин натыйжасы: чоң шаарларда балдарга караганда карылардын көбөйүшү, адамдардын балалуу болгусу келбей калышы, аял менен эркектин мамилеси үй-бүлө түзүү үчүн эмес, көңүл ачууга кызыкдар болушу. Жаңы жаштар кыймылдарынын пайда болушу. Жалгыздыктан жапа чеккендердин көбөйүшү. Азыр

бизде да жалгыздыктын ачуу даамын татып калгандар бар. «Булуттар, жан кейиткен жалгыздыкты унуткар», (Г. Сатылганова) деген сыяктуу ырлар – анын натыйжасы.

«Репродуктивдүү ден соолук», «сексуалдык билим берүү» деген «мотив» менен презервативдер мектепте таратылды. Порнографиялык сүрөттөр чыкты. Жыныстык «билим» берүү Ата Мекендик педагогикада болгон эмес. Ажырашкандардын көпчүлүгү – эркин сүйүүнү тандагандар. «Социалдык шарттардын, моралдык жүрүм-турумдун начарлашынын (эркин сүйүүнүн) натыйжасында зыяндуу микроорганизмдер, жыныстык жол менен жугуучу оорулар арбыды» (В.С. Кукушин) [5, 225.]. Жер жүзүндө КИЖС/АИВ (СПИД/ВИЧ) жугузгандар 2002-жылы 34 миллиондон ашкан. Африканын экваторунун түштүгүндө эле 23 миллион адам аны жугузган. 2010-жылга чейин анын эпидемиясы тараган 23 өлкөдө 66 миллион оорулуулар өлгөн. 18-40 жаштагы аялдар анын 70% түзөт [5, 227-б.]. Бирок аны жугузган оорулуулар азайган жок. 2022-жылы имунно-дефициттүү оорулуулар 39 миллионго жетти [3]. Жыныстык «билим» берүүдөн кийин РФда Украинада КИЖСнын (СПИДдин) жугузуунун темпи азайган эмес. РФда 1995-жылы октябрда – 1006, 1996-жылы июнда – 1269, 1997-жылы ноябрда – 3327, 1998-жылы январда – 15000, 2001-жылы – январда 71500, декабрда – 140000га жеткен, б.а. жыл сайын 50% өскөн. Жыныстык жол менен жугузуучу оорулардын 52 түрү бар [5, 145-б.]. Кыздарга жеткиликтүү тарбия берилбей, эркиндик берилген. Таза жүргөн адам гана мындай жугуштуу дарттардан сакталып калары шексиз. Ошондуктан толук үй-бүлөлүк тарбиянын мааниси жогорулады.

РФда жыныстык «билим» берүүдөн кийин кыздардын бойго бүтүүсү арбыган. Бойго бүтүүдөн сактануучу каражаттарды үйрөткөндөн кийин да бойго бүтүү азайган эмес. Балдар бойго жете электе, жыныстык «билим» берүүдөн кийин аборттун саны көбөйгөн. Аборт уруксат берилген өлкөлөрдө адамдын жанынын наркы арзан бааланат. Жыныстык «билим» берилген

мектепте, берилбеген мектепке караганда көйгөйү көп болгон. Мындай «билим» өспүрүмдөрдү жыныстык активдүүлүккө, жеңил ойлуулукка, никесиз төрөлгөн балдардын, аборттун санынын өсүшүнө өбөлгө болгон. Азыр РФнын окумуштуулары: «сактануучу каражаттар жыныстык оорудан да, бойго бүтүүдөн да сактабайт». «Физиктер жакшы билишет, бетондон да суу өтүп кетет», «бүткүл дүйнө тешикчелерден турат». «Атомдук структурасында да боштук бар» – дешет [5, 237-238-бб].

Үй-бүлөнүн тартиби болот. Тартипсиз үй-бүлөнүн сакталышы кыйын. Кыз турмушка чыгардан мурда, тартип менен жашоонун жол-жобосун билгени дурус. Оруста макал бар: «Со своим уставом в чужой монастырь не ходят». Келинге үй-бүлөнүн тартиби жакпаса, «кетем» деп чыгат. Кыргызда «үй-бүлө – капкалуу шаар» деп, ажырашуу айыпталып келген. Үй-бүлөнү бузуу – шаарды бузуу сыяктуу жаман иш. Үй-бүлөнүн бузулушун В.С. Кукушин: «Развод – это бомба замедленного действия» деген. [5, 227-229-бб]. Кызга инсан катары калыптаныш үчүн толук үй-бүлөлүк тарбия зарыл.

Үй-бүлөнүн ажырашуусун бала атанын (эненин) өлүмүнөн да жаман кабыл алат. Атанын өлүмүнөн кийин бала, «атам жакшы болчу, эми чыдабашка айлам жок», – деп ойлойт. Ажырашкан үй-бүлөдө эненин атасына таарынычы болот, аялды стресске дуушар кылат. Күйөөсүнө таарынычы, негативдүү эмоциясы бар аялдын психикалык, физикалык абалы жесир аялдын абалынан начар болот, баланын дили, ден соолугу жетим баладан көп жабыр тартат [5, 228-б.].

1991-2010-жылдары экономикалык, каржылык маселелер жана инфляция менен байланышкан машакаттар көбөйдү. Баалар тынымсыз өсүп, кыйынчылык түзүлдү. Саясий, социалдык адилетсиздик жайылды. Массалык жумушсуздук пайда болду. Тамак-ашсыз, кийим-кечексиз, акчасыз калган үй-бүлөлөр арбыды. Банктардан миллиондогон акчаны тоноп, чет өлкөгө качып кеткен шылуундар пайда болду.

Туура саясат жүргүзүлгөн коомдо революция, митингдер болбош керек. КРда эки революция, миңдеген митингдер болду. Ооздукталбаган демократиянын жана социалдык теңсиздиктин натыйжасында «ак үй, көк үйгө» чуркаган аял-эркектер арбыды. Аялдардын эмансипациясы, эркектердин феминизациясы гендердик милдеттердин алмашып кетишине өбөлгө түздү. Миграциянын арбышы кароосуз калган балдардын санынын өсүшүнө «шарт» түздү. Үй-бүлөдөн качкан балдар, көчө балдары, социалдык жетимдер арбыды. Азыркы балдар үйүндөгүлөрдүн 5% – жетимдер, калгандары никесиз төрөлгөн, ата-энеси калтырган балдар. Өспүрүмдөр арасында кылмыштуулук, сойкулук өстү. АКШнын, Улуу Британиянын РФдын окумуштуулары: «балдар кылмыштуулугу толук эмес үй-бүлөлөрдүн тарбиясындагы кемчилиги менен байланыштуу» деп эсептешет [5, 229-б.].

Саясий чөйрөлөр коррупцияланбаса, ал өзү кылмыштын булагы болбосо, коом саясий-экономикалык, социалдык кризиске келбейт. Бийликте турган адамдардын моралдык нормаларды бузуп, адеп-ахлаксыз, атүгүл кылмыштуу «ишмердүүлүгүнүн» натыйжасы – чиновниктердин камалышы, коомдогу адилеттүүлүктүн жетишсиздиги, саясий маданияттын төмөндөшү.

«Эгер элдин менталитетин бузууну кааласаң, анын тилин жок кыл, элдин өзүн жок кылууну кааласаң, рухун өчүр» деген накыл сөз бар. Мурдагы саясатчылар жарандардын рухун басынтты. Сүйүктүү Мекенинде ачка калып, башка өлкөдө жумуш издеп, кор болгон адамдын руху албетте басынат. Өлкө эркиндикке жетти, бирок эркиндикти эңсеген жарандар Россия, Казакстан ж.б. өлкөдө жалданып иштөөгө аргасыз болду. А биз ошол саясатчыларды мыкты адам катары урматтаганбыз.

Коомдун адепсиздигинин натыйжасында табигый сырьелорду ач көздүк менен пайдаланышы жана табигатка таасир этиши экологиялык кризиске алып келди. Ал калктын иммунитетинин начарлашына таасир этти. COVID-19 эпидемиясы тараган кезде анын жетишсиздиги билинди.

Ичкилик ичкен карылар балдарга насаат айта албай, үлгү боло албай, абийирдин кризиси ыймандын дефицитине алып келди. Ыймансыздыкты мектеп ооздуктай албай калды. «Ыйман турар токтуктан, ыйман качар жоктуктан» деген накыл сөз бар [6]. Ата-энеси таштап кеткен, ачка болуп, санаага баткан балага «ыймандуу бол, уурдаба» деген сөздүн таасири минималдуу, андай баланын өз «философиясы» бар. «Ач бала ток бала бен ойнамайды, ач баланын кадырын ток бала ойламайды» (казак макалы). Толук эмес үй-бүлөдө чоңойгон балдардын тарбиясындагы кемчиликтин азабын эми коом тартууда. Элдин айрым бөлүгү деградацияга дуушар болууда. Зордук-зомбулук күч алууда. КРнын Генералдык Прокурорунун билдирүүсүнө караганда балдар кылмыштуулугу 2022-жылга караганда 2023-жылы 33% өскөн. 14-17 жаштагы өспүрүмдөр арасында адам өлтүрүү, зордуктоо ж.б. кылмыштар катталууда. Алардын ичинен 88 миңи мигранттардын балдары. Беш миңи – тууганында жашаган балдар (Кабар Азия. 22.06.2023). Адам билим алып, акыйкатты таанып, адамзатка жакшылык кылып, жашагысы келет. Бирок кара жанын карч уруп, жан багуунун айласын издегендер арбыды.

Ажырашууга кыргыз элинин мамилеси терс болгон. Балага үй-бүлө берген тарбияны коом бере албайт. Коом берген тарбияны үй-бүлө бере албайт. Ата берген тарбияны эне бере албайт. Эне берген тарбияны ата бере албайт. Чоң ата менен чоң эненин турмуштук тажрыйбасы бай болот. Алардын балага берген тарбиясын ата эне бере албайт. Ага-эже да бөбөгүнө үлгү-өрнөк болуп, камкордук көрөт. Бир туугандын да тарбияда орду бар. Ата кайратын, эне камкордугун, чоң ата, чоң эненин акылмандуулугун көрүп чоңойгон баланын тарбиясы менен, атадан, чоң-ата, чоң-энеден бөлүнгөн баланын тарбиясынын айырмасы чоң.

Мындай макалдар бар: Ажырышкандардын айыбы ачылат, ажырашпагандардын бактысы ачылат. Ата жакшы уул жакшы, эне жакшы кыз жакшы. Ата кебин эшиткен уул адеп тутат. Энеден тарбия башталат. Атанын

сөзү – акылдын көзү. Энесиз өскөн кыз эпсиз, атасыз уул – жетесиз. Атадан сөз уккан уул, энеден сөз уккан кыз жакшы өсөт. Аганы карап ини өсөт, эжени туурап синди өсөт. Тарбия башында катуу болсо, акыранда таттуу болот. Жеңеси жакшы болсо, сокур кыз ордун табат. Тартипти сен таппасаң, тартип сени табат [6].

Эми абалды кантип оңдойбуз, ошого көңүл бөлөлү. Мугалимдерди, ата-энелерди сурамжылоону жыйынтыктоо менен төмөнкү сунуштарды беребиз. Үй-бүлөлөрдүн ажырашуусун азайтуу боюнча атайы жаштарга лекцияларды окуш керек. Толук эмес үй-бүлөлөрдүн тарбиясындагы кемчиликтердин коомго зыянын түшүндүрүү, өзүмчүл индивидуализмдин зыяндуулугун жаштарга жеткирүү зарыл. Аталардын жоопкерчилигин жогорулатуу боюнча иш жүргүзүү, аял менен эркектин милдеттеринин айырмачылыгын түшүндүрүү абзел. Аялзаты үйдүн куту, эркек үй-бүлөнүн тиреги болорун түшүндүрүп, педагогикалык билимдүү эркектерди мектепке, ЖОЖдорго иштөөгө кызыктыруу керек. Эркек балдар эркек мугалимдин тарбиясын көрүшү керек.

Башкаларга мамиле кылганды, улууну урматтаганды, кичүүнү ызаттаганды, өзүн көзөмөлдөгөндү, жоопкерчиликти ж.б. үйрөтүш керек. Рухий соо коом түзүү үчүн балдар толук үй-бүлөнүн тарбиясын алыш керек. Адамдар жакшы уул, жакшы кыз, жакшы келин жана күйөө болууну үй-бүлөдөн үйрөнөт. Үй-бүлөнүн – институт деп айтылышы бекер эмес. Үй-бүлө толук болуш үчүн анын мүчөлөрү ынтымактын наркын, чогуу жашоонун жол-жобосун, жалпы кызыкчылык, турмуштук билим керек. Никесиз төрөлгөн балдары көп коом – рухий соо коом эмес. Рухий оорулуу коом болбош үчүн балдар никелүү үй-бүлөдө төрөлүп, тарбия көрүш керек.

Толук үй-бүлөнү сактап калуу – бул адамдардын ийгилиги, көбүнчө анда аялзатынын ролу чоң. Анткени үйдүн куту аялзаты болот. Эч ким үйдүн кутунан ажырагысы келбейт. Үйдүн куту боло албаган, өз милдетин аткарбаган, ашка-жүк, башка-жүк аялды эч ким жактырбайт.

Жактырбаган үй-бүлөдө келиндин жашап кетиши кыйын.

XXI кылымда коом индустриялык багыттан постиндустриялык багытка бурулду. ЖОЖдо, мектепте мурдагыдай билим берүү, тарбиялоо туура эмес болуп калды. Мектепте бирдей стандарт, бирдей программа менен массалык билим берилсе, оригиналдуу ой жүгүрткөн инсанды даярдай албайт. Ар башка окуу планы, программасы бар мектептер пайда болуш керек. Үй-бүлөдө ата-энелерди балдарына билим берүүгө, тарбиялоого кызыктыруу зарыл.

Корутунду. Үй-бүлөнүн сакталышы үчүн адамдардын өзүмчүлдүгүнөн калыстыгы жогору, сарандыгынан жоомарттыгы жогору, кырстыгынан мээрим жогору, амбициясынан акыл-эстүүлүгү жогору, түркөйлүгүнөн түшүнүктүүлүгү жогору болуш керек. Үйлөнө турган жаштар кичи пейил, сабырдуу, мүнөзү жакшы болуш керек. Ар ким өзүнүн жакшы аракетине сүйүүнүп, жаман жоругуна өкүнүп же уялса, өз ара туура мамиле түзүп, жашоонун жол-жобосун билсе, бири-бирин кечиришип тиричилик кылып кетүүгө үйрөтүлсө, үй-бүлө сакталып калат.

Эми толук үй-бүлөнүн тарбиядагы мааниси жөнүндө кыскача айта кетели. Толук үй-бүлөнүн мүчөлөрү жалгыздыктан жапа чекпейт. Баланын эң жакшы көргөн адамдары – ата-энеси, бир туугандары, чоң ата, чоң энеси, жакындары. Баланын жүрөгүндө ата-энесине, бир туугандарына ж.б. адамдарга карата сүйүү болбосо, адамдардын балага карата мээрим болбосо, балага өнүгүү турмак, жашоо кыйын. Бала кыйынчылыкта болгон кезде ата-эне, чоң ата, чоң эне, жакындары тирек болот. Үй-бүлөдө биргелешип иштеген эмгектин – натыйжалуулугу жогору болот. Көп түкүрсө көл болот. Баланы эмгекке, тартипке үй-бүлө үйрөткөндөй башкалар үйрөтө албайт. Бала үй-бүлөлүк эмгек, тартип аркылуу көп нерсеге үйрөнөт. Адамдар менен мамиле түзүп эмгектенгенди үйрөнгөн бала ийгиликке жетиши мүмкүн. Балдар толук үй-бүлөдө жашап, ийгиликке жетип, бактылуу жашасын.

Адабияттар:

1. Бурлацкий Ф. Новое мышление. – М., Изд. политической литературы. 1989. – С. 10-26.
2. Добаев К.Д. Новая школа – новое мышление. – Бишкек, 2023. – С. 50-52.
3. Имаралиева Ж.Р. Манас эпосун окутууда жамаат менен инсандын мамилеси. Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2023. – № 1 (59). – С. 71-77.
4. Исаков Б. Манастын жети осуяты. – Бишкек. 1997. – 27-б.
5. Кукушин В.С. Теория и методика воспитательной работы. – Ростов-на Дону, 2002. – С. 225-241.
6. Кыргыз макал-лакап, учкул сөздөрү. Жыйнаган М.Т. Ибрагимов. – Б. St.art.Ltd. 2008. – 596-б.
7. Психология личности в трудах зарубежных психологов. – СПб. Питер.2000. / З.Фрейд. По ту сторону удовольствия. – 31-б.

Рецензиялаган:

*Байгазиев С.О.,
филология илимдеринин доктору, профессор,
КББАнын академиги*

*Мамытова Малика Калиловна,
Ош мамлекеттик педагогикалык университети,
улук окутуучу,
Кыргыз Республикасы, Ош шаары*

СТУДЕНТ ЖАШТАРДАГЫ ЭСТЕТИКАЛЫК ТАРБИЯ КӨЙГӨЙЛӨРҮ

*Мамытова Малика Калиловна,
старший преподаватель,
Ошский государственный педагогический университет,
Кыргызская Республика, город Ош*

ПРОБЛЕМЫ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

*Mamytova Malika Kalilovna,
Senior Teacher,
Osh State Pedagogical University,
Kyrgyz Republic, Osh city*

PROBLEMS OF AESTHETIC EDUCATION OF STUDENTS

Аннотация: Макалада «эстетика», «маданият», «эстетикалык тарбия», «эстетикалык тарбиялоо» түшүнүктөрү каралат. Мында студент жаштардын эстетикалык тарбия алуусу боюнча изилдөөнүн айрым жыйынтыктары чечмеленип берилди. Кыргыз Республикасынын Ош шаарындагы студент жаштардын эстетикалык тарбия алышындагы көйгөйлөргө талдоо жүргүзүлдү.

Аннотация: В статье рассматриваются понятия «эстетика», «культура», «эстетическое воспитание». Здесь обсуждается некоторые результаты исследования эстетического воспитания студенческой молодежи. Проанализированы проблемы эстетического воспитания студенческой молодежи города Ош Кыргызской Республики.

Annotation: The article discusses the concepts of «aesthetics», «culture», «aesthetic education». Here we discuss some results of a study of the aesthetic education of student youth. The problems of aesthetic education of student youth in the city of Osh, Kyrgyz Republic are analyzed.

Түйүндүү сөздөр: студент жаштар, эстетика, маданият, эстетикалык тарбия, жаштарды эстетикалык тарбиялоо методдору.

Ключевые слова: молодежь, эстетика, культура, эстетическое воспитание, методы эстетического воспитания молодежи.

Key words: youth, aesthetics, culture, aesthetic education, methods of aesthetic education of youth.

Киришүү. Эстетикалык тарбия адамдын инсандык өнүгүүсүнө ар тараптуу мамилени камсыздайт. Эстетикалык тарбия калыптанып келе жаткан жаш адамдын жашоосундагы ишмердүүлүктөрдү толук камтыйт. Жаштар руханий жашоосунда, күнүмдүк эмгегинде, искусство жана табият менен таанышууда, турмуш-тиричилигинде жана бөтөн инсандар аралык баарлашууда эстетикалык кубулуштар менен такай өз ара байланышта болот. Маңызы боюнча караганда, «Сулуулук – бул абстрактуу, туруксуз, өзүнүн мааниси мезгилге жана кырдаалдарга жараша өзгөрүп туруучу түшүнүк. Ошондой эле, адам убакыттын ар бир аралыгында сулуулукту социалдык факторлорго жана коомдун муктаждыктарына жараша кабыл алып келет» [1, с. 109].

Эстетикалык тарбиялоо процессинде жаш адам баалуулуктар менен таанышып, аларды түшүнөт, сырткы социалдык чындыктын структураларын өздөштүрөт, натыйжада баалуулуктар анын ички ынанымдарына айланат. Сулуулук аркылуу тарбиялоо инсандын эстетикалык баалуулуктар боюнча багыт алуусун эле калыптандырбай, ошондой эле, чыгармачылыкка, эмгек ишмердүүлүгүндө, турмуш-тириликте жана жүрүм-турумда эстетикалык баалуулуктарды жаратуу жөндөмдүүлүгүн өнүктүрөт.

Эстетика – бул сулуулукту жана искусстводо туюнтулган кооздуктун образдарын түшүндүрө жана жарата турган сезимталдык таануу жөнүндөгү илим [4].

Маданият – бул коом тарабынан жаратылган, анын өнүгүшүнүн анык бир деңгээлин мүнөздөөчү материалдык жана руханий баалуулуктардын жыйындысы [3].

Жаштардын эстетикалык тарбиясынын көйгөйлөрүн изилдөө жана талдоо үчүн жаштардын эстетикалык тарбиясы жөнүндө түшүнүккө ээ болуу зарыл. Жаштардын эстетикалык тарбиясы – бул жаш адамдын инсанын өнүктүрүү максатында, ага системалуу таасир этүү, т.а. табияттагы, эмгектеги, коомдук мамилелердеги сулуулукту эстетикалык идеал көз карашынан кабыл алууга жана баалоого, ошондой эле

эстетикалык ишмердүүлүккө жөндөмдүү, чыгармачыл инсанды калыптандыруу [2].

Жаштарды эстетикалык тарбиялоонун башкы максаты – адамда эстетикалык маданиятты тарбиялоо. Эстетикалык маданият – бул адамдын өзүнүн аалам менен байланыштуулугун сезүү жөндөмдүүлүгү жана билгичтиги, бул мамилелердин толуктугун жана көп түрдүүлүгүн адамдык баалуулуктар менен туюнтуу жана мазмундуу жашоо [5, 32-б.].

Эстетика түшүнүгүнүн байыркы доордон ушул күнгө чейинки мезгилде пайда болуу жана калыптануу тарыхын изилдөөнүн натыйжасында, жаш окумуштуу А.А. Ажыбекова төмөндөгүдөй тыянактарга келген [1, 112-б.]:

1) эстетикалык кабылдоо – бул чыныгы дүйнөнү, тажрыйбаны, табитти, этикалык нормаларды ичине камтыган эстетикалык баалуулуктардын көз карашынан кабыл ала билгичтик;

2) эстетикалык табит – бул сулуулукту жана бейбаштыкты, бийиктикти жана кайталангыстыкты сезимталдык менен кабыл алуу жөндөмдүүлүгү;

3) эстетикалык тарбия – бул эстетикалык табитти өнүктүрүү менен, сулуулукту түшүнүү жана баалоо жөндөмдүүлүгү.

Чынгыз Айтматовдун тили менен айтканда, «Дүйнө – бизди өзгөртөт, биз – дүйнөнү өзгөртөбүз». Ош шаарындагы адамдын эстетикалык табитине таасир этүүчү, эстетикалык тарбия берүүчү объектилери – «Сулайман тоо комплекси», музейлер, театрлар, шаардын архитектурасы, Акбуура дарыясы, көп кабаттуу имараттар, китепканалар, кафелер, ресторандар, спорт комплекстери, эс алуу жайлары ж.б.у.с. айылдан, кичи, орто, борбор шаарлардан келген жаш адамдардын руханий дүйнөсүнө тийгизери талашсыз. Музейлердеги, театрлардагы, китепканалардагы, кино залдардагы иш-чаралар сөзсүз таасир берери күмөнсүз. Бирок ошол таасирленүүнүн даражасы канчалык болуп жатат? Жаш адамдардын курчап турган чөйрөгө, табиятка, коомдогу адамдарга мамилесинин өзгөрүшүнө канчалык түрткү болуп жатат? Жаш адамдын

шаардын гүлдөп өсүшүнө, кооздугунун артышына кошкон салымы канчалык жогорулоодо?

Изилдөөнүн максаты. Изилдөөнүн максаты – Ош шаарындагы маданий объектилердин архитектурасынын (музейлердин, комплекстердин, китепканалардын, спорттук комплекстердин ж.б.) жана өткөрүлүп жаткан иш-чаралардын регулярдуулугунун, алардын мазмунунун студент жаштардын эстетикалык табитине, руханий муктаждыктарына дал келүү даражасын аныктоо.

Изилдөөнүн методу. Эмпирикалык методдордун бири болгон социологиялык сурамжылоо тандалып алынды. Социологиялык сурамжылоонун объектиси катары Ош мамлекеттик университети, Мырсабеков атындагы Ош мамлекеттик педагогикалык университети, М. Адышев атындагы Ош мамлекеттик технологиялык университети, Б.Сыдыков атындагы Кыргыз-Өзбек эл аралык университети тандалып алынды. Албетте, сурамжылоого аталган окуу жайлардын элеттик жана шаардык студенттери тартылды. Албетте, кичи, орто жана борбор шаарлардан келген студенттердин катышы тең салмакташтырылды. Ошондой эле, элеттик студенттердин да катышы эске алынды. Анткени, айрым айылдар кичи, орто жана борбор шаарлардан бир кыйла алыс, андыктан Ош шаарындагы маданий объектилерге жана алар аркылуу өткөрүлүүчү иш-чараларга кызыгуулары шаардыктарга караганда бир кыйла жогору болот.

Негизги мазмун. Жаштардын эстетикалык тарбиясындагы көйгөйлөргө талдоо жүргүзүү үчүн Ош шаарынын студент жаштарынын арасында өткөрүлгөн социологиялык изилдөө азыркы учурда уланып кыздардын искусствого болгон мамилесин, алардын маданий иш-чараларда катышууларынын жана маданий мекемелерге каттоолорунун деңгээлин, ошондой эле алардын эстетикалык тарбиялоонун методдоруна берген бааларын аныктоого мүмкүнчүлүк берди. Анкеталык сурамжылоого Ош шаарындагы жогоруда аталган жогорку окуу жайлардын 16 жаштан 28 жашка чейинки

курактагы студенттери катышты. Анкетада 21 суроо коюлган.

Адегенде биз студент жаштардын маданий мекемелерге баруу деңгээлин иликтөөнү чечтик. 6 негизги мекемелерди (көргөзмө залдар жана музейлер, эс алуу борборлору, театрлар, кинотеатрлар, концерттик мекемелер, китепканалар) бөлүп алдык. Булардын ар бирине жаштардын катышууларынын жыштыгын аныктадык. Кинотеатрлар жаштар үчүн эң популярдуу жайлар болуп эсептелет экен. Ай сайын же жылына жок дегенде бир жолу катышкандардын саны 75%ды түзөт. Эс алуу борборлору экинчи орунду ээлеп, ошол эле жыштык менен, сурамжылоого катышкандардын 50%ын түзөт. Концерттик уюмдар 3-чү позицияны ээлешип, респонденттердин 45%ын кызыктырат. Демек, жаштар маданий мекемелерге жетишерлик жыштыкта барышат, кайсы бир деңгээлде эстетикалык процесстерге тартылышкан. Өкүнүчтүү факт, театрлар жаштар үчүн эң популярдуу эмес жай, анткени сурамжылоого катышкандардын 25%ы театрларга таптакыр барышпайт, 23% сейрек барышат. Ошондой эле, көргөзмө залдар, музейлер жана китепканалар жаштар арасында популярдуу эмес. Андан ары биз, студенттер тез-тез катышып турууну каалаган мекемелерди аныктадык. Таң калыштуусу, мында жаштар үчүн популярдуу болуп жаткан маданий инфраструктуранын объектилери (кинотеатрлар жана концерттик уюмдар) эле эмес, ошондой эле, алар үчүн популярдуу болбой жаткан мекемелерге (театрлар, көргөзмө залдар, музейлер) да катышууну каалашкандыгы аныкталды. Тилекке каршы, китепканалар тууралуу мындайды айтууга болбойт. Китепканаларга көпчүлүк жаштар сейрек барышат. Көпчүлүк учурда, китепканага барууну каалашпайт (46%).

Изилдөөнү улантуу үчүн, жаштар бош убактыларында эмнени тандаарын билүү зарыл болду. Сурамжылоонун жыйынтыгында, көпчүлүк жаштар (46%) оюн-зоок аралашкан маданий эс алууну тандашат, мындан жаштардын тандаган эстетикасы, кандай болгон күндө да кызыктуу, андыктан

эстетикалык тарбия менен байланышкан долбоорлор жаштар арасында суроо-талапка ээ.

Студент жаштар фильм (76%) жана концерт (55%) сыяктуу медиапродуктуларды каалашат. Телеспекталдерди жана көргөзмөлөрдөн репортаждарды сурамжылоого катышкандардын төрттөн бири гана көрүшөт. Демек, жаштар маданий программаларды көрүүнү сүйүшөт, эстетикалык мазмундагы контенттерге кызыгышат.

Сурамжылоого катышкандардын 20%ы бий ийриминде, 17%ы – музыка, 18%ы – адабият, 15%ы – театр ийримдерде алектенет. Мындай түзүмдөр жаштардын чыгармачылык жөндөмдөрүн калыптандырууга жана өнүктүрүүгө, интеллектуалдык, адеп-ахлактык, физикалык жактан өркүндөө муктаждыктарын канааттандырууга арналган.

Сурамжылоого катышкандардын 42%ы Ош шаарында өтүүчү эстетикалык багыттагы иш-чаралар жөнүндө билишпейт. 35%ынын анча-мынча кабары бар. 19%ынын толугу менен кабары жок. Бул факт маалымат жана SMM технологияларында анык бир деңгээлде көйгөй бар экендигин айгинелейт.

Жаштар эстетикалык нуктагы иш-чаралар тууралуу социалдык тармактар (63%), интернет (58%), афиша (54%) аркылуу билишет, демек, маалымат таратуунун ушул каналдарына басым жасоо керек, ошондой эле окуу жайлардын окуу ресурстарын (маалымдамалар, окуу жайларга барып, алдыда турган иш-чаралар жөнүндө маалымат берүү) активдүү колдонуу керек.

Жаштардын көпчүлүгү эстетика менен байланышкан иш-чараларга (44%) сейрек катышышат же таптакыр эле (27%) катышышпайт. Эмне себептен жаштар эстетикалык иш-чараларда сейрек же таптакыр катышышпайт? 55%ына убакыт жетпейт, 19%ынын кабары жок, 16%ы үчүн бул кызыксыз формат. Демек, жаштарды эстетикалык багыттагы иш-чаралар тууралуу көбүрөөк маалымдоо зарыл, ошондой эле аталган иш-чаралардын форматын жаштар-

дын суроо-талаптарына ыңгайлаштыруу керек.

Сурамжылоого катышкандардын көпчүлүгү (47%) эстетикалык тарбия боюнча сабактар керек деп эсептешет. Демек, эстетикалык тарбия жаштар үчүн маанилүү роль ойнойт, ошондой эле аларга колдоо көрсөтүү менен, алардын эстетикалык тарбиясынын, кабылдоолорунун, баалоолорунун жана чыгармачылык элестетүүлөрүнүн өнүгүшү үчүн тийиштүү шарттарды түзүү зарыл. 25%ы үчүн эстетикалык тарбия боюнча сабактар кереги жок. Ал эми 28% жаштар жооп берүүдөн кыйналышат. «Эстетикалык тарбиянын кереги жок» деген жооптун себептери эмне менен байланышканын билүү маанилүү. 64% жаштар керек болгон учурда эстетикалык маданияттарынын деңгээлин көтөрө аларын белгилешет. 21%ы эстетика менен искусствону кызыксыз деп эсептешет. Эң кызыктуусу – 11% респонденттер эстетикалык маданияттарын жогору деп санашат. Эстетикалык маданиятынын деңгээлин көтөрүү үчүн, эң башкы себеп – эстетикалык тарбия боюнча сабактардын керектиги, эстетикалык жаңы билимдерди, билгичтиктерди, көндүмдөрдү алуу, чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрдү өнүктүрүү, жаратман тажрыйбаны кеңейтүү же ага ээ болуу. Респонденттердин 29%ына искусство жааты кызыктуу жана ар бир төртүнчүсү чыгармачылыгын ишке ашырып, өзүнүн жөндөмдүүлүктөрүн көрсөткүсү келет.

Эстетикалык тарбия берүүнүн төмөндөгү методдору жаштардын кызыгууларын жаратат: музыка угуу – 50%, музейлерге, сүрөт галереяларына, көргөзмөлөргө баруу – 45%, шаардан сырттагы жерлерде эс алуу жана спорт менен машыгуу – 42%, көркөм чыгармаларды окуу – 36%, интерактивдик методдор – 29%, маектешүүлөр, дискуссиялар – 28%. Ошентип, эстетикалык тарбия боюнча долбоорлорду түзүүдө жогоруда көрсөтүлгөн методдордун комплексин пайдалануу зарыл. Билим берүүчү иш-чаралар, айрым алганда семинарлар эң төмөнкү кызыгууну жаратат (38%).

Респонденттерге берилген кезектеги суроо аркылуу эстетикалык тарбия берүү методдорунун эффективдүүлүк даражасын аныктоо болду. Жаштар көркөм чыгармаларды окууну (35%), интерактивдик методдорду (34%), музейлерге, сүрөт галереяларына, көргөзмөлөргө (32%) барууну бир топ эффективдүү деп эсептешет. Эң эффективдүү эмес деп билим берүүчү форматтагы методдор эсептелет.

Андан ары биз респонденттерге жупынанымдарды берип, аларга бир кыйла жакыныраагын тандоону сунуштадык. Пикирлер тең эки бөлүндү. 49% жаштар искусство жана маданиятка кызыгышат, аларды өзүн өзү реализациялоо жана өзүн өзү туюнтууга көмөкчү чөйрө катары кабылдашат, ошондой эле маданиятта көңүл ачуу жана эс алуу жагдайларын издешет. Ал эми 51%ы жаштарды искусство кызыктырбайт, студенттер бош убактыларын маданият мекемелеринде өткөрбөйт деп эсептейт.

Ошентип, учурдагы жаштардын эстетикалык тарбиясын изилдөөнүн жыйынтыктарын талдоонун жана студент жаштардын пикирлеринин негизинде бир катар тыянактарды чыгарууга болот:

1. Жаштар театрларга, көргөзмө залдарга, музейлерге таптакыр барышпайт же сейрек барышат. Бул өтө олуттуу көйгөй. Анткени, аталган мекемелер инсандын ар тараптуу өнүгүшүндө, өзгөчө эстетикалык планда, эбегейсиз роль ойнойт. Ошондуктан бул мекемелерге жаштарды тартуу ыкмаларын өркүндөтүү зарыл.

2. Эстетикалык багыттагы иш-чаралар жөнүндө маалымат жаштар арасында жетишсиз, ал эми иш-чаралардын форматы жаштардын кызыкчылыктарын, өзгөчөлүктөрүн жана суроо-талаптарын дайыма эле эске албайт. Бул студент жаштардын чыгармачылык потенциалын жана көркөм таанып билүү активдүүлүктөрүн өрчүтүүгө тоскоолдук жаратат.

Корутунду. Ошентип, Ош шаарындагы маданий иш-чаралар студент жаштардын эстетикалык табитинин ачылышында, эстетикалык тарбия алышында, шаардын жашоотиричилигине мамилесинин жакшырышына

кайсы бир деңгээлде таасир берип жаткандыгын көрүүгө болот. Бирок, студент жаштардын басымдуу көпчүлүгүнүн суроо-талабына, керектөөлөрүнө туура келген иш-чаралар жокко эселиги же сейрек өткөрүлөрүн изилдөө көрсөттү. Андан сырткары, маданий иш-чараларга студент жаштардын катышууга кызыгууларын байкоого болот. Демек, иш-чараларды уюштурууда, пландоодо жана өткөрүүдө аларды кеңири тартуу зарылдыгы көрүнүп турат. Шаардык деңгээлдеги иш-чараларды пландаштырууда кесиптик окуу жайлардын жамааттары менен биргеликте иш алып баруу зарылдыгы бар экендигин белгилөөгө болот.

Демек, эстетикалык тарбия берүү багытында жогорку кесиптик окуу жайлар менен маданият уюмдары биргелешкен иш-аракеттерди пландаштыруу, даярдоо жана өткөрүүдө кызматташтык зарыл. Маданият кызматкерлери да ошол эле жогорку окуу жайларда билим алышкан. Мындан жогорку окуу жайлардын маданият кызматкерлерин даярдоо программаларындагы мүчүлүштүктөрдү да четтетүү керектиги көрүнүп турат. Ушул багытта да изилдөөлөр керек экендиги талашсыз.

Адабияттар:

1. Ажыбекова А.А. Эстетиканын педагогикалык ишмердүүлүк процессиндеги орду // Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2020. – № 3 (52) – С. 108-114.
2. Андреева, Л.В. Эстетическое воспитание молодежи // Молодежь. Образование. Общество: материалы Международной НПК. – 2017. – URL <https://posidpo.ru/andreeva-l-v-esteticheskoe-vospitanie/> (дата обращения: 8.03.2024).
3. Словари и энциклопедии на Академике [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://dic.academic.ru/> – Систем. Требования: IBM PC, Internet Explorer (дата обращения: 2.03.2024).
4. Энциклопедия Кругосвет [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

https://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/filosofiya/ – Систем. требования: IBM PC, Internet Explorer (дата обращения: 3.03.2024). 5. Эстетическая культура: сб. ст. / под ред. И. А. Конилова. – М.: ИФРАН, 1996. – 200 с.

Рецензиялаган:

*Байгазиев С.О.,
филология илимдеринин доктору, профессор,
КББАнын академиги*

КЕСИПТИК БИЛИМ БЕРҮҮ

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

PROFESSIONAL EDUCATION

*Рамазанова Назгуль Кудайбергеновна,
магистр педагогических наук, аспирант,
Кыргызская академия образования,
Кыргызская Республика, город Бишкек,
e-mail: Ramazanova82.82@mail.ru*

**ИЗУЧЕНИЕ СОЦИАЛЬНО-ЛИЧНОСТНОГО ФОРМИРОВАНИЯ СТУДЕНТОВ
ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВУЗА КАК ЭЛЕМЕНТА ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ
УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ**

*Рамазанова Назгуль Кудайбергеновна,
педагогика илимдеринин магистри, аспирант,
Кыргыз билим берүү академиясы,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары,
e-mail: Ramazanova82.82@mail.ru*

**БАШТАЛГЫЧ КЛАССТАРДЫН БОЛОЧОК МУГАЛИМДЕРИН ДАЯРДООНУН
ЭЛЕМЕНТИ КАТАРЫ ПЕДАГОГИКАЛЫК ОКУУ ЖАЙДЫН СТУДЕНТТЕРИНИН
СОЦИАЛДЫК-ИНСАНДЫК КАЛЫПТАНЫШЫН ИЗИЛДӨӨ**

*Ramazanova Nazgul Kudaibergenovna,
Master of Pedagogical Sciences, PhD student,
Kyrgyz Academy of Education,
Kyrgyz Republic, Bishkek city,
e-mail: Ramazanova82.82@mail.ru*

**THE STUDY OF THE SOCIO-PERSONAL FORMATION OF STUDENTS OF A
PEDAGOGICAL UNIVERSITY AS AN ELEMENT OF THE TRAINING OF FUTURE
PRIMARY SCHOOL TEACHERS**

Аннотация: Инновационность современного образования, динамика всех сфер жизни человека требует высокого уровня адаптации профессионала к постоянно изменяющимся условиям. В статье рассматриваются результаты подготовки будущего учителя начальных классов с позиции компетентностного подхода. Целью высшего образования становится не

только изучение студентами образовательной программы «Педагогика и методика начального обучения» теоретических основ и практических аспектов формирования социально-личностной компетенции, но и активизация социально-личностного потенциала участников образовательного процесса вуза; формирование у студентов потребности в саморазвитии.

Аннотация: Заманбап билим берүүнүн инновациялуулугу, адамдын жашоосунун бардык чөйрөлөрүнүн динамикасы дайыма өзгөрүп туруучу шарттарга адистин жогорку деңгээлде ыңгайлашуусун талап кылат. Макалада компетенттүүлүк мамиле көз карашы менен баиталгыч класстардын мугалимдерин даярдоо натыйжалары каралат. Жогорку билим берүүнүн максаты студенттердин «Педагогика жана баиталгыч окутуунун методикасы» билим берүү программасынын социалдык-инсандык компетенциясын калыптандыруунун теориялык негиздерин жана практикалык аспектилерин үйрөнүүсү гана эмес, ошондой эле ЖОЖдун билим берүү процессинин катышуучуларынын социалдык-инсандык потенциалын активдештирүү болуп саналат; студенттердин өзүн өзү өнүктүрүү муктаждыгын калыптандыруу.

Annotation: The innovativeness of modern education and the dynamics of all spheres of human life require a high level of professional adaptation to constantly changing conditions. The article examines the results of the training of a future primary school teacher from the perspective of a competence-based approach. The purpose of higher education is not only to study the theoretical foundations and practical aspects of the formation of socio-personal competence by students of the educational program «Pedagogy and methods of primary education», but also to activate the socio-personal potential of participants in the educational process of the university; formation of students' need for self-development.

Ключевые слова: социально-личностное формирование, учитель начальных классов, обучение в вузе, студенческий возраст.

Түйүндүү сөздөр: социалдык-инсандык калыптануу, баиталгыч класстын мугалими, ЖОЖдо окутуу, студенттик курак.

Key words: social and personal formation, primary school teacher, university education, student age.

Введение. Процесс получения высшего образования в сопоставлении со школьным обучением представляет собой отличный по

мотивам, целям, содержанию, результатам обучения этап жизни молодого человека.

Вместе с тем, формирование профессиональных компетенций опирается на базу основ наук, полученных в период среднего образования; уровень воспитанности, качеств характера; уровня развития познавательных процессов человека, определяющих в своем роде выбор профессии и отношение к учебе в вузе в целом.

Обучение в вузе должно способствовать не только получению будущим учителем начальных классов предметных компетенций, но и оказать влияние на формирование социально-личностной компетенции.

Социально-личностная компетенция учителя начальных классов определяет важные аспекты его профессиональной деятельности:

- взаимодействие со всеми субъектами образовательного процесса, от качества которого зависят отношения, атмосфера, работа в командах – «учитель-родители», «учитель-ученики», «учитель-коллеги», «учитель-сетевое сообщество учителей» и др.;

- эффективное и конструктивное решение проблем, неизбежно возникающих между разными представителями образовательного сообщества начальной школы;

- формирование собственной устойчивой жизненной и профессиональной позиции, отражающейся в регулировании эмоций, дисциплине, коммуникации, самооценности, общественном признании.

Цель исследования – изучить связь профессиональной подготовки студентов педагогического вуза с процессом формирования у них социально-личностной компетенции.

Методы исследования. В качестве основных методов исследования нами был сделан выбор в пользу

- теоретических, а именно, изучение научно-педагогической литературы, трудов отечественных и зарубежных ученых, повлиявших на понимание сущности, содержания и становление интересующего нас ключевого понятия;

- практических, включающих опрос-анкетирование с использованием Google-формы с целью охвата большего количества испытуемых, обеспечения анонимности, следовательно, обеспечения объективности ответов и низкой затратой времени при подсчете результатов; педагогический эксперимент;

- математико-статистических, позволяющих доказать динамику в формировании интересующего нас педагогического явления и отразить полученные результаты в форме цифр и диаграмм.

Основное содержание. Изучение научно-педагогической литературы дало основание утверждать, что период обучения в вузе наиболее чувствительный для структурирования интеллекта, накопления профессиональной компетентности, раскрытия потенциала в формировании человека как личности и профессионала.

Педагоги прошлых столетий также особое значение придавали студенчеству. В частности, К.Д. Ушинский считал возраст 16-23 лет одним из самых важных периодов в жизни человека, когда молодые люди приобретают самосознание. Именно в это время образование является ключевым фактором для формирования личности, следовательно, и общества. Для этого необходимо разнообразить знания и способности студентов, формировать их мировоззрение и ценности, личностные качества, необходимые для полноценной жизни в обществе. К.Д. Ушинский пропагандировал гуманистические принципы – любовь к знаниям, уважение к человеку и другим культурам, просвещение человека [1].

У Я.А. Коменского схожие взгляды. Он считал, что наиболее подходящий возраст для получения высшего образования 14-15 лет, однако подчеркивал важность продолжения обучения на протяжении всей жизни. По мнению чешского ученого, студенты должны получить широкое образование как по гуманитарным, так и по научным дисциплинам. Это позволит создать условия для формирования у них крити-

ческого мышления, этики, способности к мышлению [2].

В современных педагогических исследованиях студенческий возраст связан с периодом зрелости человека, что в свою очередь, формирует систему ценностей – личностных, социальных, коммуникативных, интеллектуальных, регулятивных, на фоне формирования предметных компетенций и профессионализации [3, 4, 5].

Период студенчества, подходы к формированию профессионального опыта являются предметом изучения в исследованиях И.А. Зязюна, А.А. Бодалева, Б.Г. Ананьева, А.К. Дусаицко и др. [6, 7, 3, 8].

На основании изученных трудов указанных авторов, мы выделили основные направления профессионального формирования личности современного студента педагогического вуза:

1. Направленность на профессию учителя начальных классов через формирование мотивации, педагогических способностей.
2. Саморегуляция собственного состояния, управление им.
3. Формирование жизненного мировоззрения.
4. Готовность к педагогической деятельности, творчество.
5. Самовоспитание и самообразование для качественного выполнения функциональных обязанностей учителя начальных классов.
6. Социально-личностная адаптация к окружающей педагогической действительности.

Анализируя факторы, влияющие на успешность трудоустройства выпускников вуза, Албанбаева Д.О. называет такие аспекты: «образование и квалификация, спрос на рынке труда, профессиональные навыки и компетенции, профессиональные связи и сеть контактов, региональные и социокультурные факторы, самоорганизация и поиск работы, поддержка со стороны университета, экономическая ситуация и рыночная конъюнктура, гибкость и адаптивность выпускника, персональные факторы» [9, с. 79]. Как видим, помимо качества

образования, полученного в высшем учебном заведении, ученый указывает на обязательное формирование мягких навыков, таких как «коммуникативные и лидерские способности, адаптивность, трудолюбие» [9, с. 79]. В качестве компетенций, являющихся результатом гибкости и адаптивности выпускника, ученый называет «готовность выпускника к изменениям и новым условиям работы, способность к обучению и развитию навыков в соответствии с требованиями работодателей, способность к адаптации к новой среде и коллективу» [9, с. 80].

В рекомендациях по результатам исследования Албанбаева Д.О. говорит о необходимости «обновления учебных программ: учебные программы вузов должны быть регулярно обновляемыми и адаптированными к требованиям современного рынка труда; развитию партнерских отношений с работодателями: вузы должны активно сотрудничать с предприятиями и организациями, чтобы обеспечить стажировки, практику и практическую подготовку для студентов; развитию навыков мягкой компетенции» [9, с. 82].

Жумашова Г.С., говоря о ценностях современного образования, называет организацию образования «источником социализации, которая не только дает академические знания, но и предоставляет человеку как личности и субъекту действия в образовательной деятельности условия для формирования позитивного отношения к миру и правильному восприятию других, толерантности к различным ситуациям, уверенности в себе, эмоциональной сферы, то есть социализация личности не ограничивается предоставлением информации об основах наук» [10, с. 8].

В ходе исследования мы выделили несколько гипотез, подтверждение которым получили в результате эксперимента:

1) процесс получения педагогического образования обеспечивает личностное формирование обучающихся;

2) социально-личностное формирование студентов педагогического вуза выражается в уровне воспитанности, педагогических

способностях, саморегуляции, коммуникативных навыках.

В исследовании приняли участие студенты, обучающиеся по образовательной программе «Педагогика и методика начального обучения» Павлодарского педагогического университета им. Э. Марғұлан 1-2 курса в количестве 57 человек, 3-4 курса – 46 человек. На основании адаптации материала анкет Дубовицкой Т.Д., Климова Е.А., Резапкиной Г.В., Лучко Л.Н., мы разработали анкету для будущих учителей начальных классов [11, 12, 13, 14].

Анкета состояла из 10 вопросов. Проводилась анонимно посредством Google-формы.

Интересен анализ ответов студентов на вопрос о выборе профессии учителя. В данном случае подтвердилась теория Э.Ф. Зеера о делении обучающихся на 3 типа с точки зрения сформированности профессиональной направленности:

1 группа – это студенты, которым характерен высокий уровень сформированности профессиональной направленности, что выражается в полном соответствии личности профессии учителя начальных классов, мотивы получения профессии педагога устойчивые, содержание деятельности соответствует намерениям и жизненной позиции студентов.

2 группа – это обучающиеся, которые получают определенную профессию, но не уверены в своем выборе. При этом они не отрицают перспективу трудоустройства по профессии, относятся положительно к обучению в целом, то есть проявляют своеобразный компромисс в решении возникающего противоречия между неуверенным отношением к выбору профессии и фактическим продолжением обучения в вузе.

3 группа – это студенты, которые не имеют устойчивой мотивации к профессии, могут даже негативно относиться к ней. Причины выбора и дальнейшего обучения по профессии обусловлены статусом высшего образования в современном обществе, уровнем заработной платы, графиком работы и другими мотивами [15].

Согласно данным опроса, у студентов 1-2 курсов к 1 группе обучающихся относятся 54,3% (31 человек), ко 2 группе – 28% (16 человек), к 3 группе – 17,5% (10 человек). У студентов 3-4 курсов к 1 группе было

отнесено 84,8% (39 человек), ко 2 группе – 8,7% (4 человека), к 3 группе – 6,5% (3 человека).

Приведем данные в таблице 1.

Таблица 1. Результаты опроса будущих педагогов начальных классов

Курс \ Группа	1-2 курс	3-4 курс	Всего
1 группа - высокий	54,3%	84,8%	68%
2 группа - средний	28%	8,7%	19,4%
3 группа - низкий	17,5%	6,5%	12,6%

В целом у 68% (70 человек) опрошенных наблюдается высокий уровень сформированности мотивационно-потребностной структуры профессиональной деятельности, процесс формирования профессиональных интересов учителя начальных классов протекает слаженно, личностно-социальные ценности ярко выражены, у 19,4% (20 человек) – средний уровень, ценностные ориентации личности в системе связаны с жизненной позицией, что обеспечивает профессиональное формирование личности учителя; лишь у 12,6% (13 человек) низкий уровень профессиональной подготовки, что определяется другими социальными ценностями личности, не связанными с профессией; интересы к профессии проявляются стихийно.

Положительным фактом следует считать повышение интереса к профессии учителя начальных классов на протяжении обучения от 1 к 4 курсу.

В ответах на вопросы анкеты было установлено наличие определенного страха у студентов (42,7%), который выражается в опасении не суметь реализовать имеющиеся педагогические способности, знания в профессиональной среде. Для этого необходимо усиливать личностные качества когнитивного, эмоционального и социального аспекта, которые помогут реализоваться в социуме.

Полученные результаты исследования позволяют определить несколько составляющих процесса формирования социально-

личностной компетенции будущих учителей начальных классов:

1. Личностная включенность каждого обучающегося в процесс получения профессионального педагогического образования.

2. Организация межличностного взаимодействия всех субъектов процесса обучения – студентов, педагогов вуза, учителей-практиков, представителей педагогической общественности в лице ветеранов педагогического труда, педагогов-исследователей, учителей сетевого сообщества и др.

3. Моделирование профессиональной деятельности учителя начальных классов в процессе обучения в вузе для отработки практической компетенции.

4. Инновационные подходы к организации обучения профессии учителя начальных классов.

Таким образом, процесс обучения в педагогическом вузе формирует не только предметные знания по профессии, но и обеспечивает социально-личностное формирование, выражающееся в понимании предназначения роли учителя начальных классов в обществе, самооценку педагога как личности в деле подготовки граждан страны.

Вместе с тем, необходимо создание педагогических условий для обеспечения максимального раскрытия потенциала студентов педагогического вуза в форме педагогической практики, организации вос-

питательного пространства, специального процесса обучения.

Нами была разработана программа формирования у будущих учителей начальных классов ценностного отношения к

педагогической профессии, реализованная на занятиях кружка «Я – будущий учитель начальных классов».

В таблице 2 приведем содержание календарно-тематического плана.

Таблица 2. Календарно-тематическое планирование кружка «Я – будущий учитель начальных классов»

№	Наименование тем	Количество часов
1	Знакомство с профессией учителя начальных классов. Психолого-педагогические особенности младших школьников	2
2	Профессиональные обязанности учителя начальных классов	2
3	Нормативно-правовая база, регламентирующая сферу начального образования	2
4	Субъекты образовательного процесса в начальной школе	2
5	Педагогические способности учителя начальных классов	2
6	Навыки 21 века: hard и soft skills учителя начальных классов	2
7	Формирование предметных навыков для реализации функций учителя начальных классов	2
8	Формирование личностных качеств учителя начальных классов	2
9	Активные методы обучения в начальной школе	2
10	Как коммуницировать в школе с учениками, родителями, учителями?	2
11	Конфликты в начальной школе	2
12	Организация различных видов взаимодействия	2
13	Сетевое сообщество учителей начальных классов	2
14	Самообразование учителя начальных классов	2
15	Создание модели «Я – профессионал»	2
Итого:		30 ч

Через систему изучения учебных дисциплин образовательной программы, прохождения профессиональных практик, включения в многогранное воспитательное пространство возможно повышение мотивационно-ценностного отношения к профессии учителя начальных классов, формирование его как специалиста и цельной, развитой личности.

Выводы. В ходе исследования изучена связь профессиональной подготовки студентов педагогического вуза с процессом формирования у них социально-личностной компетенции, что выражается в прямом влиянии процесса обучения по образовательной программе «Педагогика и методика

начального обучения» на социально-личностное формирование будущих учителей начальных классов. Сравнение результатов анкетирования студентов 1-2 и 3-4 курсов показало положительную динамику в развитии мотивации, потребности в обучении, социально-личностных ориентациях обучающихся в сторону качественного увеличения к завершению профессионального обучения в вузе.

Литература:

1. Ушинский К.Д. Лекции в Ярославском лицее. Избранные педагогические сочинения [Текст]: учебное пособие /

- К.Д.Ушинский. – Москва: Юрайт, 2024. – 358 с.
2. Коменский Я.А.: переводчики Степанов Н.П., Корольков Д.Н., Красновский А.А. Избранные педагогические сочинения [Текст]: учебное пособие / Я.А. Коменский, Н.П. Степанов, Д.Н. Корольков, А.А. Красновский, Н.П. Степанов, Д.Н.Корольков. – Москва: Юрайт, 2024. – 440 с.
3. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания [Текст]: учебное пособие / Б.Г. Ананьев. – Санкт-Петербург: Питер, 2001. – 272 с.
4. Бордовская Н.В. Исследовательский потенциал студента [Текст]: монография / Н.В. Бордовская. – Москва: Русайнс, 2015. – 264 с.
5. Реан А.А. Психология человека от рождения до смерти [Текст]: учебное пособие / А.А. Реан. – Москва: Аст, 2014. – 1135 с.
6. Зязюн И.А. Технологии профессионального педагогического образования [Текст]: учебное пособие / И.А. Зязюн. – Москва: Академия, 2001. – 271 с.
7. Бодалева А.А. Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения [Текст]: монография / А.А. Бодалева. – Москва: Флинта, 1998. – 168 с.
8. Дусавицкий А.К. Психологические принципы подготовки педагогов нового типа в системе развивающего образования // Университеты. Наука и просвещение. – Харьков, 1999. – № 3. – С. 40-46.
9. Албанбаева Д.О. Мониторинг трудоустройства выпускников вуза в современном Кыргызстане (период 2020-2022 гг.) // Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2023. – №2 (60). – С. 75-83.
10. Жумашова Г.С. Ценности современного образования // Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2022. – №2 (57). – С. 3-8.
11. Дубовицкой Т.Д. Методика диагностики направленности учебной мотивации // Психологическая наука и образование. – Москва, 2002. – № 2. – С. 42–45.
12. Климова Е.А. Дифференциально-диагностический опросник. URL: https://www.kurgancollege.ru/upload/docs/te_st.pdf (дата обращения: 12.12.2023).
13. Резапкина Г.В. Методика «Мои профессиональные интересы». URL: http://do-5-11-individ.firo-nir.ru/images/diagnosticheskiye_karty/diagnostika_prof_interesov.pdf (дата обращения: 05.12.2023).
14. Лучко Л.Н. Методика «Ваша будущая профессия». URL: http://mif.vspu.ru/books/stppract/p_6.html (дата обращения: 10.12.2023).
15. Зеер Э.Ф. Психология профессии [Текст]: учебное пособие / Э.Ф. Зеер. – Екатеринбург: Деловая книга, 2003. – 336 с.

Рецензент:

*Токтомаматов А.Д.,
кандидат педагогических наук*

**«Кыргыз билим берүү академиясынын кабарлары» журналына
чыгарылуучу макалаларга коюлган талаптар**

Макалалар А-4 форматта 2 экземплярда басылып (1-экземпляр эксперттер үчүн фамилиясы жазылбай жашыруун берилет, ал эми 2-экземпляр иштеп чыгуу үчүн фамилиясы жазылып берилет) жана электрондук түрдө кабыл алынат. Автор менен байланыш үчүн 2-экземплярга мобилдүү телефонуңуздун номерин жана электрондук почтаңыздын дарегин сөзсүз түрдө көргөзүүңүз зарыл. Редакцияга түшкөн макала жөнүндө ырастоо электрондук почта аркылуу жиберилет.

КРнын илимий макалаларга коюлган талаптарына ылайык анын негизги текстинде төмөнкү зарыл элементтер камтылышы керек:

- актуалдуу педагогикалык көйгөйлөрдү жалпы түрдө коюу жана анын маанилүү илимий же практикалык милдеттери менен байланышы;

- берилген көйгөйдү чечмелөөнүн негиздери камтылган жана аларга автор таянып акыркы изилдөөлөр менен жарыкка чыккан эмгектердин талдоосу;

- жалпы көйгөйдүн мурда чечмеленбеген бөлүктөрүнө жазылган макалада арналгандыгын көрсөтүү;

- макаланын алдына коюлган максатты жана милдеттерди аныктоо;

- өткөрүлгөн изилдөөнүн алынган илимий жыйынтыктарын толук негиздөө менен баяндоо;

- жүргүзүлгөн изилдөөдөн тыянактарды чыгаруу менен аталган багыт боюнча келечекте өнүктүрүүнүн перспективаларын көрсөтүү талап кылынат.

Автордук оригиналга коюлган талаптар

- форматы – MS Word.

- гарнитурасы – Times New Roman.

- шрифттин өлчөмү (кегль) – 14

- саптардын ортосундагы аралык (интервал) – 1

- абзацтык ачык жер – 1,5

- бардык талаачалар – 2 см

- мүмкүн болгон ажыратуулар – курсив, каралжын түстө, макаланын аягында адабияттардын тизмесине кирген эмгектерге тексттин ичиндеги шилтемелер квадраттык кашаанын ичинде тизмедеги булактын номерин жана беттердин номерлерин көрсөтүү менен келтирилет.

- дефис тиреден айырмаланышы тийиш.

- тире менен тырмакчалар макаланын бардык текстинде бирдей сызыктуу болушу керек.

- абзацтардын ортосунда өтө чоң аралыктар болбош керек.

- сүрөттөр жарым тондуу эмес даана ак-кара, WMP, EME, CDR, AI, вектордук форматтарда, растрдык сүрөттөлүштөр - TIFF, JPG форматта 300 чекит/дюймдан кем эмес ажыратуу менен, реалдуу өлчөмдө болуу керек. Бардык сүрөттөр жана таблицалар текст боюнча жайланышы керек. MS Excel, MSVisio программалардагы диаграммалар - бааштапкы файл менен чогуу болууга тийиш.

Макаланын текстин компоновкалоо

- Макаланын башында авторлордун фамилиясы менен инициалдары, даражасы, наамы, иштеген кызматы, шаары, өлкөсү – кыргыз, орус жана англис тилиндеги варианттар, электрондук дарегин (ирифттин өлчөмү-14 кегль, каралжын түстө оң жагын түздөө менен).

- макаланын аталышы – чоң тамгалар менен кыргыз, орус жана англис тилдеги варианттар (ирифттин өлчөмү-14 кегль, каралжын түс, борбор боюнча түздөө).

- Аннотация – кыргыз, орус жана англис (Annotation) тилиндеги варианттар (ирифттин өлчөмү-12 кегль, беттин туурасы боюнча түздөө).

Аннотациянын көлөмү 3-5 сүйлөм. Макаланын аталышындагы маалыматтар аннотациянын текстинде кайталанбашы керек.

Түйүндүү түшүнүктөр: сөздөрдүн саны 5-8-кыргыз, орус (ключевые слова) жана англис (key words) тилиндеги варианттар (ирифттин өлчөмү – 12 кегль, беттин туурасы боюнча түздөө, 1 интервал).

Негизги текст адабияттын стилистикалык жана библиографиялык талаптарына дал келиши керек, беттин туурасы боюнча түздөө.

Макаланын структуралык түзүлүшү:

- Киришүү
- Изилдөөнүн максаты
- Изилдөөнүн методу
- Негизги мазмуну
- Корутунду
- Адабияттар тизмеси

Адабияттардын тизмеси 5-10 булактарды камтып, аягында кийинки жылдары чыккан 2-3 чет өлкөлүк эмгектер (ирифттин өлчөмү – 12 кегль, беттин туурасы боюнча түздөө). Адабияттар тизмесин ГОСТ боюнча түзүү.

Шилтемелердин (цитирование) орун алышы; “КББАнын кабарлары” журналына шилтеме келтирүү.

Макала мурда башка булакта жарыяланбашы керек, же башка журналдарга жиберилбеши керек.

Аталган талаптарга канааттандырбаган макалалар кароого кабыл алынбайт. Жарыкка чыгарууга кабыл алынбаган материал боюнча кат жазуу жүргүзүлбөйт. Макалалардын кол жазмалары кайтарылбайт.

Төлөм акысы:

Талаптарга жооп берген макалалар журналда төлөмдүү негизде жарыкка чыгарылат.

КББАнын академиктери жана мүчө-корреспонденттери үчүн – **акысыз**.

КББАнын кызматкерлери менен аспиранттары үчүн – **500 сом**,

Кыргызстандын мекемелеринин кызматкерлери жана аспиранттары үчүн – **1000 сом**,

Алыскы жана жакынкы чет өлкөлөрдүн жарандары үчүн – **3500 сом**.

**Требования к оформлению статей в журнале
«Известия Кыргызской академии образования»**

Статьи следует предоставить в бумажном вложенным в файл и электронном виде. В сопроводительном письме необходимо обязательно указать номер мобильного телефона и адрес электронной почты для связи с автором. Редакция высылает подтверждение о получении статьи по электронной почте.

В соответствии с требованиями к научным публикациям в КР, основной текст статьи должен содержать следующие необходимые элементы:

- постановка актуальных педагогических проблем в общем виде и ее связь с важными научными или практическими задачами;
- анализ последних исследований и публикаций, где заложены основы решения данной проблемы, на которые опирается автор;
- выделение ранее нерешенных частей общей проблемы, которым посвящается данная статья;
- формулировка цели и задачи статьи;
- изложение основного материала проведенного исследования с полным обоснованием полученных научных результатов;
- выводы из данного исследования и перспективы дальнейшего развития по данному направлению.

Требования к авторскому оригиналу

- Формат – MS Word.
- Гарнитура – Times New Roman.
- Размер шрифта (кегель) – 14.
- Междустрочный интервал – одинарный.
- Абзацный отступ – 1,5
- Поля – все по 2 см.
- Допустимые выделения – курсив, полужирный.
- Внутритекстовые ссылки включенные в список литературы, приводятся в квадратных скобках с указанием номера источника в списке и номера страницы источника цитаты.
 - Дефис должен отличаться от тире.
 - Тире и кавычки должны быть одинакового начертания по всему тексту.
 - Не допускаются пробелы между абзацами.
 - Рисунки только черно-белые, без полутонов, в векторных форматах WMP, EME, CDR, AI, растровые изображения – в формате TIFF, JPG с разрешением не менее 300 точек/дюйм, в реальном размере. Все рисунки и таблицы располагаются по тексту. Диаграммы из программ MS Excel, MSVisio вместе с исходным файлом.

Компоновка текста:

- В начале статьи фамилия, инициалы авторов, степень, звание, должность, место работы, город, страна (на кыргызском, русском и английском языках), электронный адрес (размер шрифта – 14 кегель, полужирный, выравнивание – по правому краю).
- Название статьи – заглавными буквами на кыргызском, русском и английском языках

(размер шрифта – 14 кегль, полужирный, выравнивание – по центру).

Аннотация: на кыргызском, русском и английском языках (Annotation) (размер шрифта – 12 кегль, выравнивание – по ширине страницы).

Объем аннотации 3-5 предложений. Сведения, содержащиеся в заглавии статьи, не должны повторяться в тексте аннотации.

Ключевые слова: количество слов 5-8 – на кыргызском, русском и английском языках (Key words) (размер шрифта – 12 кегль, выравнивание – по ширине страницы, через 1 интервал).

Основной текст должен соответствовать стилистическим и библиографическим требованиям литературы, выравнивание – по ширине страницы.

Структура статьи:

- Введение
- Цель исследования
- Методы исследования
- Основное содержание
- Выводы
- Список литературы

Список литературы: 5-15 источников (размер шрифта – 12 кегль, выравнивание – по ширине страницы). Составление библиографии в соответствии ГОСТ.

Размещение ссылок (цитирование), ссылка на журнал «Известия КАО».

Статья не должна быть ранее опубликованной или представленной к публикации в других журналах.

Материалы, не удовлетворяющие указанным требованиям, к рассмотрению не принимаются. По материалам, не принятым к опубликованию, переписка не ведется. Рукописи статей не возвращаются.

Размер оплаты:

Статьи удовлетворяющие требования, публикуются в журнале на платной основе.

Для академиков и членов-корреспондентов КАО – **бесплатно**.

Для сотрудников и аспирантов КАО – **500 сомов**.

Для сотрудников и аспирантов других учреждений Кыргызстана – **1000 сомов**.

Для граждан дальнего и ближнего зарубежья – **3500 сомов**.

МАЗМУНУ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENT

БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИННОВАЦИЯ
ОБРАЗОВАНИЕ И ИННОВАЦИИ
EDUCATION AND INNOVATION

Мамытов Абакир
Mamytov Abakir

Мектеп окуучуларынын дене тарбиясы: учурдагы абалы жана жакшыртуунун педагогикалык шарттары.....	4
Физическое воспитание школьников: сегодняшнее состояние и педагогические условия совершенствования.....	4
Physical education of schoolchildren: current state and pedagogical conditions for improvement.....	4

Камчиева Асель Мансуровна
Kamchieva Asel Mansurovna

Результаты педагогического эксперимента по формированию математической грамотности учащихся 5-х классов.....	13
5-класстардын окуучуларынын математикалык сабаттуулукту калыптандыруу боюнча педагогикалык эксперименттин жыйынтыктары.....	13
Results of a pedagogical experiment on forming mathematical literacy students of 5 th classes.....	13

Ибирайым кызы Айжан
Ibraiyim kuzu Aijan

Мектепте электрондук окутуу методдорунун классификациясы.....	23
Классификация электронных методов обучения в школе.....	23
Classification of electronic learning methods in school.....	23

Мурзаibraimova Бибисара Бекмаматовна
Murzaibraimova Bibisara Bekmamatovna

Билим берүүнүн глобалдык тенденцияларын эске алуу менен мектепте физиканы окутуу.....	32
Преподавание физики в школе с учетом мировых тенденций образования.....	32
Teaching physics at school taken into account of world education trends.....	32

ОКУТУУНУН ТЕХНОЛОГИЯСЫ
ТЕХНОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ
TEACHING TECHNOLOGY

Ниязова Айнагуль Маликовна
Niyazova Ainagul Malikovna

Формирование читательской культуры учащихся основной школы в современных условиях.....	40
Заманбап шартта негизги мектептин окуучуларынын окуу маданиятын калыптыруу.....	40
Formation of reading culture of basic school students in modern conditions.....	40

Нусупова Гулсада Шералиевна
Nusupova Gulsada Sheralievna

Башталгыч класстарда окуу көндүмдөрүн өнүктүрүүнүн заманбап ыкмалары жана технологиялары.....	48
Современные методы и технологии развития навыков чтения в младших классах.....	48
Modern methods and technologies for developing reading skills in elementary grades.....	48

Элебесова Айгүл Бейшенакуновна
Elebesova Aigul Beishenakunovna

Билим берүү мейкиндигинин глобалдашуусунун шартындагы мектептик тарыхый билим берүүнүн баалуулуктары.....	55
Ценности школьного исторического образования в условиях глобализации образовательного пространства.....	55
Values of historical education at school in the conditions of globalization of the educational space.....	55

ТАРБИЯ ЖАНА ТААЛИМ
ВОСПИТАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ
EDUCATION AND TRAINING

Аманова Гулнур Монолбаевна
Amanova Gulnur Monolbaevna

Воспитание толерантности у учащихся школ в условиях глобализации.....	64
Глобалдашуу шартында мектеп окуучуларын толеранттуулукка тарбиялоо.....	64
School students' education of tolerance in globalization conditions.....	64

Жумабаева Гүлайым Абдысаматовна
Zhumabayeva Gulaiym Abdysamatovna

Коомдун индустриалашынын үй-бүлөлөрдүн жана балдардын адептик-рухий абалына тийгизген таасири.....	69
Влияние индустриализации общества на духовно-нравственное состояние семьи и детей.....	69
The influence of industrialization on the spiritual and moral education of students.....	69

Мамытова Малика Калиловна
Mamytova Malika Kalilovna

Студент жаштардагы эстетикалык тарбия көйгөйлөрү.....	77
Проблемы эстетического воспитания студенческой молодежи.....	77
Problems of aesthetic education of students.....	77

КЕСИПТИК БИЛИМ БЕРҮҮ
ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ
PROFESSIONAL EDUCATION

Рамазанова Назгуль Кудайбергеновна
Ramazanova Nazgul Kudaibergenovna

Изучение социально-личностного формирования студентов педагогического вуза как элемента подготовки будущих учителей начальных классов.....	83
Башталгыч класстардын болочок мугалимдерин даярдоонун элементи катары педагогикалык окуу жайдын студенттеринин социалдык-инсандык калыптанышын изилдөө.....	83
The study of the socio-personal formation of students of a pedagogical university as an element of the training of future primary school teachers.....	83

Ответственный секретарь: Дербишова Н.А.

Редакторы: Карамолдоева С.К., Дуйшо кызы М.

Компьютерная верстка: Дербишова Н.А.

Офсетная бумага А4

Тираж 50 экз.

Отпечатано в типографии КАО

Кыргызская Республика, 720040, г. Бишкек, бульвар Эркиндик, 25.

Тел.: +996 (312) 622368